

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL HİZMET ANABİLİM DALI
SOSYAL HİZMET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**TÜRKİYE'DE ANLAMLI ÇOCUK KATILIMINI DESTEKLEYİCİ
MEKANİZMALARA İLİŞKİN NİTEL BİR ARAŞTIRMA:
POLİTİKA ANALİZİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

HAZIRLAYAN

ÇAĞLA TOĞAN ÇELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

ÖĞR. DR. EMRE ÖZCAN

ANKARA - 2022

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih:20/07/2022

Öğrencinin Adı, Soyadı: Çağla Toğan Çelik
Öğrencinin Numarası: 21910363
Anabilim Dalı: Sosyal Hizmet
Programı: Sosyal Hizmet Yüksek Lisans Programı
Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Öğr. Dr. Emre Özcan
Tez Başlığı: Türkiye’de Anlamlı Çocuk Katılımını Destekleyici Mekanizmalara İlişkin
Nitel Bir Araştırma: Politika Analizi ve Çözüm Önerileri

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 95 sayfalık kısmına ilişkin, 20/07/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9’dur. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:

ONAY

Tarih: / /
Öğrenci Danışmanı Unvan, Ad, Soyad, İmza:
Öğr. Dr. Emre Özcan

Geleceğe umutla bakmamı sağlayan oğlum Tuna'ya...

TEŞEKKÜR

Bu araştırmaı tamamlayabilmek ve yazıya döküebilmek bir bilim insanının tek başına üstlenebileceği bir iş olmadığından ötürü hayatımda bana bu anlamda katkı sunan pek çok insan için teşekkürü borç bilirim. Onların varlığı, desteği ve göstermiş oldukları sonsuz sabır sayesinde bu süreç daha az sancılı geçti.

Tez sürecinde beni yönlendiren, katkılarıyla yolumu açan, farklı bir bakış açısıyla araştırmaı analiz etmemi sağlayan, kendisinden çok şey öğrendiğim sevgili danışmanım Dr. Emre Özcan'a,

Aynı şehirde ikamet etmesek de uzakları hep yakın eden, ne zaman arasam kolayca ulaştığım, görüşlerini benden esirgemeyen ve beni hep cesaretlendiren canım arkadaşım Cemile Çakır'a,

Sosyal hizmet bilgisine ve mesleğine olan bağlılığına sonsuz saygı duyduğum, süreçte benden desteğini esirgemeyen Nazlı Gizem Yıldırım'a,

Üzerimdeki bütün yükleri kendi sırtlarına alarak bana kolaylık sağlamaya çalışan canım annem ve babama,

İş yoğunluğuna rağmen bütün kahrımı çeken, düştüğümde kalkmama yardım eden sevgili eşime,

Ve en önemlisi bu süreci tamamlayabilmem için içimdeki hayat enerjisini yeniden bulmama vesile olan ve geleceğe büyük umutla sarılmamı sağlayan canım oğlum Ali Tuna'ya teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

Çağla Toğan Çelik, Türkiye’de Anlamli Çocuk Katılımını Destekleyici Mekanizmalara İlişkin Nitel Bir Araştırma: Politika Analizi ve Çözüm Önerileri, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Yüksek Lisans Programı, 2022.

Bu çalışmada Türkiye’de anlamli çocuk katılımını sağlamaya yönelik mekanizmaların varlığı ve işlevi birey, aile ve toplum sistemi içerisinde ele alınarak araştırılmıştır. Çocuk katılımına dair yetişkinlerin çocuğa yüklediği anlamla çocuklara sunulan fırsatların ilişkisi incelenmiştir. Ortaya konulan problemlerin çözümünde katılımcı uygulamaların etkisine odaklanılmıştır. Bu çalışma ile Türkiye’de çocuk katılımını sağlamak amacıyla oluşturulan mekanizmaların çok boyutlu ele alınarak politik düzeyde analizinin yapılması ve sistemin ihtiyaçları ve eksiklerine binaen çözüm önerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Çalışmanın kuramsal temelinde; çocukluk anlayışının gelişimi, çocuk hakları tarihçesi, katılım hakkı, katılım modelleri, katılım türleri, Türkiye’de oluşturulan katılım mekanizmaları ile birlikte çocukla sosyal hizmet ve çocuk katılımının önemi konularına yer verilmiştir.

Araştırma nitel desende tasarlanmış olup araştırmanın verileri, program/politika değerlendirme çalışmalarına uygun olacak şekilde yarı yapılandırılmış görüşme formları ve uzman mülakatları görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Katılımcılar, gönüllülük esasına uygun olarak, çocuk katılımı alanında çalışan veya çalışmış sosyal hizmet uzmanları, psikolog, öğretmen ve çocuk hakları alanında çalışan sivil toplum çalışanlarından oluşmuştur. Bu kapsamda 15 katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir.

Verilerin değerlendirilmesinde Nvivo 10 programından yararlanılmış ve katılımcılardan elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çeşitli temalar belirlenerek yorumlanmıştır. Araştırmanın bulguları; kuramsal temelde belirlenen başlıklara uygun şekilde toparlanmıştır. Son bölümde ise bu başlıklar dahilinde sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Çalışma kapsamında Türkiye’de anlamli bir çocuk katılımı olmadığına ulaşılmış ve bu kapsamda ulaşılan sonuçlar önerilerle iç içe geçirilerek birey, aile ve toplumsal boyutta, çocuk katılımını sağlamaya yönelik mekanizmalar ve çocukla sosyal hizmet başlıkları

altında ele alınarak politika yapıcılar, sivil toplum çalışanları ve çocuk hakları savunucularının dikkatine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk, çocuk hakları, çocuk katılımı, katılım mekanizmaları, çocukla sosyal hizmet

ABSTRACT

Cagla Togan Celik, A Qualitative Study on Mechanisms Supporting Meaningful Child Participation in Turkey: Policy Analysis and Proposed Solutions. Baskent University, Institute of Social Sciences, Master's in Social Work with Thesis, 2022.

In this study, the existence and function of child participation mechanisms in Turkey have been investigated within the concept of the individual, family, and social systems. The relationship between the meaning of child participation by adults and the opportunities offered to children has also been examined. In the study, participatory practices have been in the center of proposed solutions. With this study, it is aimed to analyze the mechanisms created to ensure child participation in Turkey in a multidimensional manner and to analyze them at the political level, and develop solution proposals based on the needs and deficiencies of the system.

In the theoretical basis of the study; titles of the development of the understanding of childhood, the history of children's rights, the right to participation, participation models, participation mechanisms, social work with children, and the importance of child participation, together with the participation mechanisms created in Turkey are included.

This study is designed in a qualitative method. Data are obtained using expert interview techniques with semi-structured interview forms per the program/policy evaluation studies. Participants are selected on a voluntary basis from social workers, psychologists, teachers, and civil society workers working in the field of children's rights, who worked or worked in the field of child participation. Accordingly, 15 participants were interviewed

During the analysis of data, QSR Nvivo 10 program is used. Data gathered from the participants are interpreted with the content analysis method by creating certain concepts and themes. Findings of the study are gathered under the titles which were covered in the theoretical basis part. In the last chapter, the conclusion and recommendations are included within these titles.

As a result of this study, it is tried to contribute to the literature which has limited research on child participation mechanisms. This study will shed light on children's rights, one of the most essential working groups and subjects of social work, and child participation and it is

believed that this research will be a guide for all institution personnel working with and working with children, especially decision-makers.

Within the scope of this study, it has been found that there are no meaningful child participation mechanisms in Turkey and proposed actions have been opened for the discussion within the scope of the individual, family and social dimensions, child participation mechanisms, social work with children and were brought to the attention of policy makers, and people working in civil society and for children's rights.

Keywords: Childhood, child rights, child participation, participation mechanisms, social work with children.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Problemi	2
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi.....	4
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	6
2.1. Çocukluk, Çocuk Kavramı, Günümüzde Çocuk	6
2.2. Çocuk Hakları ve Bir Alt Bileşen Olarak Çocuğun Katılım Hakkı.....	13
2.2.1. Çocuk haklarının tarihsel gelişimi	14
2.2.1.1. Geleneksel hukuk sistemlerinde çocuk hakları	15
2.2.1.2. Uluslararası belgelerde çocuk hakları.....	17
2.2.1.3. Ulusal belgelerde çocuk hakları.....	20
2.2.2. Çocukların katılım hakkı	24
2.2.2.1. Katılım modelleri	29
2.2.2.2. Katılım türleri.....	32
2.2.2.2.1. Ailede katılım.....	33
2.2.2.2.2. Eğitimde katılım	33
2.2.2.2.3. Toplumda katılım.....	35
2.2.2.2.4. Alternatif bakımda çocuk katılımı.....	37
2.2.2.2.5. Medyada katılım.....	38
2.2.3. Türkiye’de anlamlı çocuk katılımını destekleyici mekanizmaların varlığı ve işlevi.....	39
2.2.4. Çocuklarla sosyal hizmet ve çocuk katılımı açısından önemi	46
3. YÖNTEM	51
3.1. Araştırma Modeli.....	52
3.2. Katılımcıların Belirlenmesi	52
3.3. Verilerin Toplanma Süreci ve Veri Ölçme Aracı	54
3.4. Etik Konular.....	55

3.5. Verilerin Analizi.....	55
3.6. Güvenilirlik.....	55
4. BULGULAR VE YORUM	57
4.1. Çocukluk, Çocuk Kavramı ve Günümüzde Çocuk	57
4.1.1. Çocukluğa ilişkin farklı kavrayışlar.....	57
4.1.2. Bireysellik meselesi: “Özne Değil, Nesne gibi Ele Alınan Çocuk”	60
4.1.3. Yarının değil bugünün çocukları.....	62
4.2. Çocuk Hakları ve Bir Alt Bileşen Olarak Çocuğun Katılım Hakkı.....	63
4.2.1. Çocuk haklarının Türkiye’deki görünümü: “Çocuğun Hakları Yetişkinlerin Verdiği Kadar”	64
4.2.1.1. Hakların bütünselliği	65
4.2.1.2. Çocuk haklarında “Mücadelenin Öznesi Çocuklar Değil”	67
4.2.2. Katılım hakkı: “Bir Ödül ya da Lütuf Değil, İnsan Haklarının Gereği” ...	68
4.3. Türkiye’de Anlamli Çocuk Katılımını Destekleyici Mekanizmaların Varlığı ve İşlevi	71
4.3.1. Kapsayıcılık ve eşit temsiliyet	72
4.3.2. Yerelleşme üzerine	74
4.3.3. Kapasite yetersizliği	75
4.3.4. Koordinasyon eksikliği	77
4.3.5. Anlamli katılıma dair öneriler	78
4.3.5.1. Yeni bir model gereksinimi	79
4.3.5.2. Mevzuatın güncellenmesi.....	80
4.3.5.3. Denetimin artırılması.....	81
4.3.5.4. Algının değişmesine yönelik çalışmaların artırılması.....	82
4.3.5.5. Katılım stratejisinin oluşturulması.....	82
4.4. Çocuklarla Sosyal Hizmet ve Çocuk Katılımı	83
4.4.1. Meslek elemanlarının bilgi düzeyi: “Çocukları ve Gençleri Örgütlemek SİR Yazmak Aynı Şey Değil”	84
4.4.2. Çocuklarla sosyal hizmette katılımın önemi: çocuğun üstün yararı üzerine yeniden düşünmek	85
4.4.3. Sosyal hizmet uygulayıcısı kurumların sürekliliği.....	86
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	88
5.1. Birey, Aile ve Toplumsal Boyutta Ulaşılan Sonuçlar	88
5.1.1. Birey, aile ve toplumsal boyut kapsamında öneriler	89

5.2. Çocuk Katılımını Sağlamaya Yönelik Mekanizmalara Dair Ulaşılan Sonuçlar	90
.....	
5.2.1. Çocuk katılımını sağlamaya yönelik mekanizmalar kapsamında öneriler	91
5.3. Çocukla Sosyal Hizmet Odağında Ulaşılan Sonuçlar	93
5.3.1. Çocukla sosyal hizmet kapsamında öneriler	94
KAYNAKLAR	96

EKLER

EK 1: Görüşme Formu

EK 2: Onam Formu

EK 3: Etik Kurul İzni

1. GİRİŞ

Toplumların varlığını devam ettirebilmesi için çocuklar kilit rollere sahiptir. Geleceğin kurtarıcısı olarak görülen ancak bugün çocukluklarını yaşayan çocuklar, toplumların kendi kültürel, siyasi, sosyal ve ekonomik bağlamları içerisinde yetiştirilmektedir. Çocuk için her ne kadar sınırları belirlenmiş bir gelişimsel süreç tanımlansa da toplumlardaki farklı algılanış biçimleri; çocukların toplumsal koşullarını etkilemekte ve çocukluğun biyolojik bir kavramdan öte psikolojik ve sosyolojik bir kavram olduğunu göstermektedir.

Tarihsel süreç içerisinde çocuğun gelişimsel açıdan desteklenmeye, korunma ve pozitif ayrımcılığa gereksinim duyan, sınırlı işlevsel potansiyele sahip, eğitime, yönlendirilmeye açık, hassas duyu dünyasına ve geniş hayal gücüne sahip bireyler olarak ele alınmaya başlaması onun korunması ihtiyacını da gündeme getirmiştir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukları korumak adına hazırlanan ve en yaygın kabul görmüş sözleşme olmasına karşın günümüzde hala çocuk hakları ihlalleri ile karşılaşmaktadır. Çocukların karşılaştıkları zorluklar onların hakların öznesi olarak görülmelerini engellemektedir. Bu zorluklardan biri olan katılım, sözleşmenin de temel ilkelerinden birini oluşturmaktadır. Ancak çocukları dinlemek, çocuklara geri bildirim vermek gibi hususlar yetişkinler ve kurumlar tarafından hala ihmal edilmektedir. Karar alma süreçlerinde çocukların seslerinin yok sayılması toplumun ve geleceğin bir ferdi olan çocukların ve sorunlarının duyulmaması anlamını da beraberinde getirmektedir. Çocukların toplumsal değişim sürecine katkı sağlamasına imkan tanıyan çocuk katılım hakkı gerçek anlamda uygulandığında toplumların gelişmesine, sosyal içermenin gerçekleşmesine ve aktif vatandaşlık bilincinin kazanılmasına katkı sağlamaktadır. Bu anlamda her ne kadar Çocuk Hakları Sözleşmesi ve ilkeleri günümüzde geçerliliğini korumaya devam etse de çocuk haklarının ve temelde katılımın uygulamada değişiklik göstermesi tüm çocukların bu haklardan eşit yararlanamadığı gibi önemli bir gerçekliği ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye’de son yıllarda yaşanan gelişmelere bakıldığında çocukların hak temelli bir bakış açısıyla ele alınmadığı görülmektedir. Bütüncül bir yaklaşımla çocuğu ele alan bir çocuk politikasının olmaması, çocuğa bakış açısının toplumun dinamikleriyle birlikte siyasi konjonktüre göre değişime uğraması, çocuk haklarının toplumsal olarak benimsenmemiş olması, kurumlar arası iş birliğinin yetersizliği gibi hususlar çocukların politik düzeyde yaşadığı sorunlardan sadece bazılarını oluşturmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesinin

temelini oluşturan ilkelerden biri olan katılımın, açık bir şekilde mevzuatta karşılık bulmaması da çocukların hak sahibi bireyler olarak ele alınmasının önüne geçebilmektedir.

Bütün bunlardan yola çıkarak bu çalışma kapsamında çocukluk, çocuk gibi kavramların yanı sıra çocuk hakları, çocuk katılımı ve anlamlı katılımı sağlamaya yönelik mekanizmalar eleştirel bir bakış açısıyla ele alınarak Türkiye'deki mevcut durum sorgulanmaya çalışılmaktadır. Türkiye özelinde var olan mekanizmalar, hizmet veren kurum ve kuruluş çalışanlarının görüşlerine başvurularak politika düzeyinde analizi yapılması planlanmaktadır.

1.1. Araştırmanın Problemi

Çocuklar, gelişimsel özellikleri ve potansiyelleri göz önünde bulundurularak ailede, okulda, toplumda kısacası kendilerini ilgilendiren kararların alındığı her ortamda görüşlerini ifade etme ve bilgilendirilme haklarına sahiptirler. Ancak, çocuklar; yetişkinlerin kendi deneyimlerinden yola çıkarak kendilerine yüklenen roller sebebiyle karar alma süreçlerine etki edebilecek toplumun bir bireyi olarak görülmemektedir. Sözleşmeler ile hüküm altına alınan çocuk haklarının yeterince veya gerektiği gibi uygulanmaması bu açıdan hak ihlallerine maruz kalmalarına sebep olmaktadır.

Günümüzün dijitalleşen dünyasında çocuklar dünyayla daha fazla ve kolaylıkla etkileşime geçmekte ve dünyada meydana gelen olaylardan daha fazla etkilenmektedir. Çocukları ilgilendirmediği düşünülen sosyal eşitsizlik, adaletsizlik, yoksulluk, şiddet gibi problemler ailedeki yetişkinlerle birlikte çocuklar üzerinde de yıkıcı etkilere sahip olabilmektedir. Ancak, aile içerisinde meydana gelen değişimlerden çocuklar, koruyucu bir yaklaşımla bilgilendirilmemekte ve bu sebeple hayatına yön verecek gelişmelerle ilgili fikir sunamamaktadır. Küreselleşen dünyada sadece aile içerisinde değil, toplumun bütün katmanlarında çocuklar süreçlerin dışarısında bırakılarak yetişkinler tarafından yönlendirilmektedir. Bu doğrultuda çocuklara yönelik kurulan mekanizmalar yetişkinlerin liderliğinde oluşturulmakta ve rehberliğinde sürdürülmektedir. Çocuğun aile, okul, yerel yönetimler, sağlık, medya, adalet gibi alanların hepsine dair katılımının ayrı ayrı ele alınması ve sektör odaklı katılım mekanizmalarının her yaş grubuna yönelik oluşturulması gerekirken çocukların bu alanlara dair haklarını dahi bilmemesi bu çalışma kapsamında ayrı bir sorunsal olarak ele alınmıştır. Toplumun çocuk algısı her ne kadar başlıca problem olarak

yerini korusa da var olan mekanizmaların tartışmaya açılması dönüşümleri noktasında önem kazanmaktadır.

Çocukların üstün yararı düşünülerek atılan adımlar, çocuğa sormadan yapılan işlemler her ne kadar yetişkinlerin çocuk haklarını koruma niyetiyle ortaya çıksa da bu durum çocuğu edilgen kılmakta ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin temel ilkelerinden olan katılım hakkının ihlaline sebep olabilmektedir.

Çocukluğa bakış açısı her ne kadar 20. yüzyıl ile birlikte değişse ve çocuk haklarında önemli gelişmeler yaşansa da günümüz dünyasında yaşanmaya devam eden sorunlar modern dünyanın çocuk hakları sorununu çözemediğini göstermektedir. Çocukların kendilerine karşı yapılan hak ihlalleri ile ilgili daha fazla farkında olması, kendilerini ilgilendiren konularda sürecin bir şekilde parçası olması ve bu doğrultuda toplumun her katmanında çocuğa yönelik politikaların geliştirilmesi katılım hakkı açısından son derece önem kazanmaktadır.

Çocukların toplumda ve kendilerini ilgilendiren konular hakkında söz sahibi olmaması, değişimin bir parçası olmak yerinde dışarıda tutulmaları, çocukların seslerini duyurabilecekleri alanların yaratılmaması veya oluşturulan alanların yetişkinlerin kontrolünde ve liderliğinde yürütülmesi bu çalışmanın sorunsalını oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, çocukluk algısını tartışmalı biçimde ele almakla birlikte değişen çocukluk algısını tartışmaya açarak çocuk hakları ve alt bileşen olarak katılım hakkını politika düzeyinde değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bu anlamda öncelikle çocuk kavramı, çocukluk algısı tarihsel süreç içerisinde ele alınmakta ve bir alt bileşeni olan çocuk katılımı ve katılımı artırmaya yönelik mekanizmalar detaylı olarak tartışmaya açılmaktadır. Araştırma süresince çocuk katılımının “nasıl” gerçekleşebileceği üzerinde durularak katılımı anlamlı hale getirmenin yolları sorgulanmıştır. Dolayısıyla çocuk katılımının gerekliliği konusu üzerinde ağırlıklı durulmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, anlamlı çocuk katılımına ilişkin oluşturulan mekanizmaların politika düzeyinde analizini yapmak ve karşılaşılan güçlüklerle ilişkin çözüm önerileri sunmayı kapsamaktadır.

Araştırma esnasında belirlenen amaç doğrultusunda çalışmaya katkı vereceği düşünülen sorular şu şekilde sıralanabilir:

1. Çocukluk olgusunun kavranış biçimi çocuk haklarına nasıl bir etkide bulunmuştur?
2. Çocuk katılımının hayata geçirilmesinde toplumdaki çocuk algısının etkisi nedir?
3. Türkiye’de çocuğun toplumdaki konumu çocuğa yönelik politikaları nasıl etkilemiştir?
4. Çocuk katılımına yönelik Türkiye’de oluşturulan mekanizmalar nelerdir?
5. Anlamli bir katılım için politik düzeyde neler yapılmalıdır?
6. Çocuklarla sosyal hizmet uygulaması gerçekleştirirken çocuk katılımını hangi noktalarda sağlanabiliyor?
- 7) Sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk rolünü çocuk katılımı açısından nasıl değerlendirirsiniz?

1.3. Araştırmanın Önemi

Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2020 yılındaki nüfus verilerine göre Türkiye nüfusunun yüzde 26’sını çocuklar oluşturmaktadır. Bu durum günümüzde alınacak kararlardan uzun vadede en çok etkilenen grubun çocuklar olduğunu ve bu sebeple bugün karar alma süreçlerine aktif ve anlamlı katılımlarının önemli olduğunu göstermektedir. Çocukları geleceğin yetişkinleri olarak görmek, onları bugünün sisteminde kendi yaşamlarının öznesi olmaları önünde engel oluşturmaktadır. Bu sebeple çocuk katılımının bir hak olarak mevzuatta ve toplumda hayata geçmesi eğitim, adalet ve koruma sistemi içerisinde katılımı sağlamaya yönelik mekanizmaların oluşturulması oldukça önem kazanmaktadır. Bu çalışma, Türkiye özelinde çocukların görüş ve şikayetlerini dile getirebilecekleri, erişilebilir, adil ve eşit katılıma sahip mekanizmaların varlığını tartışmaya açarak çocuk katılımının uygulanabilirliğini sorgulaması açısından önemli bir noktada durmaktadır.

Türkiye’de sosyal hizmet uygulamalarında çocuk katılımının esas alınmasına ilişkin çalışmalar oldukça sınırlı sayıda olup bu alanda çok az bir literatür yer almaktadır. Çocuğa doğrudan etki eden/edebilecek konumda olan meslek elemanlarının müdahale sürecinde çocukla birlikte hareket etmesi, çocuğun anlama kapasitesine göre bilgi akışını sağlaması

son derece kritik öneme sahiptir. Bu doğrultuda mevcut çalışma ile çocukla sosyal hizmet alanına katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Sosyal hizmet mesleğinde uygulamaya yönelik araştırmalar kritik bir önem taşımaktadır. Ancak, uygulama öncesi gerçekleştirilen araştırmalar ile mevcut durum, sorun ve ihtiyaçların tespiti ile birlikte politika analizinin yapılması ihtiyaca yönelik önerilerin hayata geçirilmesi noktasında uygulama aşamasına katkı sağlamaktadır. Bu sebeple söz konusu araştırmanın çocuk katılımının sosyal hizmet mesleği açısından da anlamlı hale getirilmesi açısından yarar sağlayacağı düşünölmektedir.

Bu çalışma kapsamında çocuk hakları alanında ilgililerin görüşlerine başvurulması ve bu görüşlerin bütüncül ve derinlikli bir perspektifle analiz edilmesi ile kamu yetkilileri olmak üzere sivil toplum çalışanlarına da çocuk katılımına dair farklı bir bakış açısı kazandırmak ve yeni bir yol haritası sunmak hedeflenmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Çocukluk, Çocuk Kavramı, Günümüzde Çocuk

Çocukluk olgusu, içinde bulunduğu tarihsel, ekonomik ve dinsel ortama özgü bir şekilde süreç içerisinde farklı anlamlar yüklenen bir olgu olmuştur. Günümüzdeki bakış açısıyla kendi potansiyeline erişene kadar yetişkinlerin desteğiyle hayatını sürdürerek varlığını koruyan çocukluk anlayışının ortaya çıkışı 18. yüzyıla denk gelmektedir. Aries'in orta çağda çocukluk hakkında bir şey bilinmediğine ilişkin çeşitli tespitlerinin yer aldığı çalışmasının yayılması çocukluğun, o dönem yetişkinlikle ne kadar iç içe geçen bir kavram olduğunu ve 18. yüzyıl Avrupa modernleşmesi gerçekleşene kadar günümüzdeki çocukluk anlayışının oluşmadığının kanıtı olarak değerlendirilmektedir.

Çocukların 18. yüzyıl ortalarına kadar herhangi bir önceliğe sahip olmadığı, koruma mekanizmalarına erişemediği çocukluğa dair en önemli kaynaklardan biri olan Postman'ın "*Çocukluğun Yokoluşu*" adlı eserinden ulaşılan bilgiler arasındadır. Postman'a göre, 1780'lerin sonlarına kadar çocuklar iki yüzden fazla suça mahkum edilmiş ve asılarak cezalandırılmıştır (Postman, 1995). Çocukların kendi gelişim süreçleri içerisinde değerlendirilmediği bu dönemler, yerini matbaanın bulunuşu ile birlikte çocuklara karşı daha bilinçli bir davranış sürecini beraberinde getirmiştir.

Bireylerin hak taleplerini daha gür bir şekilde dile getirmesinin temelinde Locke ve Rousseau gibi Avrupa modernleşmesine öncülük eden isimlerin akımları yer almıştır (Akkuş, 2007). Bu akımlar, beraberinde çocukluğa dair yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur. Bu döneme kadar çocukların içinde kötülük barındırdığı görüşlerinin tersine Rousseau, Tanrı'nın yarattığı her şeyin içinde iyilik olduğunu, dolayısıyla çocukların doğuştan iyi olarak doğduğunu ancak kötü eğitim alanların kötü bir bireye dönüştüğünü vurgulamıştır (Wightman, 2002). Locke ise bireylerin boş bir zihinle dünyaya geldiklerini ancak eğitimle ve ailenin desteğiyle istenilen şekilde biçimlenebileceklerini vurgulayarak çocukluk algısına olumlu bakış açısı getiren bir diğer isim olmuştur (Akkuş, 2007). Farklı dönemlerde ortaya çıkan görüşler günümüzdeki çocuk haklarının temelini oluşturmuştur. Günümüzde Batı Dünyası, çocuk ve yetişkinin ayrı grupların parçası olduğunu ileri süren modern algıya sahip iken bunun bütün toplumlarda hakim olan görüş olduğunu ileri sürmek mümkün olmamaktadır. Bu sebeple günümüzde baskın olan çocuk algısını anlamak için tarihsel süreci inceleyerek bu dinamiklerinin anlamlandırılması gerekmektedir.

Çocukluk kavramını tarihsel süreç içerisinde değerlendirmeye geçmeden “çocuk nedir?” sorusuna verilebilecek cevabı besleyen normları dikkate almadan yanıt vermenin güç olduğunu bu noktada belirtmek gerekmektedir. Çocukluk, tek bir dönemle sınırlanabilecek evrensel bir deneyim olmaktan öte tarihsel bağlam içerisinde değişime uğrayan kültürel bir yapıyı resmetmektedir. Öyle ki yetişkinlik ve çocukluk arasındaki farklılıklar keyfi olmakla birlikte tutarsızlık içerecek şekilde ele alınmaktadır. Franklin’in aktardığına göre, İngiltere’de cinsel veya seçimle ilgili faaliyetlerde farklı yaş gruplarının çocuk olarak nitelendirildiği görülürken farklı faaliyetler için çocuk olarak değerlendirilen gruplar yetişkin olarak gösterilmektedir. On altı yaş altında cinsel faaliyette bulunma, on sekiz yaşında oy kullanma gibi farklı sonuçları olabilecek durumlar, kimin çocuk olduğuna ilişkin tek bir tanımın yapılamadığının ve tutarsızlıkların mevcut olduğunun açık bir göstergesidir (Franklin, 1993).

Çocuk ve çocukluk kavramlarının tarih öncesi dönemde ele alınış biçimine dair bilgilerin oldukça az ve önemsiz olduğu kanısına yapılan literatür araştırmalarıyla kolaylıkla varılabilmektedir. Öne çıkan sebeplerden biri olarak toplulukların yerleşim yeri bulmak üzere sürekli hareket halinde olması ve beraberlerinde küçük çocukları taşımak, kendilerine yük etmek istememeleri düşünülmektedir. Bu dönemde aileler, yiyecek bulma uğraşısı ön plana çıkması ve üye sayısının artmasının kendilerine ekstra bir yük getirmesi sebebiyle çok az çocuk sahibi olmayı tercih etmişlerdir (Stearns, 2006). Ebeveynler, çocukların ölümünü umursamak yerine çok fazla çocuğun hayatta kalmasının toplum ve aileye tehdit olduğu görüşüne sahiptiler.

Antik döneme gelindiğinde ise çocuğa dair fazla bilgi bulunmamasına karşın çocukluk kavramının aile ve kadın ile bütünleştirildiği görülmektedir. Plato’nun ve Aristo’nun eserlerinde kadınlar çocuklarla birlikte ele alınmaktadır. Kadın ve çocukların paylaştığı azınlık statüsü sıklıkla vurgulanmaktadır. Aristo’ya göre çocukluk, insan hayatındaki en kötü zaman dilimini oluşturmaktadır. Bu dönemin hayatın en tehlikeli ve olumsuzluklar içeren bir geçiş dönemi olarak tanımlanmasıyla birlikte çocukluğun ebeveynlerin kontrolü olmadan kendi haline bırakılmaması gerektiği görüşünü ileri sürmüştür (Karadoğan, 2019). Bu dönemde çocuk hakları her ne kadar tartışmalı bir konumda da olsa eğitime önem verildiği bilinmektedir. Ancak burada kapsayıcı bir eğitim anlayışından yine de söz edilememektedir. Sokrates’in yalnızca erkek çocuklara ders vermesi, Platon’un 6 yaşından sonra kız ve erkek çocukların bir arada eğitim almaması gerektiğini savunması bu durumun en somut örnekleridir (Dirican, 2018). Bu bilgiden yola çıkarak kız ve erkek çocuklar

arasında ayırım yapıldığı kanaatine kolaylıkla varılabilmektedir. Yine Eski Yunan'da istenmeyen ve hasta çocukların ölüme terk edildiği de bilinen başka bir gerçektir (Karadoğan, 2015).

Orta çağ döneminde çocukluk algısına yönelik en önemli bilgilere daha önce belirtildiği üzere 1960'lı yıllarda Philip Aries'in çalışmaları ile ulaşılmıştır. Aries, farklı bakış açıları sunarak çocukluk kavramının yeniden tartışılmasının önünü açmıştır. (Işık, 2019). Aries, *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life* adlı eserinde orta çağ'da çocukluğun yetişkinlikten bağımsız olmadığını ve çocukların küçük yetişkinler olarak görüldüğünü ve çocukluğun 15. ve 18. yüzyıllar arasında ilk olarak Avrupa'da oluştuğunu öne sürmektedir (Aries, 1962). Orta çağ döneminde çocukların saç modellerinden giyinme tarzlarına kadar her şey yetişkinlerin birer kopyası olduklarını ortaya koymaktadır (Öztan, 2009). Aries, çalışmasında çocuk kıyafetlerine de dikkat çekmiş ve 17. yüzyıla kadar çocukların yetişkinlerden farklı giyinmediği ancak 17. yüzyıldan sonra çocukların kendi yaşlarına uygun giysiler giymeye başladıklarını belirtmiştir (Aries, 1962). Aries, aynı zamanda her zaman ve her yerde geçerli tek bir çocukluk tanımının yapılamayacağını ifade ederek çocukluk tanımına farklı bir bakış açısı getirmiştir.

Postman, "*Çocukluğun Yok Oluşu*" adlı eserinde yetişkinlerin çocukların bilmesini uygun bulmadığı sır, şiddet, trajedi içeren yaşama dair olayları çocukların bilmesinden kaynaklı bugünkü anlayışımızda yer alan ayıp kavramının orta çağda yer almadığını ifade etmiştir (Postman, 1995). Bu durum çocukların, yetişkinlerin ne kadar hayatlarının içerisinde yer aldığını ve kendilerine ayrı bir önem verilmediğini göstermektedir. Orta çağ insanının çocukları çok az önemseydiği, onların küçük bir yetişkin olarak ve hatta daha ileri bir söylemle toplumun devamı için gerekli "obje" olarak görüldüğü söylenebilir (Classen, 2017). Çocukluğun hayatın son derece basit bir aşamasını oluşturduğu ve bu döneme dair herhangi bir kayıt tutmaya gerek olmadığı literatür çalışmasında sıklıkla karşılaşılan bir bilgi olmuştur. Daha ileri bir söylemle bazı çocukların hayatta olmalarının bile bir problematik olduğu vurgulanmıştır (Aries, 1962). Orta çağda dini inanışların baskın olmasının çocukların günahkar varlıklar olarak ele alınmasına yol açtığı da bilinmektedir.

Postman'a göre okuryazarlığın olmadığı yerde çocukluk fikri gelişemediği için matbaanın icat edilmesiyle birlikte çocukluk fikri gelişmiştir. Yine sanayi devrimi, feodalizmden kapitalizme geçiş, şehirleşme gibi unsurlar da çocukluk fikrinin geliştirilmesinde etkili olmuştur ancak matbaanın bulunması ile yetişkinlerin okuryazar

dünyasından çocuklar kovulmuş ve bu durum onlara yeni bir alan yaratılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Postman, 1995).

Türklerde ve İslam'da çocuk anlayışına bakıldığında ise İslamiyet öncesinde Türklerde çocuğun aile hukuku açısından önemli olduğu, özellikle tarihin ilk dönemleri ile karşılaştırıldığında Türklerde çocuğa değer verildiği anlaşılmaktadır. İslamiyet öncesi dönemde sosyal hayatı düzenleyen kanun niteliğindeki törelere bakıldığında babanın sonsuz bir velayet hakkının olmadığı hem annenin hem babanın çocuğa karşı sorumluluklarının olduğu bilgilerine ulaşılmıştır (Dirican 2018). Erkek çocukların ailenin soyunun devamı için önemli olduğu, kız çocuklarından ve kadınlardan ise en fazla beklenenin doğurganlık ve ev işleri olduğu bilinmektedir (Karadoğan, 2019) Kız ve erkek çocuklara yüklenen farklı roller, ayrımcılığın hiç olmadığı gibi bir kanıya varılmasını engellemektedir.

19. yüzyıl sonlarına doğru çocuk sorununa yönelik Avrupa'da artan ilgi Osmanlı İmparatorluğunda karşılığını bulmuş ve kimsesiz sokakta yaşayan çocuklar gibi koruma ihtiyacı olan çocuklar Osmanlı yöneticilerinin gündemine girmiştir (Akkuş, 2019). Savaşlarla geçen yıllarda artan sayıda korunmaya gereksinim duyan çocuğun ortaya çıkması dönemin devleti Osmanlı'nın da bu çocukların barınma ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik adımlar atmasına yol açmıştır. Öksüz ve yetim çocukların eğitimi için kurulan Darüşşafaka ve barınma ihtiyacı olan çocuklar için açılan Darülaceze bu duruma en somut örnekleri oluşturmaktadır (Akkuş, 2019). Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise çocukların geleceğin teminatı olarak görüldüğü ve bu doğrultuda geliştirilen çalışmaların içerisinde yer alarak milli bir nesil yaratma çabasının parçası oldukları bilinmektedir.

Türkiye'deki çocuğun değişen konumu ve algılanış biçimine ilişkin önemli bilgilere 1975'lerde Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın gerçekleştirdiği "*Çocuğun Değeri ve Aile Değişim Modeli*" adlı çalışmasından ulaşılmaktadır. Çocuğun değerini ortaya koyan bu çalışma çocuk haklarının durumuna ilişkin önemli çıkarımlar elde edilmesini sağlaması açısından ayrıca önem taşımaktadır. Kağıtçıbaşı, araştırmasını 2003 yılında tekrarlayarak aradan geçen süredeki değişimleri gözleme fırsatı elde etmiştir. Çıkan sonuçlara göre 1975 yılındaki çalışmasında çocuğun ekonomik/faydacı değeri yüksek çıkarken 2003 yılındaki çalışmasında çocuğun psikolojik değerinin ön plana çıktığı görülmüştür (Erbay, 2016). Kağıtçıbaşı'nın bu araştırması, çocuğun ne kadar özne olarak görüldüğüne ve dolayısıyla bu araştırmanın konusunu oluşturan katılım hakkının uygulanmasına ilişkin önemler bilgiler iletmektedir. Toplumun çocuğa yüklediği roller, o toplumdaki çocuk haklarının gerçekleştirilmesine ilişkin de önemli mesajlar vermektedir.

Modern Batı dünyasına gelindiğinde çocukluğun oyunla birlikte anlamlandırılarak yetişkinlerin iş ve ekonomik sorumluluk alanlarından uzaklaştırılmaya başladıkları görülmektedir. Modern çocukluk paradigması, en temel ifadeyle, çocukların yetişkinlerden ayrı bir birey olduğu gerçeğinin kabulüne dayanmaktadır. Orta çağın çocuğun doğasını kötü gösteren görüşlerinin tersine 18. yüzyıl, çocukluğun olumlandığı bir dönem olmuş ve artık 19. yüzyıla gelindiğinde çocukluk Batı dünyasının bir gerçeği olarak yerini almıştır. Çocukların ancak yetişkinlerin beceriksizlerinden dolayı kötü olabileceklerinin düşünülmeyle başladığı bu dönemde; çocuk, bir inceleme nesnesi olarak ele alınmış ve çocukluğa dair yeni görüşler oluşturulmaya başlanmıştır. Artık çocukların, yetişkinlerden farklı ortamlarda ve farklı bakış açılarıyla yetiştirilmesi gerektiği düşüncesi hakim olmaya başlamıştır. Çocukluğun ayrı bir dönem olarak benimsenmesinin odağında matbaanın keşfiyle okullaşmanın artması, reform hareketi, Fransız Devrimi gibi kilometre taşları önemli rol oynamıştır (Özcan, 2019). Fransız Devrimi ve sanayi devriminin etkisiyle Batı’da çocuk, politik olarak inşa edilmeye başlamıştır. Fransız Devriminin sosyo-politik yansımalarına bakıldığında eğitimin çocuğun yetiştirilmesinde araç olarak ön plana çıktığı ve çocuğun ideal olarak ülkesi için yetiştirilmesi gerektiği görüşünün önem kazandığı görülmektedir. Yine 19. yüzyıla gelindiğinde ulus devletlerin yükselişe geçmesi çocukların milli bilinç kazandırılarak yetiştirilmesinin önünü açmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte ise çocuğun çok acımasız bir şekilde ve çok ağır şartlarda kullanıldığına tanıklık edilmiştir (Akbaş ve Topçuoğlu, 2009). Devrimle birlikte ayrıcalıklı bir çocuk sınıfı yaratılırken bu gruba ancak belirli grubun mensubu çocuklar dahil olabilmştir.

Çocuklara ait özel kıyafetlerin olduğu, eğlence araçlarının farklılaştığı, yeni oyuncakların ortaya çıktığı bir döneme geçiş yapılmış ve oyuncakların çocuklara özgü olması, modern dünyada çocukluk anlayışının değiştiğinin önemli bir kanıtı olmuştur. Orta çağda yetişkinlerin dünyasında ayıp kavramından uzak bir şekilde her şeye tanıklık eden çocuklar, bu dönemde ayıp kavramıyla ve bu toplumsal dönüşüm sürecinde yeni davranış kuralları ile tanışmışlardır. Çocuğun yanında cinsel içerikli sohbetlerin yapılmaması ahlaki ilke olarak kabul edilmiştir. Yine bu dönemde çocuklara özgü beslenme biçimleri ve besin türleri ile ilgili bilimsel çalışmalar üretilmeye başlanmıştır (Özcan, 2019).

20. yüzyıla gelindiğinde çocukların eğitimine ve sağlığına verilen önem daha da artmıştır. 19. yüzyılda hakim olan çocukların korunması gereken bireyler olarak ele alınması görüşü yerini çocukların potansiyelleri olduğuna ve bu doğrultuda gereken sağlık ve eğitim hizmetlerine erişmeleri gerektiğine bırakmıştır. Eğitimli anne ile ev dışında standardize

edilmiş eğitim veren kurumlar 18. yüzyıl batı düşüncesinin ürünü olarak ortaya çıkmıştı ve Locke'un çocuğun zihninin işlenebilecek kapasiteye sahip olduğunu ileri sürmesi aile, öğretmen ve devlete sorumluluk yüklenmesini beraberinde getirmeye başlamıştır (Öztaş, 2019). Ancak 1900lü yıllara gelindiğinde artık okul, çocukların yaşamında merkezi bir noktaya yerleşmiş ve standart eğitim politikaları ve programları ile çocuklar devletlerin politik ajandasına dahil olmuştur. 20. yüzyılın ilk başlarında, I. ve II. Dünya Savaşı'nın sonuçlarından en çok etkilenen çocukları korumak adına ulusal ve uluslararası birçok girişimin hız kazandığı bir dönemin başlaması, ailelerin çocuklarına yeterince eğitim ve diğer koruma hizmetlerini verebileceği konusunda endişenin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve bu durum devletlerin aile yaşamına müdahale ederek çocukları korumak için daha fazla adımlar atmalarına yol açmıştır.

Yakın tarihte gelişen ve çocukluk algısının temelini oluşturan yukarıda bahsi geçen modernist bakış açısına göre devletler, çocukları geleceğin vatandaşları olarak siyasi ajandalarına eklemişlerdir. Modern devletler, iyi ve normal vatandaşları yetiştirme rolüne sahip olup anormal olanların iyileştirilmesi için usuller geliştirmek üzere çalışmaktadır (Foucault, 2001). Bu bakış açısıyla modernizmin, kendi çocuk toplumunu yarattığını ve tek tipleşmeye doğru gittiği öne sürülebilir. Devletler, varlıklarının devamını sağlayabilmek için vatandaşları yetiştirme ve bunun için de çocukların eğitimine önem verme eğilimine sahiptir. Özellikle gelişim psikolojisi, devletlere kendi ideal vatandaşlarını yaratmak için fırsatlar sunması bakımından devletlerin bu alana referans göstermesine sebep olmuştur. (Akbaş ve Topçuoğlu, 2009). Gelişim psikolojisi, çocukları toplumsal yapı içerisinde ele almayı tek tipleştirerek her çocuğun aynı gelişim sürecinden geçtiği görüşüne dayanmaktadır. Bu bakış açısı, çocukların içinde buldukları dini ve kültürel yapıları dışarda bırakarak gerçekçi bir süreç analizi sunamamaktadır. Devletlerin gelişim psikolojisinin ortaya koyduğu bilgileri referans göstermesi; devletlere, çocukların yetişkinlerin müdahalesine ve korumasına ihtiyaç duyduğu gibi bir inancı ele alarak yukarıda belirtildiği gibi kendi ideal bireylerini yaratması için olanak sağlamıştır. Çocukların, geleceğin yetişkinleri olarak görüldüğü bu bakış açısı çocukların farklı potansiyellere sahip olabileceği düşüncesini dışarıda bırakmaktadır.

Psikoloji, çocuk gelişimi gibi alanların çocukları tanımlayıcı hakim görüşlerine karşı 1980'lerde yeni bir yaklaşımı sosyoloji alanında tartışmaya açmış ve yeni sosyolojik yaklaşım adı verilen bu yaklaşım, çocukları sadece toplumsal bir özne olarak ele alıp sosyal ilişkiler ağı içerisinde çocukların tanımlanmasının onları kısıtladığı görüşünü savunmuştur (Işık, 2019). Bu yeni yaklaşımla çocukların gelişimsel süreçleri ve toplumsal aktör oluşları

arasında bağlantı kurulmasına ilişkin görüşlerden uzaklaşarak evrensel bir tanımlama yapılmamıştır. Çocukluğun bulunduğu sınıf, etnik köken gibi değişkenlere bağlı olduğu ve sosyal yapıların pasif unsurları olmadığı öne sürülmüştür (Prout, James, 2005). Çocukluk anlayışının modernleşme süreciyle birlikte sosyolojik olarak yeniden inşa edilmeye başlaması, çocukların buldukları toplumun değişkenleri içerisinde ele alınmasının önünü açmıştır.

Modern çocukluk paradigmasına göre çocukların ekonomik değerinin geri plana atıldığı düşünülmesine rağmen çocuklar farklı coğrafyalarda hak ihlallerine maruz kalmaya devam etmektedir. Modern dünya öncesi, ekonomik olarak kullanılan çocuk, modern dünyada bir diğer deyişle kapitalist dünyada aslında ekonomik olarak kullanılmaya devam etmiş ancak bunun tersi söylemlerle haklarının korunduğu imajı yaratılmaya çalışılmıştır. Modernleşmeyle birlikte fiziksel şiddetin disiplin yöntemi olarak kullanımının azalması ve fiziksel şiddete karşı çıkan görüşlerin yaygınlaşması, çocukların korunması ve geliştirilmesi gereken bireyler olarak ön plana çıkması devletlerin politikaları doğrultusunda çocukluk algısı inşa etmelerinin önünü açmıştır. Günümüzde çocukların istismara maruz kalması, kamusal düzenlemelerde görüşlerinin alınmaması gibi sıralanabilecek pek çok örnek Çocuk Hakları Sözleşmesinin tam anlamıyla uygulanmadığının açık birer göstergesidir. Unutulmaması gereken bir diğer husus ise her ne kadar tarihi süreç içerisinde çocukluğa dair farklı söylemlerin geliştirildiğine tanıklık edilse de aslında hiçbir dönemde çocukların eşitsizlikten uzak kalmadığı gerçeğidir. Yetişkinler tarafından hareket ve etki alanı belirlenen ve belirlenmeye devam çocuklar, günümüz modern dünyasında özne olmakla ilgili sorun yaşamaya devam etmektedir. Modern devletin, bireyleri disipline etmek için eğitimi araç olarak kullanarak kendine ideal vatandaşlar yaratması çocuğun hak sahibi birey olarak algılanmasının önüne geçmektedir. Çocukluk fikrine dair oluşturulan görüşlerin, yapılan araştırmaların tamamının yetişkinlerin kaleminden çıkması, çocukların katılımının olmaması pasif özne olmalarının en büyük sebeplerinden biri olarak sayılmaktadır. 20. yüzyıl çocuk haklarına dair önemli gelişmelerin olduğu yüzyıl olarak isminden söz ettirse de 1989 yılında kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin tek tip çocuk ve çocukluk kavramı üzerinden hazırlanması ve hazırlık sürecinde çocukların katkılarının alınmaması bu durumun en somut örnekleri olarak düşünülmektedir.

Sonuç olarak çocuklara ilişkin görüşlerin yıllar içerisinde değiştiği ve birden fazla çocukluk tanımlamasının yapılabildiği söylenebilmektedir. Bu bölümde genel olarak çocuk algısından tarihi süreç içerisinde bahsedilmiştir. “Çocuk kimdir?” sorusuna toplumsal yapı

çerçevesinde cevap verilmesi ve pratikler içerisinde ele alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların algılanış biçimi ve yaşadıkları toplumsal deneyimler farklılık göstermekle birlikte birden fazla etnik veya dini grubu içinde barındıran ülkelerin kendi içinde dahi çocukların farklı deneyimler yaşadığını hatırlatmak gerekmektedir. Tarihi süreç içerisinde çocuklara ilişkin eğitim ve koruma ile başlayan tartışmalar 20. yüzyıl itibari ile yerini çocukların aktif vatandaş olarak seslerini duyurabilmeleri için anlamlı katılımlarının sorgulandığı döneme yerini bırakmıştır. Bir sonraki bölümde çocuk haklarına dair tarihsel arka plan aktarılarak çocuğun katılım hakkına değinilmektedir.

2.2. Çocuk Hakları ve Bir Alt Bileşen Olarak Çocuğun Katılım Hakkı

Çocuk hakları, genel anlamı itibariyle çocuğa hukuki statü tanımlayarak, onu koruyan hukuki kurallar doğrultusunda birey ve devletlere sorumluluklar yükleyen kurallar bütünüdür. Çocukların korunmasına ve bu doğrultuda atılan hukuki adımlar incelendiğinde çocuk hakları, her toplumun kendi kültürel bağlamında farklı gelişim göstermiştir. Bu farklılıklar, toplumların gelişmişlik düzeyleri ile bağlantılıdır. Kültürel ve sosyal açıdan gelişmiş toplumlarda çocukların kendi potansiyelleri olduğu kabul edilmiş ve bu doğrultuda hak sahibi bireyler olarak görülmeleri mümkün hale gelmiştir. Kültürel ve sosyal açıdan geri kalmış toplumlarda ise çocuğun ekonomik değerinin ön plana çıkmış, kız çocuklarının ev işlerinde, erkek çocuklarının da ev dışında hane ekonomisine katkı sağladığı bilinen bir gerçek olarak yerini korumuştur. Çocuklar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bazı toplumlarda geleneksel bakış açısıyla uzun süre toplumun görünmez üyeleri olarak ele alınmaya devam edilmektedir.

Daha önceki bölümlerde aktarıldığı üzere, 16. yüzyıl öncesinde yaşamın ayrı bir periyodunu oluşturan çocukluğa dair ayrı bir algının olmadığı bilinmektedir. Yedi yaşından sonra çocuklar, küçük yetişkinler olarak görülmekte ve yetişkinlerden ayrı bir sınıfta yer almayarak yetişkinler gibi davranmaya başlamak durumunda kalmışlardır (Kosher vd., 2016). Çocuklar yasal ve sosyal açıdan kendi hakları olan bireyler olarak görülmekten öte ebeveynlerinin eşyaları olarak görülmüşlerdir (Hart, 1991). Tarihin ilk dönemlerinde çocuğun korunması sınırsız yetkilerle ailenin görevi kabul edilmiştir ancak, yasalarla çocuğun korunması gerektiği düşüncesi özellikle ikinci dünya savaşının yıkıcı etkileriyle ortaya çıkan korunmaya muhtaç çocuklar, çocuk hakları alanındaki çalışmaları hızlandırmıştır. Ailede çocuk üzerindeki sonsuz yetki, devletin yasal düzenlemeleri ile sınırlandırılmaya çalışılmıştır.

20. yüzyılın öne çıkan gelişmelerinden biri olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 1989 yılında hazırlanmış ve 196 ülke tarafından imzalanıp onaylanarak uluslararası alanda en çok sayıda devletin taraf olduğu anlaşma olarak günümüzde önemini korumaya devam etmektedir (Jančić, 2016). Çocukların medeni, siyasi, kültürel gibi pek çok hakkını bir araya getiren ilk uluslararası insan hakları anlaşması olma özelliğine sahiptir (Parkes, 2017). Çocukların mutlu olduğu bir gelecek idealine ulaşmak için Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinde belirtilen minimum standartlara uyulması hedeflenmiştir.

20. yüzyılda başlayan ve hız kazanan gelişmelerle birlikte çocuk toplumun aktif bir parçası olarak değerlendirilmeye başlamış ve kendilerini ilgilendiren kararlarda söz sahibi olmaları gerektiği yönündeki görüşler artış göstermiştir. Her ne kadar çocuklara ilişkin oluşturulan koruyucu mekanizmalar ve yasalar yine yetişkinlerin kaleminden çıkmış olsa da bu alanda ilerleme olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bu bölümde öncelikle çocuk haklarının tarihsel gelişiminden bahsedilerek bu araştırmanın asıl konusu olan çocuk katılımına ağırlık verilerek katılım tür ve modellerine değinilmektedir.

2.2.1. Çocuk haklarının tarihsel gelişimi

Çocuk hakları, insan haklarından farklı olarak çocuğun gelişimsel özellikleri ve gereksinimleri doğrultusunda hazırlanmış ve her hukuk kuralında olduğu gibi kendi içinde tanımlamalar, sınırlamalar yaparak bu alanda otoritesini ortaya koymuştur. Tarihi süreç içerisinde dünyanın gidişatı ve ortaya çıkan sorunlar, sözleşme ile beraber çocukların korunması amacıyla devletlere ve toplumlara sorumluluk yüklemektedir. (Eğribel, 2019). Ancak burada üzerinde durulması gereken husus, bu çalışmada da sürekli vurgulandığı üzere, çocuk haklarını toplumsal tarih ve yapıyla birlikte ele almak gerektiğidir. Toplumsal yapıyı oluşturan kültürel, ekonomik, hukuk gibi normlarda ortaya çıkan sorunları ele almadan çocuk haklarının tam anlamıyla neden yeterince uygulanamadığı tartışmaya açmak sınırlı bir çerçeve çizmektedir. Bu sebeple, bu bölümde çocuk hakları tarihi süreç içerisinde ele alınmış olup Türkiye’de çocuk haklarının genel durumuna ilişkin bilgilendirme yapılmaktadır.

Çocuk Hakları Bildirisi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 20 Kasım 1959 tarihinde kabul edilmiştir ancak bu bildiriye zemin hazırlayan gelişmeler 15. yüzyıla kadar uzanmaktadır (Akyüz, 2019). Çocuğun korunmasına ilişkin ilkeler hukuki olmaktan ziyade

eğitimsizlik sorununa çözüm bulma odaklı olmuştur. 18. yüzyıl sonlarında İsviçreli Eğitimci Pestalozzi'nin fakir çocukların eğitimleri üzerine görüşleri İsviçre Medeni Kanun'unda da yer bulmuş ve bu görüşü daha sonrasında 19. yüzyılda çocuğun ve anneliğin korunmasına ilişkin fikirler takip etmiştir (Akyüz, 2019). Birinci Dünya Savaşının çıkması uluslararası alanda çocuğun korunmasına ilişkin çalışmalara ara verilmesine sebep olsa da savaşın sonunda çocukların korunma ihtiyacının her zamankinden daha fazla olduğu gerçeği ortaya çıkınca İngiliz Eglantyne Jebb'in "*çocukları kurtarın*" çağrısı karşılık bulmuş ve 1920'de Cenevre'de Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği adında bir örgüt kurulmuştur (Akyüz, 2019). Bu örgüt, 1923 yılında Cenevre Çocuk Hakları Bildirisini yayımlayarak dünyadaki bütün çocuklara özen gösterilmesi gerektiği ilkesini kabul etmiştir. Çocukların beden ve ruhsal olarak doğal biçimde gelişmesine imkan tanıyan şartların oluşturulması, acıkan çocuğun beslenmesi, hasta olanın tedavi ettirilmesi, afet anlarında yardımın önce çocuğa yapılması gerektiği, çocuğun her türlü istismardan korunması gerektiği gibi dönemin şartlarının gerektirdiği hususları beş maddede devletlere özetlemiştir (Akyüz, 2019). Ancak II. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte çocukların korunması bir kez daha geri plana itilmiştir. Savaşın bitimini takip eden süreçte insan hakları evrensel bildirgesi yayınlanmış ancak bu bildirmede çocuklara sınırlı düzeyde yer verilmiştir. Bu sebeple Birleşmiş Milletler, çocuklara özel olarak 1959 yılında Çocuk Hakları Bildirgesini yayınlamış ve on temel maddede çocuk haklarının genel çerçevesini çizmiştir. Takip eden 30 yıllık süreçte bildirmede yer alan maddeler genişletilmiş ve 1989 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesine dönüşerek uluslararası alanda çocukların haklarına dair temel bir sözleşme olarak yerini almıştır.

2.2.1.1. Geleneksel hukuk sistemlerinde çocuk hakları

Çocuk, tarihin ilk dönemlerinden itibaren toplumların ilgilendiği varlık olarak yerini almıştır. Ancak, bu ilginin kapsamı tarihsel bağlamda farklılıklar içermektedir. Bu farklılıklar daha önce belirtildiği gibi toplumların sosyal, kültürel gelişimine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Eski toplumlarda çocuk, ailesine ekonomik yarar sağlamak üzere dünyaya getirilmekteydi. Ekonomik değerinin ön plana çıktığı erkek çocuklar hane dışında, kız çocukları ise hane içerisinde aileye yardımcı olmaktaydı. Ancak aynı ekonomik kaygılar, çocuğun ailelerin sırtına eklenen bir yük gibi algılanmasına da ve özellikle ekonomik açıdan gerilemelerin yaşandığı dönemde çocuk yetiştirmek aileler için ağır bir yük olmakla birlikte çocuklara karşı kötü bir tavır gösterilmesine de neden olmuştur (Akyüz, 2020). Çocuk

üzerinde ailenin sınırsız yetkisinin bulunması ve çocuğun korunması ön planda tutulmaması o dönemki toplumsal yapı incelendiğinde doğal karşılanmaktadır. Ancak, 19. yüzyıla gelindiğinde devletin gücünün artması, ailenin denetlenmesinin önünü açmış ve aileye verilen sınırsız yetki alınarak çocuğa karşı bakım verme ve koruma yükümlülüğü getirilmiştir (Akyüz, 2020).

Eski Atina dönemine gidildiğinde Aristo'nun bulunduğu zamana kadar çocukların öldürülmelerine ilişkin herhangi bir sınırlama olmadığı bilinmektedir. Ancak Aristo'ya göre baba ve çocuk arasındaki ilişkiye yasa koyucu karışamaz ve çocuk ayrı bir birey olarak görülmediği ve tamamen babaya ait olduğu için babası tarafından kendisine haksızlık yapılması diye bir şey söz konusu olamazdı (Postman, 1995). Bu düşüncelere rağmen daha önce bahsedildiği üzere bu dönemde çocukların eğitime önem verildiği de düşünülmektedir. Eski Isparta'da erkek karakteri ön plana çıkmış ve çocuklar askeri devlet idealine uygun bir şekilde eğitilmiştir (Akyüz, 2020). Ailenin yargıcı olan baba, çocuğunu satma, kiralama ve öldürme haklarına sahip olmakla birlikte çocuğunu kötü davranışlar sonucu cezalandırabilmekteydi.

Eski Türklerde ise ataerkil düzenin hakim olduğu, velayet hakkının babaya ait olduğu ancak yokluğunda annenin de bu hakkı kullanabileceği bilinmektedir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi ve İslam hukukunun toplumsal hayata hakim olmaya başlamasıyla birlikte velayet hakkı sadece babaya verilmiştir (Akyüz, 2020). İslam hukukunda Roma'daki gibi babalara verilen çocukları öldürme, kiralama gibi haklar bulunmamakla birlikte çocuklar emanet olarak algılanmış ve anne babası olmayan kimsesiz çocuklar koruma altına alınmıştır (İpek, 2012). Selçuklu ve Osmanlı dönemine gelindiğinde ise çocukların vakıflar aracılığıyla okutularak yetiştirildiği, çocuklara çeşitli hizmetlerin sağlandığı görülmektedir. Orta çağ Avrupa'sına gelindiğinde daha önceki bölümlerde aktarıldığı üzere çocukluğa dair ayrı bir anlayışın olmadığı, çocukların yetişkinlerden farklı görülmediği bilinmektedir. Çocuk ve çocukluk kavramlarının oluşmaya başladığı Rönesans dönemi itibariyle çocukların korunmasına ilişkin çalışmalar başlamıştır. Bunun öncesinde çocukların korunmasına ilişkin dinin etkin olduğu ve dinin etkisinin 19. yüzyıl aydınlanma dönemiyle birlikte azaltıldığı bilinmektedir (Akyüz, 2020). Ancak bu dönem itibariyle hümanist düşüncelerin yayılmaya başladığı ve Fransız Devriminin de etkisiyle çocukların korunması fikrinin insanlar tarafından kabul gördüğü bir döneme geçildiği söylenebilir. Çocuğa yapılan her türlü haksızlığa karşı gelinmeye başlanmış, yaşanan toplumsal değişimlerle birlikte ailelerin çocuklarını yeterince koruyamadığı gerçeği ortaya atılmış ve asıl sorumluluk devlete

yüklenmeye başlanmıştır. Bu durum Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda daha çok ortaya çıkmıştır ve bu tarihten itibaren ortaya çıkan gelişmeler çocukların korunmasına ilişkin atılacak adımları ulusal düzeyden uluslararası düzeye taşınmasına ortam hazırlamıştır.

2.2.1.2. Uluslararası belgelerde çocuk hakları

Uluslararası alanda çocukların korunması ile ilgili bir örgütün kurulması fikrini ilk olarak 1894 yılında Jules de Jeune ileri sürmüş ve çocukların ve kadınların korunmasına ilişkin uluslararası bir merkez kurulmasına ilişkin ilk resmi adım ise 1912'de İsviçre'de atılmıştır (Akyüz, 2020). I. Dünya Savaşının ortaya çıkması bu çalışmaların sekteye uğramasına sebep olmuştur. Ancak savaş bitiminde çocukların özellikle korunmaya muhtaç duruma düşmesi Belçika öncülüğünde 1921 yılında bir kongre yapılmasının önünü açmış ve Uluslararası Çocukları Koruma Birliğinin kurulması ile sonuçlanmıştır (Akyüz, 2020). Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar çocukların haklarını kapsayan bir bildirgenin yayımlanmaması ve savaş sonunda Avrupa'da çocukların korunma ihtiyaçlarının acil bir duruma erişmesi Cenevre'de Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği'nin kurulmasına yol açmış ve bu birliğin hazırladığı belge Milletler Cemiyeti tarafından Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi olarak kabul görmüştür (Akyüz,2020).

Birinci Dünya Savaşının etkisi ve sonuçlarından yola çıkarak hazırlanan bildirmede çocukların güvenli ve sağlıklı bir ortamda yaşaması, acil durumlarda çocuklara öncelik verilmesi, istismara karşı korunmaları gerektiği gibi konular öne çıkmıştır (Kurt, 2016). Çocuk hakları alanında hazırlanan ve ilk bildirme olma özelliğini taşıyan Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, beş maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler, çocuğun gelişimine uygun bir biçimde korunması, eğitilmesi, barışçıl bir ortamda yetiştirilmesi gibi ilkeleri içermektedir (Akyüz, 2020). Çocukların yaşatılması, geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin ilkeleri uluslararası zeminde ilk kez ele alması bakımından önem taşıyan bu bildirgeyi imzalayan ülkeler arasında Türkiye de yer almıştır (Kurt, 2016). Bu bildirgeyi takiben 1936 yılında Türkiye'nin de katılım sağladığı Balkan ülkelerinin bir araya gelerek çocukları korumak adına Birinci Balkan Kongresi ve devamında aynı amaçlarla İkinci Balkan Kongresi gerçekleştirilmiştir (Akyüz, 2020). Bu kongreler Türkiye'nin uluslararası alanda çocukları koruma adına katıldığı çalışmalar olması bakımından önemlidir. Ancak ne yazık ki II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkması ve Milletler Cemiyeti'nin geçerliliğini yitirmesiyle bildirgenin de herhangi bir yaptırım gücü kalmamış ve yapılan çalışmalar askıya alınmıştır.

Birleşmiş Milletlerin kurulmasını takip eden süreç içerisinde çocukların korunmasına yönelik sorunları ele almak ve Milletler Cemiyetinin görevlerinin yeni yapıya devredilmesi ile ilgili işlemlerle ilgilenmek üzere Sosyal Sorunlar Meclisi oluşturulmuş ve meclis, 3 Nisan 1950'de yaptıkları toplantı sonucunda Cenevre Çocuk Hakları Bildirisinin modern anlayışa göre yeniden ele alınması gerektiğine karar vermiş ve bu doğrultuda 1947 yılında İnsan Hakları Komisyonu ile Ekonomik ve Sosyal Haklar Meclisi tarafından hazırlanan yeni tasarı Birleşmiş Milletlere üye devletlerle paylaşılarak görüş beyan etmeleri istenmiştir (Akyüz, 2019). Bildirilerin hukuki açıdan bağlayıcı olmaması çok sayıda devletin tercihi olsa da üye devletlerin bağlayıcı olması yönündeki önerileri doğrultusunda Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 1386 sayılı kararı ile 20 Kasım 1959 tarihinde Çocuk Hakları Bildirisi kabul edilmiştir. Bildiride İkinci Dünya Savaşı'nın çocukları daha fazla kötü muameleyle maruz bıraktığı gerçeği göz önünde bulundurularak doğum öncesi ve sonrasında çocukların özel korunmaya ve bakıma olan ihtiyacı üzerinde durulmuştur (Erbay, 2013). Önsöz ve on maddeden oluşan bu bildirinin taraf olan devletler için bağlayıcılığının olmamasına rağmen dönemin koşullarında çocukları korumak adına bazı temel ilkelerin dünyaya duyurulması açısından önemli olduğu söylenebilir.

Çocukların haklarını korumaya dair uluslararası alanda devletler tarafından kabul edilen bildireler, bağlayıcılığı olmayan genel ilkelere dayanmaktadır. Çocuk haklarının uluslararası hukukta gerçek anlamda korunmasını sağlamak amacıyla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından çocukların haklarını düzenleyen temel belge olarak Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme hazırlanmış ve oy birliği ile kabul edilen bu sözleşme, daha önce hazırlanan bildirelere kıyasla taraf devletlere sözleşmedeki ilkelere uyma zorunluluğu getirmektedir. Bu bağlayıcı ve evrensel nitelik taşıyan sözleşmeye 196 devlet onay vermiştir (Akyüz, 2019). Sözleşmede yer alan haklar arasında herhangi bir hiyerarşi bulunmamaktadır. Maddelerin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu ve devletlerin bu doğrultuda sözleşmeyi bütüncül olarak ele alarak kendi ülkelerinde uygulaması bu noktada önem kazanmaktadır. Sözleşmede genel ifadelerin kullanılması sözleşmeye taraf olan devletlerin farklı etnik, dini, politik, ekonomik sistemlere sahip olmasıyla ilgilidir. Devletlerin ekonomik durumları öne sürerek bazı hakları uygulamaktan kaçınması durumları ile karşılaşmaktadır. Ancak bu noktada da uluslararası hukukun iç hukuktan üstün olduğunu ve çocukların haklarını koruyacak şekilde iç hukukta düzenleme yapmaları gerektiğini belirtmek gerekmektedir. İnsan hakkını esas alan bu tür anlaşmaların esas

amacının her tür koşulda bireyin hakkını korumak olması devletlerin egemenliğine bir ölçüde sınırlama getirmektedir.

Sözleşme, çocuğu; gelişim düzeyine göre hakları ve sorumlulukları olan bir birey olarak tanımlamakta ve kendilerini ilgilendiren konularda ifade haklarının ve katılım haklarının olduğunu vurgulamaktadır. Sözleşme, 18 yaşından küçük herkesi çocuk sayarak her çocuğun kendi potansiyeli doğrultusunda kişiliğine ve yeteneklerine saygı gösterilmesi gerektiği görüşünü ön plana çıkarmaktadır. Sözleşmenin önsözünde çocuğu korumanın öncelikli olarak aileye ait bir sorumluluk olduğu ve devletin bu noktada aileye yardım edeceği belirtilmektedir.

Sözleşmenin birinci kısmı, çocuk haklarını düzenleyen 41 maddeden oluşmakta ve bu bölümde ayırım gözetmeme (madde 2), yaşama, gelişme (madde 3) ve çocuğun yüksek yararı temel ilkeleri (madde 6) yer almaktadır. İkinci kısım ise sözleşmeye taraf devletlerin sorumluluklarını yerine getirmesi konusundaki ilerlemelerini incelemek amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin işleyişini düzenlemektedir. Komite, devletlerden periyodik olarak raporlar almanın yanı sıra sözleşmenin devletler tarafından nasıl yorumlanması ve uygulanması gerektiğine dair yol gösterici olmak adına dönemsel olarak spesifik konularda genel yorumlar yayınlamaktadır. Bu yorumlar, devletlere Çocuk Hakları Sözleşmesinin uygulanması hususunda rehberlik etmektedir.

Son bölümde ise sözleşmenin yürürlük ve yürütmesine ilişkin hususlar yer almaktadır. Sözleşmenin çocuklara tanıdığı haklara bakıldığında insan hakları bağlamında sahip olunan bütün hakların çocuklara da tanıdığı görülmektedir. Ancak yine de çocukların özel ihtiyaçları göz önünde bulundurularak çocuklara verilen bu hakların daha ayrıcalıklı olduğu da söylenebilir. Sözleşmenin, en hızlı ve yaygın kabul görmüş uluslararası antlaşma niteliğine sahip olduğu bilinmektedir. Ancak dünyadaki bütün çocukların haklarını koruyacak şekilde hazırlanmış olması her ne kadar takdire değer olsa da ülkelerin kendi iç dinamiklerinin, sosyo kültürel yapılarının dikkate alınmaması sözleşmenin her çocuk için uygulanamaz olması sebebiyle eleştirilmesine yol açmaktadır. Nitekim taraf olan devletler her ne kadar çocukların haklarını koruyacaklarını taahhüt etmiş olsalar da ülkelerdeki sosyal politikalara ya da çocukların maruz kaldığı hak ihlallerine bakıldığında bu durumun uygulamada farklılık gösterdiği açıkça görülmektedir. Dünyada gelişen olaylar, çocuk haklarının aslında herkes tarafından kabul edilen ve korunması gereken bir kavram olmadığını ve benimsenmediğini göstermektedir.

2.2.1.3. Ulusal belgelerde çocuk hakları

Türkiye’de çocuk haklarının durumunu değerlendirebilmek için öncelikle çocukların mevzuattan kaynaklanan karşılaştıkları sorunlara yer vermenin önemli olduğu düşünülmektedir. Hukuki düzenlemelere bakıldığında mevzuatlarda geçen çocuk tanımının bütün alanlarda aynı uygulanmadığı söylenebilmektedir. Evlilik yaşının 18’den küçük olması, çocukların çalışabilmesi için kesin bir yaşın belirlenmemiş olması, engelli çocuklara sağlanan hizmetlerin yetersizliği, çocuklara sağlanan katılım olanaklarının eksikliği ve işlevsizliği gibi pek çok sorunun çocuk odaklı ve çocuklarla birlikte geliştirilecek politikalar ve çocuk hakları sözleşmesinin ulusal mevzuatın tüm alanlarına entegre edilmesi ile ortadan kalkabileceği düşünülmektedir. Bu sebeple bu bölümde araştırmanın konusunu oluşturan çocuk haklarının Türkiye özelinde ulusal belgelerdeki yerinin incelenmesinin yanı sıra katılım hakkı ile ilintili olan maddelerin mevzuattaki yerleri ele alınmaktadır. Yine bu başlık altında Türkiye’nin Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesine taraf olmasına rağmen çocuk hakları alanında kaydettiği ilerlemeler ve günümüzde yaşanan sorunlara kısaca değinilmektedir.

Sözleşmenin birinci maddesi çocukluk döneminin bitişini daha net bir ifadeyle “18” yaş olarak belirlemesine karşın başlangıç yaşını belirlememiş, çocukluğun başlangıcını sözleşmeye taraf ülkelerin kendilerine bırakmaktadır. Belirlenen üst sınırdan önce çocukları erişkin kılan devletleri ise ilgili yasalarını gözden geçirmeye davet etmektedir. Ayrıca, çocuk tanımlaması yapılırken de genel ilkelerin ve özellikle çocuğun üstün yararının gözetilmesinin önemine de burada vurgu yapmak gerekmektedir. Zira devletlerin çocuğun yaşamını ve gelişimini güvenceye alacak şekilde adım atmaları gerekmektedir. Sözleşme çocukların korunması gerektiğini belirtmesinin yanı sıra söz hakları olduğunu ileri sürerek ayrı bir birey olarak ele almaktadır.

Türk Medeni Kanunu, Çocuk Koruma Kanunu ve Türk Ceza Kanunu incelendiğinde çocuk tanımı için sözleşme ile uyumlu olarak 18 yaş altındaki her bireyin çocuk olarak ele alındığı tespit edilmiştir. Bu kanunlarda çocuğun görüşünün alınmasını gerektiren durumlar için çocuğun gelişim özellikleri ve potansiyeli göz önünde bulundurularak kendisini ilgilendiren konularda görüşünü ifade etme ve kararlara katılma imkanı sağlanacak şekilde değişikliğe gidilmesine ihtiyaç olduğu görülmektedir. Çocuğun görüşüne başvurulması gereken durumlarda yaş kriteri yerine potansiyelinin dikkate alınması gerekmektedir. Ancak kanun, çocuğun görüşüne belirli konularda ve oluşum halindeki kapasitesini göz önünde bulundurarak başvurulabileceğini belirtirken Türk Medeni Kanunu’nda evlilik, mahkeme

kararı ve aile onayı ile 18 yaşın altında mümkün olabilmektedir. Bu durum kanun maddelerinin kendi içinde tutarsızlık taşıdığını göstermektedir. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte ise 18 yaşın altında çocukların çalıştırılmasına ilişkin usullerin tanımlanması yine 18 yaşın altında olan tüm bireylerin korunmasına yönelik geliştirilen çocuk haklarına karşı tutarsızlık içeren bir başka somut örneği yansıtmaktadır. Aynı zamanda çocuk işçiliği gibi çocukların gelişimini olumsuz etkileyecek durumların çocukları korumaktan öte zarar verdiği bilinmektedir ve ilgili kanun maddeleri çocukları korumaktan bahsederken aynı zamanda çocuk işçiliğini açıkça tanımlamakta ve bu durumun önüne geçecek sosyal politikalar geliştirmemektedir. Yetişkinler, çocukların katılım hakkı söz konusu olduğunda onları yetersiz görmekte iken çocuk işçiliği söz konusu olduğunda erken büyümelerini kabul etmektedir. Yetişkinler eliyle yaratılan bu örnekler çoğaltılabilmektedir ancak önemle altının çizilmesi gereken nokta; çocuk işçiliği gibi çocukların fiziksel ve mental açıdan gelişimlerini olumsuz olarak etkileyecek durumların engellenmesi ve çocuk haklarını tam anlamıyla uygulayacak çocuklarla birlikte politikalar geliştirilmesi gerekliliğidir.

Çocuk hakları daha önce aktarıldığı üzere tarihi süreç içerisinde korumacı bir perspektiften çocukların özne olarak görüldüğü, katılım odaklı bir çerçeveye yerleştirilmiştir. Günümüzde her ne kadar koruma ve katılım ayrı unsurlar olarak ele alınsa da birbiriyle iç içe geçen kavramlardır. Çocukların korunmasına yönelik belirlenecek adımlar yine çocukların katılımı ile ancak doğru bir şekilde belirlenebilmektedir.

Türkiye, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi 1990 yılında imzalamış, 1994 tarih ve 4058 sayılı kanun ile onaylamıştır (İpek, 2012). 1995 yılında yürürlüğe giren sözleşmenin azınlık çocuklarının dil, eğitim ve kültürel haklarına özel önem veren 17, 29 ve 30. maddelerine anayasanın ve Lozan anlaşmasının hükümlerine aykırı olduğu gerekçesiyle çekince koymuştur (İpek, 2012). Ulus-devlet anlayışı ve çocuk hakları arasındaki gerilimi ortaya koyan bu çekince sonucu Türkiye'nin azınlık çocuklarının bazı haklarını dışarda bırakması sözleşmenin bütüncül olarak ele alınmasını engellemektedir. Zira sözleşmede yer alan bütün haklar birbirini tamamlayıcı unsura sahiptir ve herhangi bir ayırım yapmaksızın tüm çocukları kapsayıcı şekilde hazırlanmıştır. Dezavantajlı konumdaki kişilerin eşit koşullara erişebilmeleri için bazen pozitif ayrımcılık yapılması gerekmektedir. Ancak maddelere çekince konulması Türkiye'nin tutumuna ilişkin bir çelişki yaratmakla birlikte dezavantajlı çocukların hak ve hizmetlere erişiminde sorun yaşamasına sebep olmaktadır.

Sözleşmenin ikinci maddesi ayırım gözetmeme yasağı, sözleşmede yer alan tüm hakların temelini oluşturan, diğer hakların hayata geçebilmesi için gözetilmesi gereken en temel haklardan biridir. Ayırım gözetmeme ilkesi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 10. maddesinde yer alan Kanun Önünde Eşitlik başlığı altında, Çocuk Koruma Kanununda ise dördüncü madde altında düzenlenmiştir. Ancak bu kanun maddelerinde yer alan ayrımcılık yasağının sözleşmede belirtildiği gibi bütün kriterleri kapsayacak kadar kapsamlı olmadığı görülmektedir. Ayrımcılık sayılan muamelelerin veya ayrımcılığa neden olabilecek hallerin detaylıca tanımlanmalarının yapılması çocukların hak ve özgürlüklerinden eşit olarak yararlanmalarının önünü açacaktır. Mevzuatta yer alan ayırım gözetme yasağına ilişkin maddelerin daha çok devlet ile birey arasındaki ilişkiyi düzenlediği, çocukların okul gibi etkileşimde olduğu diğer sistemlerle karşılaştıkları ayrımcılıklara ilişkin olmadığı görülmektedir. Bu yasağın etkili olabilmesi için gerekli detaylandırmanın yapılması gerekmektedir.

Sözleşmenin 12. maddesi bu araştırmanın konusunu oluşturan katılım hakkını doğrudan ilgilendiren çocuğun görüşlerine saygı hakkına ilişkindir. Bu maddede devletlerden belirli bir görüş oluşturabilecek kapasiteye sahip her çocuğun kendilerini ilgilendiren konularda özgür bir şekilde görüşlerini ifade edebilmesinin güvence altına alınması talep edilmektedir. Yine bu maddede çocukların kendisini ilgilendiren adli veya idari konularda görüşlerini ifade edebilmek için kendilerine fırsat verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Türk Medeni Kanunu'na bakıldığında özellikle 339. maddede anne ve babanın velayet hakkını kullanırken çocuğun görüş belirtme yeteneğine göre görüşünü ifade edebilmesi hüküm altına alınmıştır. Ancak çocukların katılımının maddelerde geçen “olgunlukları ölçüsünde” ve “önemli konularda” gibi ifadeler sebebiyle yeterince kavranmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu ifadeler katılım noktasında sınırlı bir alan çizmektedir. Çocuk Koruma Kanununda da dördüncü maddede çocuğun görüşünün alınması gerektiği düzenlenmiştir. Ancak bu maddelerde çocukların anlamlı katılımının sağlanması için özel usuller ve bilgilendirmelere yer verilmemiştir.

Sözleşmenin 13. maddesi çocuğun görüşlerini ifade etme hakkına ilişkindir. Sözleşme çocukların ifade özgürlüğünden tam olarak yararlanarak görüşlerini ifade edebileceklerini ve bu hakkın kullanılmasını engelleyen kısıtlamaların ortadan kaldırılmasını vurgulamaktadır. İfade özgürlüğüne ilişkin düzenlemenin sadece bir alanla sınırlı kalmaması aile, eğitim, kurum bakımı, çocuk adaletini sağlayan kurumlar, iletişim, toplum gibi konuları kapsayacak şekilde yapılması gerekmektedir. Anayasada temel hak ve özgürlükler

tanımlanmasına karşın bu özgürlüklerin belirli amaçlar doğrultusunda sınırlanabileceği belirtilmektedir. Ancak Türkiye’de bu hakkın çocuklara özgü bir düzenlemesi bulunmamaktadır. Hali hazırda var olan uygulamalar kapsamında çocukların görüşlerini özgürce beyan etmeleri yönünde cesaretlendirdiğini söylemek zordur.

Sözleşmenin yürürlüğe girmesini takip eden süreç içerisinde sözleşmenin ilke ve hükümlerinin ülke içerisinde uygulanmasının ve izlenmesinden sorumlu olarak 1983 yılında kurulan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu görevli kılınmıştır. Sözleşmenin 44. Maddesi gereğince sözleşmeye taraf olan devletlerin ülkelerindeki çocuk haklarının durumuna ilişkin Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’ne rapor sunmada koordinasyon için yine SHÇEK (Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu) yeni adıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hakları Genel Müdürlüğü sorumlu kılınmıştır. Devletler her ne kadar gerektiğinde çocuklara başvursa da Komite için hazırlanan raporlarda çocukların görüşünü almanın bir zorunluluk olduğunu hatırlatmak gerekmektedir. Çocuk haklarından sorumlu olan kurumun bu doğrultuda çalışma yapması da beklenmektedir. Çocuk Hakları Komitesi’ne çocuklar kendi önerilerini çocuklar tarafından yürütülen sivil toplum örgütleri tarafından desteklenen girişimler aracılığıyla da sunabilmektedir. Bu noktada çocuklar, yetişkinler gibi yazılı bir rapor sunmak zorunda olmamakla birlikte kendi görüşlerini en iyi yansıtacak aracı seçerek istedikleri gibi bilgi paylaşabilmektedir. Bu açıdan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının çocukların BM Çocuk Hakları Komitesi’ne görüş sunma, başvuru yolları ile ilgili de çocukları bilgilendirmeye yönelik çalışmalar yapması gerekmektedir.

Türkiye, sözleşmeyi ilk imzalayan ülkeler arasında yer almasına karşın çocuk haklarını korumak adına bazı alanlarda daha fazla adım atmaya ihtiyaç duymaktadır. Nitekim, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesine gönderilen periyodik raporlar sonucu Komite, 17, 29 ve 30. Maddelerine konulan çekincelerin kaldırılması, evlilik yaşının koşulsuz olarak 18 yaşına yükseltilmesi, cinsiyete dayalı şiddet, ayrımcılık gibi konularda daha fazla düzenlemeye gidilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Genel olarak bu bölümde sözleşmede yer alan ve bu araştırmanın konusunu oluşturan katılım hakkıyla birebir ilgili olan hakların Türk mevzuat sistemindeki yeri kısaca ele alınmaya çalışılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda çocuklara potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri ve haklarını savunabilmeleri için hukuki zeminde fırsatlar yaratıldığını söylemek mümkün olmamaktadır. Bu noktada ulusal düzeyde bütüncül ve

herkesi kapsayıcı sosyal hizmet politikalarının geliştirilmesi ve sözleşme maddelerinin Türk mevzuat sistemine entegre edilmesi gerekmektedir.

2.2.2. Çocukların katılım hakkı

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesine göre 18 yaşın altındaki her birey çocuktur. Ancak eğitimciler, uluslararası organizasyonlar ve çocuklarla çalışan insanlar tarafından “genç” tanımına ilişkin farklı yaklaşımlar söz konusudur. Genel olarak yüklenen anlama bakıldığında genç veya ergen kavramının çocuk kavramını da kapsadığı görülmektedir. Nitekim Birleşmiş Milletler kaynaklarında, 15-24 arasındaki bireyleri genç olarak tanımlarken bunun aynı zamanda sınırlayıcı olduğu notu düşülmektedir. Genç, sosyal ve ekonomik bakış açısıyla ele alındığında çocuk ve ergenlik arasındaki özel bir dönemi ifade etmektedir. Ergenlik daha dar anlama sahip olmakla birlikte daha uzmanlık gerektiren bir bakış açısıyla çocuğun yetişkinliğe geçişindeki bir aşama olarak ele alınabilir. Ancak bu tanımlamaları yaparken katılımın yetişkinliğe geçişle sona ermediğini belirtmek gerekir. Çocuğun gelişim aşamaları kapasitesi doğrultusunda ona katılım fırsatları sunmak ile ilgilidir. Bu çalışmada bahsi geçen çocuk katılımı 18 yaş altı çocuklarla birlikte ergen ve genç kategorisine giren bireyleri de kapsamaktadır.

Çocuk katılımı, en temel anlamıyla, çocukların kendilerini etkileyen konularda görüş belirtmesini, kendilerini etkileyecek alanlarda karar alma süreçlerine aktif katılımını ifade etmektedir (Erbay, 2016). Çok boyutlu değerlendirildiğinde ise katılım kavramı, çocukların kendilerini etkileyen konularda görüş beyan etmesinden daha fazla anlam taşımaktadır (Topçu, 2016). Bu kavram, çocuklar açısından kendilerini ilgilendiren her düzeydeki karara katılımları ve bilgilendirilmeleri süreçlerinin tamamını içermektedir.

Katılım kavramının çıkış noktasına bakıldığında temelinde vatandaşlık, demokrasi bilincinin olduğu görülmektedir. Ancak katılım süreçleri toplumların ihtiyaçlarına ve çocuklara bakış açısına göre değişebilmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, her ne kadar çocukları özne konumuna getirip hak sahibi birey olarak ele alsada uygulamada katılım hakkının anlamlı olarak hayata geçebilmesinin temelinde içinde bulunulan toplumun çocuğa yönelik algısı bulunmaktadır. Bu açıdan ülkelerin toplumsal dinamikleri çocukları kendilerini ifade edebilen bireyler olarak görmediği sürece bu hakkın tam olarak yerine getirilemeyeceği düşünülmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları

Sözleşmesi ile Türkiye literatürüne giren katılım hakkı her çocuğun gelişim ve kavrama düzeyine göre uygulanmalı ve bu doğrultuda çocuklara alanlar yaratılmalıdır.

Katılım hakkının kavram olarak Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin onaylanmasını takip eden süreç genel olarak değerlendirildiğinde özellikle son yıllarda tartışma konusu olduğunu ancak bu kavramın yeni olmamakla birlikte yeni olanın çocukluk algısının değişmesi ve çocukların toplumda daha fazla hak sahibi birey olarak yer almaya başlamaları olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Sözleşmenin 12. maddesi sözleşmeye taraf devletlerin, görüşlerini beyan etme yeteneğine sahip her çocuğun kendilerini ilgilendiren konularda görüşünü dile getirebileceğini ve özellikle çocuğu etkileyen idari ve adli süreçlerde çocuğa kendini ifade etme fırsatı tanınmasını hüküm altına almaktadır. Çocuğun bir birey olarak bulunduğu topluma katılımına önem atfedilmesi sonucunda taraf devletlere bunun hayata geçmesi için sorumluluk yüklenmektedir.

12. madde görüşünü beyan edebilecek kapasiteye sahip olan her çocuk için uygulanmaktadır. Bu sözlü olarak kendini ifade edemese dahi çok küçük yaşlardan itibaren bir görüşe sahip olan tüm çocukları içine alan bir ifadedir. Katılım hakkı için herhangi bir yaş sınırı bulunmamakta ve çocukların görüşlerini ifade edebilmeleri için bir yetişkin diline sahip olmalarıyla sınırlandırılmamaktadır. Araştırmalar, karışık bir dil konuşan çok küçük bebeklerin dilinin dahi yetişkinler tarafından okunabileceği ve bu doğrultuda kendilerine daha hassas ve uygun bir bakım sağlanabileceğini ortaya koymaktadır (Smith & Thomas, 2010). 12. maddenin uygulanması oyun, resim, beden dili, yüz ifadesi gibi çocukların tercihlerini, görüşlerini yansıtan sözsüz iletişim türlerinin de tanınmasını ve bunlara saygı duyulmasını gerektirir.

Çocuklar, görüşlerini özgür bir şekilde ifade etme hakkına sahip olmalıdır. Ancak, özellikle kız çocukları ve özel eğitime gereksinimi olan çocuklar bazı toplumlarda bu fırsatlara erişememektedir. Çocukların görüşlerini oluşturabilmesi için öncelikle doğru bilgiye erişebilecekleri ve görüşlerini beyan edebilecekleri saygı duyuldukları güvenli bir ortama ihtiyaç vardır. Çocukların özellikle kendilerini ilgilendiren konularda görüşlerini aktarması önemli olmakla birlikte aileden, ulusal veya uluslararası alana kadar alınan tüm kararlara bakıldığında hepsinin bir şekilde çocukları etkilediği görülmektedir. Okul, ulaşım, bütçe planlaması, yoksulluğun azaltılması, sosyal koruma, kırsal kalkınma gibi pek çok alan çocukları da etkileyen başlıca konular olduğu için karar alma süreçlerine katılımları, bilgilendirilmeleri oldukça önemlidir.

Katılım hakkı, sözleşmenin 12. maddesinde açık bir şekilde ifade edilmiştir ancak katılım hakkını sadece 12. maddede yer aldığı biçimiyle sınırlamak muğlaklık yaratabilmektedir (Stern, 2006). Katılım hakkını içeren diğer temel haklara; ayrımcılığın yasaklanmasını içeren ikinci madde, çocuğun gelişen kapasitesine göre yönlendirilme hakkını içeren beşinci madde, ifade özgürlüğünü içeren 13. madde, düşünce özgürlüğünü içeren 14. madde, örgütlenme özgürlüğünü içeren 15. madde, özel yaşam hakkı ve gizliliğini içeren 16. madde, bilgiye erişim hakkını içeren 17. madde, eğitim hakkını içeren 28. madde, oyun hakkını içeren 31. madde gibi sözleşmede yer alan sivil ve siyasi haklara ilişkin örnekler vermek mümkündür. Bu haklar bir şekilde bireyin sesinin duyulmasını sağlamak amacıyla ona görüşlerini sunmak ve özne olmak amacıyla fırsatlar sunması itibarıyla genel olarak güçlendirici haklar olarak tanımlanabilir. Katılım hakkının sözleşmenin temel ilkelerinden biri olmasının nedeni ise sözleşmenin çeşitli maddelerinde kendisine atıfta bulunulması ve bütün hakların hayata geçmesi için hak sahibi çocuğun süreçlere aktif katılımının sağlanması gerekliliğidir. (Stern, 2006). Katılım, insan haklarının temelini oluşturmakla birlikte diğer hakların hayata geçmesi için aynı zamanda bir araç işlevi görmektedir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukları kendilerini etkileyen kararlarda görüş beyan edebilecek hak sahibi vatandaşlar olarak görmektedir. Bu noktada çocuk hakları savunuculuğu yapabilmek için sözleşmenin devlete atfettiği yükümlülükleri iyi analiz etmek gerekmektedir. Çocukların hak sahibi özneler olması yolunda gerçekleştirilen program ve projeler oldukça önemlidir ancak yeterli ve sürdürülebilir değildir. Toplumun sadece belirli bir kesimini içerecek şekilde yapılan organizasyonlar, birey olarak çocuk haklarının geliştirilmesine hizmet etmemektedir. Çocuklara yönelik katılım fırsatlarının sunulması çocukların parçası olduğu okul, aile, sivil toplum gibi yetişkinleri içeren yapıların inisiyatifine bırakılmaktadır. Anlamlı ve sürdürülebilir bir katılım öncelikle bu hakkı yerine getirmesi gereken devlet ve diğer otoritelerin katılım fırsatları sunmak üzere yasal olarak yükümlülüklerini yerine getirmeleriyle mümkündür. Çocuklar için şikayet mekanizmalarının oluşturulması, okul konseyinin kurulması, erken yaşta evliliğin önlenmesi, seçim yaşının düşürülmesi gibi çocukları ilgilendiren pek çok konuda onlara alan açmak oldukça önemlidir. Çocukların yaşlarına ve kapasitelerine uygun bir şekilde çocuk haklarının kendilerine aktarılması da yine yetişkinlerin sorumluluğundadır. Sosyalleşme süreçlerinde aile başta olmak üzere çocuklar çeşitli sistemler aracılığıyla sahip oldukları haklar konusunda bilgilendirilmelidir.

Çocuk katılımının savunuculuğunu yapmak gibi bir ideal, özellikle ifade özgürlüğünün kısıtlandığı ülkeler için gerçekçi durmamaktadır. Bu toplumlarda ataerkil toplum yapısı sebebiyle kız çocuklarının özellikle uyumlu ve itaatkar tutum sergilemesi beklenmekte; okulda, evde veya toplumda görüşlerini beyan etmeleri için cesaretlendirilmemektedirler. Bu tür ülkeler için özellikle sosyal girişimler, insan haklarını savunan inisiyatiflerle birlikte hükümetlerle toplantı yapılarak küçük ölçekli adımların atılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Katılım hakkının pratikte uygulamasına bakıldığında çocukların bu haktan yararlanmasının yetişkinlerin iş birliğine bağlı olduğu açıktır. Sonuç üzerinde çok az bir etki yaratacak olsa bile çocuk haklarının ve demokratik katılımın gerçekleşmesi için yetişkinlerle iş birliği içerisinde çalışmalar yapılmaya devam edilmelidir. Ancak yetişkinlerin bu noktada çocukların karar alma sürecine anlamlı katkı yapabileceklerine dair duydukları şüpheler ve çocuklara verilen bu hakkın kendi otoritelerini sarsabileceğine dair endişeler de anlamlı katılımın gerçekleşmesine engel olmaktadır. Örneğin, ilgili maddenin yetişkinlerin çocuklar üzerindeki otoritesini zayıflatabileceği gerekçesiyle Amerika Birleşik Devletlere sözleşmeye taraf olmamıştır (Lundy, 2019).

Katılım hakkının gerçekleşmesinin önündeki bir diğer engel olarak çocuğun karar mekanizmalarına katılabilmek için yeterli kapasitesinin varlığına ilişkin yapılan tartışmadır. Yetişkinler, genel olarak çocukların görüşlerine kendilerini yetişkinler gibi ifade edemedikleri için saygı duyma yolunu seçmemektedirler. Hangi yaş grubu olursa olsun çocukların aktardıkları her zaman öncelikle “sevimli” olarak görülmekte ve çoğunlukla gerçek anlamda ciddiye alınmamaktadır. Çocuklar, gelişim psikolojisi perspektifinden ele alındığında farklı gelişim gösterebilme ihtimalleri dışarıda bırakılmaktadır. Ancak çocuklar, buldukları çevre, kültür gibi dış etkenlere bakarak kapasiteleri değerlendirilmelidir (Smith, Thomas, 2010). Çocuklar, ancak kendi oluşumları ve içinde buldukları ortam ile birlikte ele alındığında gerçek anlamda kapasiteleri ortaya koyabilecek ve yetişkinler tarafından farklı bir bakış açısıyla değerlendirilebilmektedir. Bu sebeple, gelişim psikolojisinin çocukları tek tipleştirilen bakış açısından ziyade bu araştırmada da çocukların potansiyelleri, kapasiteleri gibi kavramlara özellikle vurgu yapılmaktadır.

Çocukların sözleşmenin 12. maddesine ilişkin çok fazla bilgi sahibi olmadığı bilinen ayrı bir gerçektir (Lundy, 2019). Bu sebeple sözleşmenin 42. maddesi gereği taraf devletlerin sözleşmenin hükümlerinin yetişkinlerle birlikte çocuklar tarafından öğrenilmesini sağlamakla yükümlü kılınmıştır. Devletlerin bu sorumluluğu çocukların sosyalizasyon

süreçlerinde etkili unsurlar olan öğretmen ve aile üyeleri ile paylaşımları bu sürecin çok aktörlü ve etkin şekilde yürütülmesine katkı sağlayacaktır. Ancak bu noktada bu kişilerin de çocukların eşit haklara sahip bireyler olduğunu kabul ederek bu hakların her çocuk için hayata geçirilmesine katkı sağlamaları beklenmektedir. Çocukların görüşünün alınması sadece iyi bir uygulama örneğinden ziyade yasal bağlayıcılığı olan bir yükümlülüktür.

Sözleşmenin katılım hakkına dair 12. maddesi bir yandan yetişkinlerin sahip olduğu tam özerkliğe sahip olmayan ancak hakların öznelere konumunda olan çocukların yasal ve sosyal statülerini ele almaktadır. Bu kavram çocukların kendilerini ilgilendiren konularda bilgilendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu açıdan taraf devletlerin sözleşme çerçevesinde yükümlülüğü, çocukların kendi yararına karar verebilmesi için tüm bilgileri anlaşılabilir bir düzeyde sunmasıdır (Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, 2009). Böylece çocuk katılımının anlamlı olarak gerçekleşebilmesi için çocuğu bir birey olarak görmek gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Aksi takdirde, çocuğun kendini ifade edemediğini, karar alma süreçlerine katılabilecek kapasitede olmadığını düşünmek katılımı sembolik kılmaktan öteye gidememektedir.

Çocuk katılımı, çocuklar için bir hak olmakla birlikte gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çocuklar, katılım hakkını kullanabilsin diye her alanda görüşlerini ifade etmeye zorlanmamalıdır. Çocuklara görüşlerini beyan etmek için alan yaratmak yetişkinler için bir yükümlülük iken çocuklar için görüşlerini ifade etmek bir zorunluluk değildir. Bu hakkın kullanılması çocukların tercihine bırakılmıştır. Çocuk katılımının gönüllülük temeline göre yapılması ve bu kapsamda çocuk dostu alanların geliştirilmesi ise son derece önemlidir (Save the Children,2005).

Belirtilmesi gereken bir diğer husus ise katılım hakkını düzenleyen 12. maddenin çocukların tüm kararları tek başlarına alma ve bunları uygulama hakkını onlara sınırsız olarak vermemesidir. 12/1 maddede çocuğun yaşı ve olgunluğuna uygun olarak katılım sağlanabileceği belirtilerek katılım hakkının sınırsız olmadığını göstermektedir. Sözleşmedeki haklar, çoğunlukla çocuklara yasal koruma sağlamaktadır ancak çocuklar hatta aileler tarafından bilinmemektedir. Bu hakların bilinirliğinin artırılması için çocuklara yönelik bilinç artırma çalışmaları gerçekleştirilmeli, aile ve çocuğun birlikte güçlenmesi sağlanmalıdır. Çocukların öncelikle buldukları aile sistemi içerisinde ve makro ölçekte toplum tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Söz konusu madde çerçevesinde tanımlanan hak ile öncelikle çocukların hakları olan bir birey olarak görülmeleri amaçlanmış olup bu hak çerçevesinde görüşlerini ortaya koyma, serbestçe bunları ifade edebilme,

kendilerini etkileyen konular ve sorunlara ilişkin görüş ve önerilerde bulunabilme ve bu sorunları öğrenme hakkını tanımaktadır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin 2009 yılında yayınladığı “çocuğun katılım hakkı” ile ilgili genel yorumunda da katılım kavramının, çocukların süreçlere dahil edilmesinin sadece o ana mahsus göstermelik bir katılım olmamasına, çocukların kendileri ve yetişkinler arasında söz hakkının hep gözetilmesine, desteklenmesine ve bu konuyla ilgili birtakım politikalar, programlar ve önlemler alınması gerektiğine vurgu yapılmaktadır (Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, 2009). Bu açıdan 12. maddenin neyi içerdiğini ve bu maddenin bütün çocuklar için tam anlamıyla nasıl uygulanacağını daha iyi anlaşılmasına yönelik detaylı bir yoruma ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Taraf devletlerin raporları ve çocukların da katılımıyla 12. maddeye ilişkin hazırlanan genel yorumda amaç, maddenin etkin bir şekilde uygulanması için taraf devletlere yol göstermektir. Taraf devletler çocuğun özgür bir düşünce oluşturmasını teşvik edecek ve çocuğun katılım hakkını kullanmasına olanak tanıyacak bir ortam oluşturmalıdır. Çocuklar tarafından ifade edilen görüşler konu ile ilgili farklı bakış açıları getirip sürece deneyim katabilmekte ve bunlar karar alma süreçlerinde veya politika oluştururken dikkate alındığında daha kapsayıcı bir çerçeveye ulaşmayı sağlayabilmektedir. Aynı zamanda katılım kavramı, çocukların süreçlere dahil edilmesinin yalnız o ana mahsus bir şey olmayıp yaşamları boyunca çocukların kendileri ve yetişkinler arasında çocuklarla ilgili birtakım politikalar, programlar ve tedbirler geliştirilirken bir başlangıç noktası olması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum No.12, 2009).

2.2.2.1. Katılım modelleri

Dünyada demokratik topluma artan talep katılıma ilişkin farklı tartışmaları ve modelleri beraberinde getirmiştir. Vatandaşların katılımını pratik olarak anlamlandırabilmek ve yol gösterebilmek amacıyla çeşitli katılım modelleri geliştirilmiştir. Katılımı anlamak ve anlamlandırmak için ortaya atılan katılım modellerinden literatür araştırmasıyla 1969 yılından bu yana öne sürülmüş 36 model incelenmiştir (Participation Models, 2012). Bu bölümde, bahsi geçen katılım modelleri arasında daha çok çocuk katılımına ilişkin öne çıkan modellere yer verilmiştir.

Katılım modellerine ilişkin yapılan literatür araştırmasında Roger Hart'ın Katılım Merdiveninin öne çıktığı, ilk olarak bu modelin 1992 yılında Hart'ın “Çocuk Katılımı:

Sembolikten Yurttaşlığa” yapıtında ortaya atıldığı ancak daha sonrasında defalarca yenilendiği bilgisine ulaşılmıştır (Hart, 1995). Ancak Hart’ın modeline geçmeden Arnstein’in “*A Ladder of Citizen Participation*” isimli çalışmasına değinmek gerekmektedir. Arnstein, vatandaş katılımını, özellikle dezavantajlı konumda olan grupların gelecekte söz sahibi olmaları amacını içermesi bakımından sekiz basamakta tanımlamıştır ve bunlar aşağıdan yukarıya doğru; manipülasyon, terapi, bilgilendirme, danışma, yatıştırma, ortaklık, yetki verme ve vatandaş kontrolüdür (Arnstein, 1969). Merdivenden yukarıya doğru çıkıldıkça katılım düzeyi artmakta iken ilk iki basamakta katılımın hiç olmadığı, sonraki üç basamakta katılımın sembolik düzeyde olduğu, son üç basamakta ise gerçek anlamda katılımın olduğu görülmektedir. Manipülasyon ve terapi isimli günümüzde sıkça uygulanan bu ilk iki basamakta, insanlar planlama sürecine katılmamaktadır ve buradaki amaç gücü elinde bulunduranların katılımcıları eğitmesidir. Bu doğrultuda geliştirilen yöntemler katılımın olduğuna yönelik olarak uygulanır ancak katılımcıların hiçbir gücü yoktur. Son üç aşamaya kadar aslında gerçek anlamda katılımın olmadığı açıktır. Çocuk katılımı konusunda önde gelen çalışmaları olan Hart ise Arnstein’in modelini daha da geliştirmiş ve katılım merdiveni isimli yeni bir model önerisinde bulunmuştur. Çocuk katılım türlerini sekiz basamakta ele alan Hart, ilk üç basamakta katılımın gerçekleşmediğini ifade etmektedir (Hart, 1992). Hart’ın modeli, çocukların yetişkinlerle farklı düzeylerde kurduğu iş birliği seviyelerini yansıtmaktadır. Merdivenin ilk basamağını “manipülasyon” olarak adlandırmakta ve toplumda en sık karşılaşılan katılım türü olduğunu, çocukların yetişkinler tarafından oluşturulan mesajların iletilmesi için araç olarak kullanıldıkları ve katılımın hiç olmadığını ifade etmektedir. İkinci basamak “dekor”da ise çocukların yaptıkları iş ile ilgili herhangi bir bilginin olmamasını ve gerçek anlamda dekor olarak kullanıldıklarını ve yine katılımın bu basamakta hiç olmadığını aktarmaktadır. Üçüncü basamak ise yine çocukların “sembolik” olarak katılım sağladıklarını, çocukların katılımına önem veriliyor gibi görünse bile çocukların neredeyse hiç söz hakkına sahip olmadığını yansıtmaktadır. Modele göre dördüncü basamak itibarıyla katılım yavaş yavaş gerçekleşmeye başlamaktadır. Bu aşamada artık çocuklar yapılan işlerden haberdardır. Beşinci basamakta çocuklara konuya daha aşina bir şekilde kendilerini ilgili konulara ilişkin danışılmaktadır. Beşinci basamak, çalışmalar her ne kadar yetişkinler tarafından başlatılıp sürdürülse de çocukların bilgilendirildikleri ve fikir geliştirdikleri, yetişkinlerin de bunları ciddiye aldığı bir aşama olarak ele alınmaktadır. Altıncı basamağa gelindiğinde yetişkinlerin hala lider konumda olduğu ancak kararların çocuklarla paylaşıldığı görülmektedir. Yedinci basamak itibarıyla çocukların başlatan ve liderlik eden konumda oldukları, yetişkinlerin

yönlendirmeleri olmadan işlerde yer aldıkları görülmektedir (Hart, 1997). Artık bu noktada yetişkinlerin müdahalesi olmaksızın yapılacak işi başlatan ve bunun sorumluluğunu alan doğrudan çocuklardır. Son basamakta ise katılım tam anlamıyla gerçekleştiği, çocukların liderlik ettiği, sorumluluk aldığı, gerektiğinde yetişkinlerden destek alındığı ve sonuçlarının yine yetişkinlerle paylaşıldığı bir aşamadır. Hart'ın katılım merdiveni modeli, günlük hayata kolaylıkla uygulanarak yapılan işlerde çocuk katılımına alan açılmasına yönelik değerlendirme imkanı sağlayan kolay ve işlevsel bir araç görevi görmektedir.

Phil Treseder, Hart'ın çocuk katılım merdiveni modeline katılımın bir hiyerarşi içerisinde gerçekleşmediği ve katılıma sınır getirilmemesi gerektiği görüşleriyle karşı çıkmıştır (Treseder, 1997). Treseder'e göre; çocuklar yeterince görevlendirilerek aktif katılım sağlayabilirler. Kendisi modelinde, beş ayrı düzey tanımlayarak hiyerarşiden kaçınmış ve bu beş ayrı düzeyi eşit konumlandırmıştır. Çocukların isteklerine bağlı olarak aşama veya düzey seçilmektedir. Ancak Treseder'in modeli incelendiğinde ne kadar hiyerarşi olmadığını belirtse de aşamalar birbirini takip ettiği için kendi içinde bir hiyerarşi düzeni olduğu görülmektedir. Örneğin, atanmış ancak bilgilendirilmiş isimli birinci aşamada yetişkinler karar verirken çocuklar ilgili projeye katılım için ancak gönüllü olabilmektedir. Yetişkinler çocukların görüşlerine saygı duymakla birlikte onları bilgilendirmektedir. Danışmalı ve bilgilendirilmiş isimli üçüncü aşamada ise işler yetişkinler tarafından tasarlanıp yürütülürken çocuklara danışılmaktadır. Bu şekilde beşinci aşamaya kadar çocukların her aşamada güçlerinin daha da arttığına tanıklık edilmektedir. Bu sebeple Treseder her ne kadar beş aşamanın da eşit olduğunu belirtse de birinci aşama bile çocuklar tarafından başlatılan ve yönlendirilen beşinci aşamanın çocuklar açısından aynı eşitliğe sahip olmadığı açıktır.

UNICEF de 2001 yılında gençlerin özellikle küresel ve ulusal düzeyde anlamlı katılımını desteklemek isteyen aktörler için tartışma ortamı yaratmayı amaçlayan bir gençlik katılım modeli geliştirmiştir. Gençlerin katılımını artırmak için onların yeteneklerini geliştirmek ve onlara fırsatlar sunmak gibi görüşlere dayanan bu model aslında stratejik bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu kapsamda geliştirilen dört eksen boyunca temel amaç, gençlerin anlamlı katılımını sağlamak için gerekli olan fırsatlar ve onları destekleyen çevrelerle buluşmalarını sağlamaktır.

2002 yılında ise David Driskell, çocukların toplumsal süreçlere katılımını kolaylaştırmak amacıyla pratik bir el kitabı hazırlayarak katılım düzeyleri geliştirmiştir. Geliştirdiği bu modelde, Arnstein ve Hart'ın sekiz katılım düzeyini ve katılmama oranından

esinlenmiş ve katılıma ilişkin kavramsal bir çerçeve geliştirmeye çalışmıştır. Katılımın yetki paylaşımı olmadan gerçek olamayacağını, gerçek anlamda katılım için çocukların ve gençlerin kendi projelerinde tam anlamıyla sorumlu olmaları gerektiğini, bunun onlar için de güçlü bir deneyim olacağını vurgulamaktadır (Driskell, 2002).

Sonuç olarak, literatürde tanımlanan katılım düzeylerine göre farklı modellerin olduğunu söylemek mümkündür. Değişen dünya düzende çocukların haklarının korunmaya devam etmesi için farklı modellerin geliştirilmeye devam edilmesi gerekmektedir. Çocuklarla yapılan çalışmaların kapsamına göre konseptte en uygun model seçilerek uygulanmalıdır. Ancak atlanılmaması gereken bir nokta çocuğun kendi becerisine, ilgisine, yeteneğine ve imkanlarına göre katılım sağlanmasına alan açmak gibi “bireyin bulunduğu yerden başlamak” ilkesinin temel alınması gerektiğidir. Bir diğer önemli nokta ise yetişkinlerin süreci nasıl yöneteceğine ilişkindir. Çocuğa yol gösterici bir role mi sahip olacak yoksa çocuğu bir araç olarak sadece sürece katacaktır? Bu temel sorunun cevabı aslında katılıma ilişkin nerede durulduğunun da göstergesi olacaktır.

2.2.2.2. Katılım türleri

Daha önceki bölümlerde aktarıldığı üzere çocuk katılımının hayata geçirilmesi noktasında yetişkinlerin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada çocuk katılımında önemli ve kilit rol oynayabilecek pek çok karar verici sıralanabilmekle birlikte prensip olarak sözleşme, devletleri çocuk haklarının ve özelde katılımın hayata geçirilmesi noktasında gerekli düzenlemeleri yapmak üzere yasal olarak yükümlü kıldığını hüküm altına almıştır. Devletlerin ötesinde bu hakkın öznesi olan çocuklar ise kilit diğer aktörlerdir. Katılıma yönelik fırsatlarla birlikte katılımlarının sağlanması halinde sonuçları hakkında da bilgilendirme hakkına sahip çocuklar, katılım haklarını kullanabilmek için öncelikle devletin yükümlülüklerini yerine getirmesine ihtiyaç duymaktadır. Ancak, devletin sorumluluğunu yerine getirmesi ile birlikte katılım sağlanmış olmamaktadır. Devlet ve hak sahibi çocukların ötesinde okulların, yerel yönetimlerin, sivil toplumun ve özel sektörün de katılıma yönelik fırsatların oluşturulması ve farkındalığın artırılması noktasında çalışmalar yürütmesi beklenmektedir. Bu bölümde katılımın en çok gerçekleştiği ve/veya gerçekleşmesi gereken alanlara ilişkin bilgi verilmektedir.

2.2.2.2.1. Ailede katılım

Toplumların geleceği her zaman çocuklar üzerinden belirlenmektedir. Kendilerine söz hakkı verilmeyen, fırsatlardan mahrum bırakılan çocuklardan, büyüdüklerinde dünyayı değiştirmeleri beklenmektedir. Ancak bir yetişkinin hayatındaki en özel dönem olan çocukluk yıllarında çocuk haklarına saygılı bir aile ortamında yetiştirilmesi gerektiği hep atlanan bir gerçeklik olarak yerini korur. Nitekim ailede çocuk haklarının korunma ve uygulanması için yerine getirilmesi gereken yükümlülükler, Çocuk Hakları Sözleşmesi ile hüküm altına alınmıştır. Ancak pek çok toplumda çocuk hakları aile içerisinde uygulanmamaktadır. Aileler, çocukları kendi “mülkü” olarak gördüğünden çocuklar üzerinde sınırsız bir hakka sahip olduklarını düşünerek davranmaktadır. Çocukların yaşayacağı bölge, gideceği okul, kaydolacağı kurs gibi aile içerisinde çocuğa dair alınan kararların çoğu yetişkinlerin ideallerine dayanarak alınmaktadır. Çocuk katılımını esas alarak çocuğa yönelik planlamaların yapıldığına çok az tanıklık edilmektedir. Bu açıdan daha önceki bölümlerde vurgulanan çocukluk kavramının sosyal bir inşa olduğu, ülke ve toplumlarda bu kavrama farklı anlamlar yüklendiğinin tekrar altını çizmek gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin 2009 yılında yayımladığı genel yorumunda, ailenin çocukların kendilerini özgürce ifade etme yolunda kendilerini geliştirecekleri süreçte onlara önemli bir model olduğunu ve çocuğu toplumda katılım hakkını kullanması için hazırladığını belirtmektedir. Aile içerisinde çocuğun katılım hakkına saygı gösteren modellerin geliştirilmesi için anne babayı destekleyen programların desteklenmesini tavsiye etmektedir. Çocukların ilk sosyal etkileşimleri aile sistemi içerisinde gerçekleşmekte olduğu için öncelikle ebeveynlerin çocuk hakları ve katılımı özelinde bilinçlendirilmeleri gerekmektedir.

2.2.2.2.2. Eğitimde katılım

Çocuk katılımı, eğitim hayatının her alanıyla iç içe geçmesi gereken bir haktır. Ülke çapında veya yerelde uygulanacak eğitime dair politikaların geliştirilmesinde, okul düzeyinde okula dair kuralların oluşturulmasında, sosyal etkinliklerin planlanması gibi pek çok konuda çocukların söz sahibi özneler olması gerekmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesinin 2009 yılında yayınladığı 12 No'lu genel yoruma göre çocuk eğitimde

kendini ifade etme hakkına sahip olup, erken yaşlardaki çocukların eğitim programları da dahil olmak üzere çocukların aktif katılımlarının sağlanması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Eğitimden sorumlu makamların müfredat ve okul programlarının hazırlanmasında çocuk ve ebeveynlerin görüşlerinin sürece dahil edilmesi gerektiğine değinmektedir. Çocukların eğitim ortamlarında görüşlerini ifade edebilmesi temel bir hak olmanın yanı sıra öğrenim ortamlarına da olumlu etki edecek bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye özelinde eğitimde çocuk haklarına ve özelde çocuk katılımına yönelik bütüncül bir yaklaşımın olmadığı söylenebilmektedir. 2013 yılında yayınlanan Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı çocuk haklarını kapsamlı olarak ele alan ilk belge olmakla birlikte belge olması açısından önemli olmakla birlikte çocuk katılımına ilişkin sınırlı bir yaklaşım benimsenmiş ve Milli Eğitim Bakanlığının hala geçerli olan 2010-2014 Stratejik Planında ise çocuk katılımı ile ilgili ilköğretim kurumlarında öğrencilerde demokrasi kültürünün oluşturulmasına yönelik etkinlikleri artırmaya değinilmiştir (Durmuş vd., 2015). Ancak burada demokratik anlamda katılımın sadece etkinliklere katılım ile sınırlandırıldığı görülmektedir. Karar alma mekanizmalarına katılıma ilişkin bir gösterge bulunmamaktadır. Bu bağlamda çocuk katılımının Milli Eğitim Bakanlığı'nın stratejik açıdan gündem ve hizmetleri içerisinde ilk sıralarda yer aldığı söylemek güçtür. Diğer taraftan Milli Eğitim Bakanlığı'nın UNICEF ile birlikte geliştirdiği İlköğretim Kurumları Standartları, okulun gerçek sahiplerinin çocuklar olduğuna vurgu yaparak çocuk katılımı anlamında fırsatlar yaratmaktadır (Durmuş vd., 2015).

Çocuk haklarının özelde çocuk katılımının erken yaşlarda bireylere eğitim ortamlarında deneyimler aracılığıyla aktarılması ve davranış boyutunda kazanımlar sağlaması oldukça önemlidir. Çocuk haklarının, çocukların gerekli gücü elde etmeleri, kendi inisiyatiflerine göre haklarını kullanmaları ve kendi ihtiyaçlarını belirleyebilmeleri için bir uygulama alanı yaratıldığında anlamlı hale gelebilmektedir (Liebel, 2012). Bu kapsamda çocukların en çok vakit harcadıkları ve sosyal etkileşim içerisinde oldukları ortamların eğitim kurumları olduğu düşünüldüğünde öğretmenlerin, okul yöneticilerinin, öğretim materyallerinin çocuklar üzerinde önemli etkiye sahip oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. Bu noktada okulların, çocuklara demokratik katılım bilincinin oluşması için çeşitli alanlar açma potansiyeline sahip olmanın yanı sıra öğretim materyalleri ile de bu bilincin oluşmasını destekleyecek fırsatlara sahip olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bu kapsamda öğretmenlerin çocukların model alacakları bireyler olduğu düşünüldüğünde çocuklara,

çocuk hakları ve özelde katılım hakkına dair farkındalık kazandırmalarının ve eğitim materyallerinin bu doğrultuda düzenlenmesinin önemi katılım açısından oldukça önemlidir.

Okullarda özellikle Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler gibi derslerde çocuk haklarına, demokratik katılıma dair bilgilere yer verilmektedir. Bu kapsamda bu derslerin içeriğine ve içeriklere ilişkin kazanımlar incelendiğinde Sosyal Bilgiler dersi kapsamında katılım hakkına ilişkin sınırlı düzeyde bilgi ve kazanım yer aldığı ortaya konmuştur (Dündar, Hareket, 2016). Yine 2015-2016 eğitim öğretim dönemlerini kapsayan 4.sınıf “İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi” ders kitabının çocuk katılım hakkı ilkelerine göre ders kitabında bulunan masallar, açıklamalar ve değerlendirme sorularının incelendiği bir araştırmada ilgili ders kitabında çocuk katılımına dair 54 olumlu, 34 olumsuz durum ortaya konmuştur (Buğday, Küçüköğlü, 2017). Masallardaki çocukların yetişkinlerle kurduğu diyaloglara bakıldığında çocukları dinleme, fikirlerini önemseme gibi ifadelerle yer yer çocuk katılımının desteklendiği ancak genel olarak olumsuz durumların daha fazla yer aldığı söylenebilmektedir. Engelli çocuklar ve cinsiyete dayalı ayrımcılıkla ilgili olumsuz durumların olması, çocukların görüşlerine saygı gösterilmemesi için olumsuz durumlar da tespit edilmiştir (Buğday, Küçüköğlü, 2017). Bütüncül olarak ele alındığında ders kitabının çocuklara haklarını öğretmek ve bunları kullanabilmek için alanlar açacak şekilde geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Okullarda katılımı sağlamaya yönelik oluşturulan mekanizmalara daha sonraki bölümlerde değinilecek olup eğitim ortamında çocuk katılımını artırmaya yönelik faaliyetlerin sınırlı olduğu ve eğitim materyallerinde çok fazla yer verilmediği söylenebilmektedir. Çocukların aileden sonra eğitim ortamında sosyalleştiği, geliştiği düşünüldüğünde eğitimde katılıma yönelik çalışmaların artırılması, anlamlı platformların oluşturulması, öğretmen, veli ve çocukların farkındalık düzeylerini artıracak çalışmaların yapılması önem kazanmaktadır.

2.2.2.2.3. Toplumda katılım

Günümüzde şehirlerde yaşayan çocuklar, kentleşmenin olumsuz etkileriyle birlikte ciddi tehlike altında yaşamaktadır. Çocuğun sağlıklı gelişimi, haklarının korunduğu ve gelişebilme olanaklarına sahip olduğu ortamlar ile mümkün olmaktadır. Bu ortamların yaratılması her ne kadar yetişkinlerle mümkün olsa da çocukların katılımı ile daha sürdürülebilir toplumlar yaratılabilmektedir. Çocukların özellikle yaşadıkları şehirlere

kendilerini ait hissedebilmelerinin yolu yerel yönetimlerdeki karar süreçlerinde söz sahibi olmaları ile doğrudan ilişkilidir. Yerel yönetimlerdeki süreçlere katılımları sadece çocukların gelişimine destek olmamakta aynı zamanda kentin gelişimine katkı sağlamakta ve yerel demokrasiyi güçlendirmektedir.

Çocukların yaşadıkları yere dair sorunları dile getirebilmeleri ve sorunlara yönelik çözüm üreten özneler olarak ilgili platformlarda yer almaları onların gelişimine katkı sağlamanın yanı sıra yerel yönetimlere de faaliyetlerini hayata geçirebilmek için yasal bir zemin oluşturma fırsatı vermektedir. Çocuklara görüş bildirme noktasında fırsatlar sunulması, sözleşme gereği o toplumda yaşayan çocuklar için sunulacak bir ayrıcalık değil, hak olarak ele alınmaktadır. Nitekim 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 13. maddesinde herkesin ikamet ettiği beldenin hemşerisi olduğu ve bu kapsamda belediye karar ve hizmetlerine katılma gibi haklara sahip olduğu hüküm altına alınmıştır. Bu madde yerelde yaşayan herkesin, çocuklar dahil, katılım hakkına açıkça vurgu yapmaktadır. Herkes kelimesi; yaş, cinsiyet, ırk, uyruk gibi ayırım gözetmeden tüm bireyleri içerisine aldığı için mülteci çocukların da yaşadıkları kentteki sorunları dile getirme ve çözümlerin bir parçası olma hakkına sahip olmaktadır.

Bir kentin sürdürülebilir olması içinde yaşayan bireylerin özellikle çocukların kent ile ilgili adım atılacağı zaman merkezde bulundurulması ile ilgilidir (Köken, 2019). Bu bakış açısı Çocuk Dostu Şehir girişiminin temelini oluşturmaktadır. Çocuk Dostu Şehir, çocukların haklarını gerçekleştirmek için uğraşan ve bu doğrultuda sistemler oluşturan şehir veya yerel yönetim sistemidir (Köken, 2019). Çocukların bu hakları, nasıl bir şehir istedikleri ile ilgili görüşlerini beyan edebilmeyi, topluma aktif katılmayı, sağlık, barınma, eğitim gibi temel hizmetleri almayı, temiz suya erişimi, yeşil alanlara sahip olmayı, engelsiz bir şehirde yaşama gibi pek çok unsuru içermektedir (UNICEF, 2016). Dünyada 50'den fazla ülkede tarafından desteklenen bu girişim Türkiye'de Adana-Yüreğir, Ankara-Mamak, Bitlis, Erzurum-İspir, Giresun, İzmir-Bornova, Kırklareli-Lüleburgaz, Manisa, Mersin, Şanlıurfa-Eyyübiye olmak üzere toplam 10 yerel yönetimin ortak çalışmalarıyla başlatılmış ve günümüzde 100'e yakın belediyeye ulaşmıştır (UNICEF, 2019). Çocuk Dostu Şehir kavramı sürdürülebilir kentlerin yaratılması için anahtar niteliğindeki çocuklar, bunun hayata geçirmesi için yerel yönetimlerin en önemli paydaşlarından biri konumundadır. Bu anlamda yerel yönetimler, çocukların katılımını kolaylaştırıcı ve erişilebilir bir pozisyonda olmaktadır.

Çocuk katılımının hayata geçmesi amacıyla sivil toplum kuruluşları, çocukların görüşlerinin yapacakları çalışmalara dahil edilmesi ve çocukların bunlara gerçek anlamda yön vermesinin sağlanması ve katılım hakkının hayata gelmesi için sorumluluk sahibi olan tarafların farkındalığının artırılmasına ilişkin çalışmalar yapmaları açısından rolleri oldukça önem kazanmaktadır (Durmuş, 2019). Sivil toplum kuruluşlarından topluluk katılımını sağlayarak yaptıkları çalışmalarda toplumun bir parçası olan çocukları dışarıda bırakmayacak şekilde planlamalar yapmaları beklenmektedir. Pek çok sivil toplum kuruluşunun ana hedef kitlesinin çocuk olduğu ancak faaliyet planlamalarında çocukların görüşlerine yer vermedikleri bilinmektedir. Katılımı anlamlı hale getirebilmek için çocuklar için çalışmalar yaparken çocuklarla birlikte yapma kuralının benimsenmesi gerekmektedir. Çocuklar adına yetişkinlerin karar vermesi ve bu kararların çocuklar tarafından uygulanması veya yetişkinlerce hazırlanan metinlerin çocuklar tarafından okunması, çocuklarla birlikte bir faaliyetin tamamlanıp bitirilmesi, birkaç çocuğun otorite pozisyonunda ve kendi yaşlarına öğretmen gibi davranması gibi sivil toplumda sıkça karşılaşılan durumlar katılım örneklerini oluşturmamaktadır. Sivil toplumda katılım; aynı zamanda örgütün iç yönetim kurallarını belirleme, doğrudan yönetime ve politika süreçlerine katılma gibi süreçleri de içermektedir.

2.2.2.2.4. Alternatif bakımda çocuk katılımı

Yaşanan toplumsal değişim süreçleri tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de işsizlik, yoksulluk, göç, şiddet, parçalanmış aileler, bağımlılık gibi çeşitli sosyal sorunları beraberinde getirmektedir. Bu tür durumlar toplumun en dezavantajlı gruplarından olan çocukları daha fazla riske atmaktadır. Özellikle ailelerin dağılması, ebeveynlerin karşılaştığı psikolojik güçlükler, aile içerisinde yaşanan şiddet gibi durumlar çocukları riskli bir konuma sürüklemekle birlikte çocukların suça sürüklenmesi, sokakta çalışmaları ve bağımlılık gibi sosyal sorunlara da neden olmaktadır. Bu tür sorunlar korunmaya muhtaç çocuk sayısını artırmaktadır. Korunmaya muhtaç çocuk, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’nda bedensel, zihinsel, ahlaki ve sosyal ve duysal gelişimi gibi çok yönlü kişisel güvenliği tehlikede olan çocuk olarak tanımlanmaktadır. Toplumun yaşam standartları açısından çocuğun temel bakımdan mahrum kalarak sağlıklı bir gelişim göstermesinin engellendiği tüm durumlar için çocukların korunmaya muhtaç bırakıldığı söylenebilmektedir. Esasında çocuğun bağlı bulunduğu ekosistem içerisinde yaşantısı üzerinde etki eden tüm olumsuz durumlar normal gelişim göstermesine engel olmaktadır. Türkiye’de çocukların korunmasından ve çocuklara

bakım hizmetleri sunulmasından sorumlu asli kurum Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğüdür. Sunulan bakım hizmetleri bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte bakım hizmetlerine çocuğun üstün yararı doğrultusunda karar veren meslek uzmanı ve çocuk arasındaki ilişki çocuk katılımı açısından son derece önem kazanmaktadır. Sosyal hizmet uzmanının çocuğun öyküsüne ve mevzuatın gerektirdiklerine göre çocuk koruma hizmetlerini belirlemektedir. Ancak yaptıkları eylemin ve aldıkları kararın mevzuata uygun olması çocuk için her zaman üstün yarar taşıdığı anlamına gelmemektedir. Çocukların hayatını, gelişimlerini etkileyen bakım hizmetlerine karar verirken çocukların gelişimsel özellikleri ve anlama kapasitelerine göre görüşlerine başvurulması, katılımlarının sağlanması çocuk haklarının gözetilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Ancak etik ilkeler ve gizlilik gereği uzmanlar, üstün yarara karar verirken çelişkiler yaşayabilmektedir. Çocuk koruma hizmetlerinde sosyal hizmet uzmanları her ne kadar çocuk için en iyi olana karar verse de çocuk koruma multidisipliner çalışılan bir alan olduğundan diğer meslek gruplarının veya yöneticilerin aynı kararı alması beklenmemektedir (Elmacı, 2014). Bu tür durumlar çocuklar için risk oluşturmakta çocuk ve sosyal hizmet uzmanının katılımını son derece sınırlı tutan yaklaşımlar içermektedir. Çocuğun hangi bakım sistemine dahil olmak istediğine dair görüşüne başvurulmasının, çocuğa yönelik alınacak kararların bağlı bulunduğu ekosistem çerçevesinde değerlendirilmesinin, alınacak kararların çocuğun isteği ile aynı olmaması halinde geri bildirim çocuğa sağlanmasının çocuk hakları ihlallerinin önüne geçmek adına önemli adımlar olarak düşünülmektedir.

2.2.2.2.5. Medyada katılım

Günümüzde dijitalleşen dünyada toplumsal, ekonomik, politik koşullar gibi pek çok konudan yetişkinler kadar çocuklar da kolaylıkla bilgiye erişebilmekte ve bu konulardan derinden etkilenebilmektedir. Her geçen gün gelişen yeni medyada çocukların katılım hakkını kullanmaları ve sözlerini buldukları ülkenin sınırlarının ötesine duyurabilmeleri için de yaratıcı imkanlar sunmaktadır. Çocuklar hem kendi ülkelerinde olup bitenleri kendi akranlarına ve yetişkinlere aktarma imkanı bulmakta hem de dünyada neler olduğunu kendi araştırmaları sonucunda kolaylıkla öğrenebilmektedir. Sosyal medyanın da etkisiyle çocuklar kendilerini daha fazla politik konuların öznesi ve toplumsal olayların ise en çok etkilenen bireyleri olarak görmektedir. Bu sebeptendir ki sosyal medya kanallarında seslerini duyurabilmek için kendilerine alan açmak durumunda kalmaktadırlar. Herhangi bir katılım

mekanizmasına fiziki katılımdan öte dijital dünya çocuklara daha özgür bir biçimde daha geniş kitlelere seslerini duyurabilme imkanı sağlamaktadır. Çocukların daha görünür, seslerinin daha duyulur hale geldiği medya, yetişkinlerin rehberliği altında katılım haklarını kullanmak durumunda bırakılan çocukların özne olma mücadelelerine önemli katkılar sunmuştur (Özarslan, 2021). Ancak internet kullanımının bireye özgü olması ve her koşulda erişime açık olması çocukların korunması adına riskleri de beraberinde getirmektedir. Bakım verenlerinin kontrolü altında medyada sözlerini paylaşmak durumunda bırakılmaları bile katılım haklarına ket vurulmasına yol açmaktadır.

Çocuklara özel haber yayınlayan medya kanallarını inceleyen bir araştırmaya göre, medyada hangi olayın haber olacağı ve nasıl sunulacağına haber üretenler karar vermektedir (Akdağ, 2016). Çocuklara özel yapılan haberlerde yine yetişkinlerin görüşlerine sıkça yer verildiği, çocuk dostu bir dilin kullanılmadığı, yetişkinlerin çocuklar için uygun gördüğü kadarıyla habercilik yapıldığı ve bu durumun çocukların gerçekler hakkında bilgilendirilmemelerine yol açtığı görülmüştür. Çocukları sadece yaşadıkları hak ihlalleriyle güçsüz, zayıf gösteren haberlerden ziyade çocukları hak sahibi bireyler olarak yansıtmak toplumdaki çocuğa bakış açısının değiştirilmesi açısından da kritik bir öneme sahiptir. Bu açıdan çocukların medyada katılımlarını sağlamak, onların kendi gündemlerini onlardan dinlemek ve hak ihlallerini onlardan duymak yurttaş olmalarının bir gereği olarak değerlendirilmelidir. Özetle, medyanın çocuklar için alternatif bir mecra olabilmesi için çocuk haberciliğine daha fazla önem verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

2.2.3. Türkiye’de anlamlı çocuk katılımını destekleyici mekanizmaların varlığı ve işlevi

Türkiye, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 1995 yılında yürürlüğe girmesiyle birlikte çocuk hakları alanında ulusal mevzuatta gerekli düzenlemeleri yapacağını ve toplumsal düzlemde bu hakların sağlanmasına yönelik tüm yükümlülükleri yerine getireceğinin taahhüdünü vermiştir. Ancak bu tarihten tam 15 yıl sonra çocuk hakları tanımı 2010 yılında yapılan düzenleme ile anayasada yer bulmuş ve daha önce belirtildiği üzere 41. maddede bakım, anne-baba ile olan ilişki üzerinden çocuğu koruyan bir anlayışla çocuk hakları ele alınmıştır (Durmuş, 2019). Çocuğu hak sahibi özne olarak değerlendirmemesinin ve katılım hakkına ilişkin bir ifadeye yer vermemesinin temel nedeni, 18 yaş altı çocukların birey olarak görülmekten ziyade korunma ihtiyaçlarını ön plana çıkararak aslında kendilerini ifade etmelerine olanak tanınmaması Türkiye’de çocukluğa

yüklenen anlam ile örtüşmektedir. 18 yaşını geçen her çocuğun, kendi kararlarını alabilmesi ve toplumda aktif birey olarak söz sahibi olması beklenirken çocuklara katılım fırsatlarının sunulmaması bir çelişki oluşturmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi tarafından yayınlanan Genel Yorum 12 çocuk katılımının ulusal ve uluslararası düzeyde aile, sağlık, eğitim, oyun, acil durumlar, göçmenlik işlemleri dahil olmak üzere çocuğu etkileyecek ve çocuğu ilgilendiren her alanda sağlanması için sözleşmeye taraf olan devletlerin tüm kurumlarında katılımı hayata geçirmesi için önerilere yer vermektedir. Bu kapsamda çocuk katılımının bu alanlarda hayata geçebilmesi için yasal düzenlemelerin yanı sıra anlamlı mekanizmaların oluşturulmasına da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bölümde Türkiye özelinde çocuk katılıma dair yapılan çalışmaların yanı sıra katılımı sağlamaya yönelik oluşturulan mekanizmalar eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmektedir.

Türkiye’de çocuk haklarının uygulanmasından sorumlu ana kuruluş Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğüdür. Kurum çatısı altında ulusal düzeyde çocuk katılımının sağlanmasına yönelik oluşturulan mekanizma ise Çocuk Hakları Daire Başkanlığı bünyesinde Çocuk Hakları İl Çocuk Komiteleri ve Çocuk Danışma Kurulu’dur. 2000 yılında gerçekleştirilen Birinci Ulusal Çocuk Hakları Kongresi’ni takip eden süreç içerisinde çocukların isteği üzerine UNICEF’in desteği ile 81 ilde aynı anda oluşturulan İl Çocuk Hakları Komitelerinin çalışmalarını düzenleyen 29/11/2013 tarihli Çocuk Hakları İl Çocuk Komitelerinin Oluşturulması, Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Yönergeye göre komitenin üyeleri öğrenciler, tercihen tüm okullardan seçilen okul öğrenci meclis başkanları, okulların çocuk hakları kulübü öğrencileri, çalıştırılan çocuklar, suça sürüklenen çocuklar, koruma altında olan çocuklar, engelli çocuklar ile gençlik merkezlerine devam eden çocuklardan oluşmaktadır. Komiteye isteyen her çocuk üye olabilmekte ve iki yılda bir yapılan seçimle bir kız ve bir erkek eş başkan ile kız ve erkek sayısı eşit 10 asil ve 10 yedek üye olmak üzere Komite Yürütme Kurulunu bir diğer adıyla Çocuk Danışma Kurulu’nu oluşturmaktadır. 11 Nisan 2014 tarihli Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 27875137-020-241 sayılı Çocuk Danışma Kurulunun Oluşturulması ve Çalışma Usul ve Esaslarına İlişkin Yönergesi’ne göre Çocuk hakları il yetişkin koordinatörü ve yetişkin temsilcisi ile koordineli çalışan il komitelerinin görevleri arasında çocuk haklarına dair tanıtım ve bilinçlendirme faaliyetleri düzenlemek, üye çocuklara yönelik çocuk hakları eğitimlerinin organizasyonunu sağlamak, ildeki çocukların sorunlarını tespit ederek bunlara çözüm önerileri geliştirmek yer almaktadır. Çocuk Hakları İl Çocuk Komitelerinin,

Türkiye’de çocuk katılımı kavramını yetişkinlere ve çocuklara anlatmak, çocuklara haklarını ve nasıl savunacakları bilincini yerleştirmek, özellikle özel günlerde çocuk haklarını vurgulayan faaliyetler düzenleyerek toplumda farkındalık oluşturmak ve çocukların seslerini her kesimde duyurabildiklerini göstermek amacıyla oluşturulan bir yapı olduğu söylenebilmektedir.

Çocuk Danışma Kurulu, en az 2 yıl aktif çalışan komite üyeleri arasından Ulusal Çocuk Forumunda iki yıl görev yapmak üzere kız ve erkek sayısı eşit olacak şekilde 18 üye ile 2 Türkiye koordinatörü olmak üzere toplam 20 çocuktan oluşmaktadır. Danışma kurulunun görev ve sorumlulukları arasında TBMM, Kamu Denetçiliği Kurumu, UNICEF ve diğer ilgili tüm kuruluşlar tarafından çocuğa dair alınacak tüm karar ve politikaların belirlenmesi süreçlerinde aktif katılım sağlayarak görüş bildirmek, ulusal ve uluslararası alanda bilinçlendirme çalışmaları yapmak, yıllık eylem planı oluşturarak il komiteleri ile takibini yapmak, çocuğu etkileyen tüm alanlara dair izleme ve değerlendirme yaparak tavsiye kararı alarak savunuculuk yapabilmek adına ilgili kuruluşlara sunmak yer almaktadır. Her ili temsilen bir erkek bir kız çocuk her yıl 20 Kasım’da Ankara’da bir araya gelerek Ulusal Çocuk Forumu’nun bir parçası olarak önemli gördükleri konuları tartışma fırsatı elde etmektedir. Her yıl kendi belirledikleri tema üzerine tartışmalar yürütüp hazırladıkları bildirgeyi de TBMM’ye sunarak aslında katılım haklarını oldukça güçlü bir şekilde kullanarak taleplerini yetkililere iletme imkanı elde etmektedirler.

Türkiye’de eğitim alanında çocuk katılım mekanizmalarının varlığına bakıldığında ise okullarda çeşitli mekanizmaların bulunduğu ancak karar alım süreçlerine çocukların katılımının eğitim sisteminin merkezîyetçi yapısından kaynaklı olarak sınırlı olduğu görülmektedir. İlk ve ortaokullarda okul öğrenci meclislerinin kuruluş ve işleyişine dair esasların belirlendiği yönerge, okullarda demokratik yapıyı güçlendirmek amacıyla 2004 tarihinde yürürlüğe girmiş ve çocuk dostu olmayan bir dille seçim usullerini ve meclisin işleyişini belirlemiştir. Ancak bu yönergenin 2019 yılında yine bakanlığın aldığı bir kararla yürürlükten kaldırıldığı bilinmektedir. Her ne kadar çocuk dostu olarak kurulmasa da bu tür mekanizmaların okullarda çocukların kendilerini ifade edebilmeleri açısından fırsat sağlamakta olduğu düşünüldüğünde bu yönergenin uygulamadan kaldırılmasına anlam verilememiştir. Bu durum, okullarda çocuk katılımını okul yönetiminin ve öğretmenlerin bireysel çabalarına mahkum etmektedir. Türkiye’de eğitime ilişkin karar alma, katılım mekanizması oluşturma veya politika geliştirmenin herhangi bir yasal güvence altında olmaması anlamlı katılımı sınırlayıcı diğer etkenler arasında yer almaktadır. Nitekim yasal

düzenlemelerdeki eksiklik, öğretmenlerin ders saatlerinin dışında veya içinde katılım hakkının hayata geçmesi için herhangi bir çalışma yapma zorunluluğunun olmadığını göstermektedir. Öğretmenler, bireysel çabalarıyla çocukların katılımını esas alan öğretim yöntemleri geliştirmektedir.

Okul öncesi sınıflarında çocuğun katılım hakkının uygulanma düzeyine ilişkin yapılan bir araştırmada öğretmenler, çocuklara etkinlik seçme konusunda söz hakkı vermekte ancak çocukların her etkinliğe katılımının zorunlu tutulması, yorum yapmasının beklendiği gibi katılım ilkelerine aykırı durumlar katılımın eğitim sistemi içerisinde tam olarak bilinmediğini göstermektedir (Ozduman, 2017). Katılımın gönüllülük esasına dayanan bir hak olduğu bilgisinden hareketle katılım hakkını kullanmanın çocuklar için zorunluluk içermediğini belirtmek gerekmektedir.

Okullarda çocuk katılımını sağlayacak platformların yanı sıra müfredat planlaması sürecinde de çocukların katılımının sağlanması açısından önemli bir noktada durmaktadır. Ancak müfredata ilişkin süreçlerin neredeyse tamamında çocuklar dışarıda bırakılmaktadır (Bilgi Üniversitesi, 2015). Buna sebep olarak daha önceki kısımlarda belirtildiği üzere yetişkinlerin çocukların yaşları ve kapasitelerini sürece katacak kadar yeterli bulmaması düşünülmektedir. Ayrıca, toplantı zamanlarının çocukların programlarına göre belirlenmemesi, çocukların katılımlarına hiç gereksinim duyulmaması, onlar adına karar alma yetkisinin yetişkinlerin elinde bulunması süreci işlevsiz kılabilir.

Türkiye'deki eğitim sistemi değerlendirildiğinde, çocukların katılım hakkı ile ilgili özellikle ilköğretim döneminde hayat bilgisi dersi öğretim programının çocuk hakları bağlamında kapsayıcı olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda yapılan bir nitel araştırmada 1968, 1998, 2005 ve 2015 müfredatlarına ilişkin tarama yapılmış ve sonucunda Türkiye'de çocuk hakları sözleşmesi yürürlüğe girdiğinde uygulamada olan 1968 öğretim programında sözleşme kapsamında değerlendirilebilecek düzenlemelerin yer aldığı ancak çocukların görüşlerini ifade etmelerine ilk kez 1998 yılında yer verildiği ortaya konulmuştur (Öztürk, 2017). 1998'den 2005 yılları arasında katılım sınıf düzeyiyle sınırlı kalırken, 2005 yılındaki müfredat ile birlikte katılım anlayışının okulun geneli ile ilgili karar alım süreçlerine katılım olarak genişletildiği görülmektedir. Bu açıdan her ne kadar belirtilen yıllar arasında katılıma vurgu olsa da 2005 yılının katılım açısından en gelişmiş müfredata sahip olduğunun altını çizmek gerekir (Öztürk, 2017). Sözleşmenin imzalandığı günden günümüze kadar geçen sürede aslında katılıma ilişkin kurumsal politikaların geliştirilmediği ve öğretim programları çerçevesinde çocuklara bu hakların aktarılmadığı düşünülmektedir.

Çocukların okullarda katılım gösterdiği platformlarda yer alan çocuklar gözlemlendiğinde özellikle başarılı çocukların seçildiği, çocuklardan yetişkin gibi katılım sağlamalarının beklendiği, çocuk dostu bir dilin kullanılmadığı, çocukların alınan kararları etkileme gücüne sahip olmadıkları, bilgi akışının sağlanamaması veya geri bildirim mekanizmalarının işlemediğini göstermektedir. Bu noktada tam anlamıyla kapsayıcı bir katılımından bahsetmek mümkün olmamaktadır. Öğretmenlerin, katılımı tam olarak anlamlandırılmama ve kavrayamaması bazı çocukları dışarıda bırakmaktadır. Yine bu tür mekanizmalarda temsil eden çocukların daha üst sınıflarda öğrenim gördüğü bilinmektedir. Bu haliyle aynı okulu paylaşan küçük yaş gruplarının katılımı engellenmektedir. Katılım, gelişim dönemlerine göre her çocuk için mümkün olmalıdır. Okul ve aile iş birliğinin katılımı sağlama açısından önemine de vurgulamak gerekmektedir. Katılımın en temelde ailede ve sonrasında okulda devamının sağlanması ve pekiştirilmesi için her iki sistem içerisinde koordinasyonun sağlanması gerekmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin 2009 yılında yayınladığı Genel Yorum metninde katılımın sağlanması için sınıflarda sosyal bir ortamın yaratılması gerektiği, çocukların görüşlerinin dikkate alınması, ayrımcılığın ortadan kaldırılması, zorbalığın önlenmesi, ortamların çocuk merkezli ve etkileşimli öğrenime açık olması gerektiği ifade edilmektedir. İnsan hakları eğitiminin ancak çocuğun öğrendiği, oynadığı, diğer çocuklar ve yetişkinlerle etkileşim halinde olduğu yerlerde davranışlarını şekillendirebileceği belirtilmektedir.

Çocuk katılımını sağlamaya yönelik toplum temelli katılıma olanak tanıyan bir diğer önemli platform olan yerel yönetimler, çocukların kent yönetimindeki rolünün güçlendirilmesi ve aktif katılımlarının sağlanması adına çocuklara önemli bir mekanizma olarak çocuk meclislerini sunmaktadır. Çocukların aile, mahalle, okul gibi sosyal çevrelerine ilişkin taleplerde bulunması oldukça önemli olmakla birlikte aynı zamanda katılım hakkının hayata geçmesi için belediyeler oldukça önemli bir fırsatlar yaratmaktadır. Örneğin, bir park yapılırken çocukların görüşünü almak, belediyelerin çocuğa dair yaptıkları faaliyetleri yasal bir zemine taşımak için de belediyelere araçsal bir fırsat sağlamaktadır.

2006 yılında yürürlüğe giren ve 2009 yılında değişikliğe uğrayan Kent Konseyi Yönetmeliğine, kent konseylerinin çalışma usul ve esaslarını düzenlerken kent konseylerinin görevleri arasına “çocukların, gençlerin, kadınların ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini artırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak” maddesi eklenmiştir (Işıkcı, 2019). Böylece çocukların aktif katılımının sağlanması adına çocuk meclislerinin oluşturulmaya başlandığı söylenebilmektedir. Çocuk haklarının

geliştirilmesi açısından aslında meclisler, çocuklara oldukça önemli bir fırsat sunmaktadır. Toplumun demokratik ve iyi bir şekilde yönetilmesi için sadece seçim dönemi karar alma mekanizmalarına katılmanın dışında belediyelerde böyle bir yapının oluşması aktif yurttaşlığı sağlaması açısından ayrıca önem kazanmaktadır. Bu açıdan çocukların aldığı kararların hayata geçmesi katılımın tam anlamıyla gerçekleşmesine de hizmet etmektedir. Ancak, kentlerde bu tür mekanizmaların oluşturulması işlevsellik bakımından ele alındığında meclislerde katılım düzeyinin düşük olması, her yaş gruplarının temsil edilmemesi ve çocukların aldığı kararların belediye meclisinde tavsiye niteliği taşıması bakımından çocuk meclislerinin sembolik kaldığı söylenebilmektedir.

Ankara ilinde Büyükşehir Belediyesine bağlı Çocuk Meclisi bu alanda ilk ve en köklü meclis özelliğine sahip olarak 1995 yılında çalışmalarına başlamış ve günümüzde de hala devam etmektedir. Çocukların kapsayıcı ve toplumu dönüştürücü potansiyellere sahip olduğunu anlamlandırabilmek amacıyla genel kurullarında aldıkları bazı kararlara aşağıda yer verilmiştir:

1. “Engelli Çocuklara yönelik Oyun Parklarının Sayılarının Artırılması” (10 Ocak 2016 tarihli 3. Olağan Genel Kurul Kararları)

2. “Olası tehlikelere karşı çocukların şikâyet ve yardım taleplerini bildirebileceği, sadece çocuklara özel bir acil telefon hattı kurulması” (10 Aralık 2016 tarihli 2. Olağan Genel Kurul Kararları)

3. “Anne-babasını kaybetmiş veya anne babası ayrılmış, ailesinden ayrı yaşayan çocuklara okulların rehberlik bölümleri tarafından psikolojik destek sağlanması” (8 Ocak 2017 tarihli 3. Olağan Genel Kurul Kararları)

4. “Çocukların kültür sanatla ilgili çalışmalarını sergileyebilecekleri bir sokak belirlenmesi, buranın çocuklara tahsis edilmesi” (8 Ocak 2017 tarihli 3. Olağan Genel Kurul Kararları)

5. “Kitap alamayanı çocuklar için sokaklara değişimli kitaplar dolapları konulması” (29 Ocak 2017 tarihli 4. Olağan Genel Kurul Kararları)

6. “İlk ve orta öğrenimdeki çocukların psikolojik sorunlarının çözümüne yönelik olarak, okullarda rehberlik birimlerinden daha etkili destek sağlanması” (26 Şubat 2017 tarihli 5. Olağan Genel Kurul Kararları)

7. “Alışveriş Merkezleri’nin daha da fazlalaşmaması” (26 Şubat 2017 tarihli 5. Olağan Genel Kurul Kararları)

8. “Belediyemizin çocuklar için çıkarmakta olduğu yayınların görme engelli çocuklar için kabartma harflerle (Braille alfabesiyle) basılması” (9 Aralık 2017 tarihli 2. Genel Kurul Kararları)

9. “Bir ÇOCUK HABER Kanalı olması” (28 Ocak 2018 tarihli 4. Olağan Genel Kurul Kararları)

10. “Türkiye’de eğitim gören yabancı uyruklu çocuklara ayrımcılık uygulanmaması” (25 Mart 2018 tarihli 6. Genel Kurul Toplantısı)

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’nin 2009 yılında yayınladığı “çocuğun katılım hakkı” ile ilgili genel yorumunda çocukların süreçlere dahil edilmesinin göstermelik düzeyde kalmamasına, çocukların katılım hakkının ciddi bir şekilde uygulanması ve bu anlayışın yayılması için politikalar, programlar ve önlemler alınması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bu açıdan baktığımızda yukarıda paylaşılan bazı karar örneklerini de referans alarak meclisin faaliyetlerinin katılım hakkının geliştirilmesine yönelik algı değişikliği yaratabilecek potansiyel taşıdığı söylenebilmektedir. Kararlar incelendiğinde çocukların demokrasi bilincini kazandıkları, hak temelli bir noktadan yaklaşarak tüm çocukları kapsayıcı kararlar almaya çalıştıkları görülmektedir. Ancak, kararların tavsiye niteliği taşıması belediye meclisi açısından bağlılık yaratmamakla birlikte belediye meclisinde bu kararların kabul edilmesi halinde belediyenin çocukların taleplerinin eğitim, sağlık gibi alanlarda uygulanabilecek yasa haline gelebilmesi için savunuculuk politikaları geliştirmesi ve takibini yapmasını gerekmektedir. Bunların yapıldığına dair çok fazla bir bilgiye ulaşamamıştır.

Çocukların karşılaştıkları hak ihlallerine karşı başvuru yapmalarını sağlamak amacıyla dilekçe kabul eden ve bu hak ihlallerini inceleyerek çocuk katılımı açısından önemli bir misyonu yerine getiren bir diğer mekanizma Kamu Denetçiliği Kurumu’dur. Ombudsman, bireylerin idarenin işlem ve eylemlerinden dolayı meydana gelen hak ihlallerine karşı kurulmuş bir denetim mekanizmasıdır (Işıkcı, 2016). Türkiye’de 2010 yılında yapılan anayasa değişikliği ile kabul edilmiş ve 2012’de Kamu Denetçiliği Kurumu olarak kurulan ombudsmanlık sistemi salt çocukların karşılaştıkları hak ihlalleri özelinde başvuru almamakta toplumun tamamından gelebilecek dilekçeleri alıp inceleme yürütmektedir. İnternet siteleri çocuk dostu bir biçimde düzenlenmekle birlikte çocukların anlayabileceği dilde kurumun görev tanımına ilişkin bilgilere yer verilmektedir. Kurumun amacı eğitim, sağlık, ulaşım ve barınma gibi kamu hizmetlerinin işleyişinden ötürü karşılaştıkları idarenin işlem ve eylemlerinden kaynaklı hak ihlallerine ilişkin bir başvuru mekanizması oluşturmak

ve insan hakları gözetilerek ilgili yerlere önerilerde bulunmak şeklinde ifade edilmektedir. Bu açıdan her ne kadar başvurulara tavsiye kararı verse ve dünyadaki çocuk ombudsmanlığı uygulamalarıyla karşılaştırıldığında eksiklikler de bulursa çocuk hakları alanına ilişkin çocukların başvurularını kolaylaştırılacak adımlar atması ve yasal düzenlemelere yer vermesiyle kilit bir role sahiptir. Çocuklar, farklı yaş grupları gözetilerek hazırlanan internet sitesi üzerinden uğradıkları hak ihlallerine ilişkin başvuru yapabilmektedir.

2017 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin "Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun" yayınlayarak hak ihlalleri karşısında iç hukuk yollarının tamamı tüketildiğinde hak aramak amacıyla BM Çocuk Hakları Komitesine de çocuklar ve üçüncü şahıslar tarafından başvuru yapılabilmesinin önü açılmıştır (Durmuş, 2019). Bu çocuklar için hak ihlalleriyle karşılaşmaları durumunda seslerini duyurabilmeleri açısından önemli bir fırsat sunmakla birlikte burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, üçüncü şahıslar veya sivil toplum kuruluşları gibi tüzel kişilerin çocuğun rızası olmadan çocuk adına başvuru yapamayacağı ancak çocuğun üstün yararını kanıtlamaları halinde başvuru yapabileceğidir.

Türkiye'de yer alan mekanizmalar genel olarak ele alındığında çocuk koruma sistemi, sağlık sistemi, alternatif bakım gibi alanlar başta olmak üzere çocuğu ilgilendiren diğer pek çok alanda kararlara katılımlarının ve görüşlerini belirtmelerine yönelik düzenlemelerin oldukça sınırlı olduğu ve anlamlı katılımı sağlamadığı görülmektedir (Durmuş, 2019). Bu açıdan anlamlı çocuk katılımını hayata geçirecek mekanizmalarla birlikte öncelikle bunu sağlayabilmek adına yasal düzenlemelere ihtiyaç olduğu açıktır.

2.2.4. Çocuklarla sosyal hizmet ve çocuk katılımı açısından önemi

Sosyal hizmet, insan hakları ve sosyal adalet temeline dayanarak kişilerin sosyal işlevselliğini ve güçlenmesini özne ile birlikte yürütmektedir. Toplumun bütün bireylerini hedef grubu içerisine alan sosyal hizmet mesleği, çocukların güvenliklerini sağlamak ve onları korumak adına uzun yıllar boyunca çocuk refahı alanına odaklanmış, çocuklara koruyucu ve önleyici hizmetleri sunmuştur (Reichert, 2011). Sosyal hizmet odaklı çalışan kurumların temel hedefi 19. yüzyılda çocukların sağlıklı gelişimini sağlamak amacıyla ihmal edilmiş çocukları korumak olmuştur. Koruyucu ve önleyici bir bakış açısı çocukların bağımsız bireyler olarak katılım hakları olduğu gerçeğini görmezden gelinmesine sebep olmuştur.

20. yüzyılda çocuğa dair ortaya çıkan gelişmeler beraberinde çocukluğun ayrı bir gelişim evresi olarak ele alınmasını ve koruma perspektifinden ziyade çocukların hak sahibi bireyler olarak dikkate alınmaları gerektiğini kabul eden bir noktaya gelmiştir. Çocuklar adına en iyi ve doğru kararı ailelerinin verebileceğine dair inanç yerini bu alanda mesleki eğitim almış ve çocukların gelişim dönemlerini bilen uzmanların çocuklar adına en doğru kararı alabileceğine bırakmıştır. Sosyal hizmetin odak noktası, çocukların korunma ihtiyaçlarından katılım haklarına ve özgürce görüşlerini ifade edebilmelerine yerini bırakarak çocuk temelli uygulamaların çocuk haklarının desteklenmesi ile mümkün olacağına kabulüne dayanmaya başlamıştır. Çocuklar, bu yeni bakış açısıyla birlikte yetişkinlikten ayrı olarak değerlendirilerek kendileri için tasarlanan veya kendilerini ilgilendiren hizmetlerin planlanması ve sunumunda görüşlerinin alındığı hak sahibi bireyler olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

20. yüzyılda ortaya çıkan gelişmelerin çocukluğa bakış açısına ve çocuk odaklı sunulan hizmetlere etkisi çocuk haklarının kendini ifade etme, kendi kaderini tayin hakkı ve katılım kavramlarını içerecek şekilde ele alınmasına yol açmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların kendilerini ilgilendiren konularda görüş bildirmesinin ve sosyal hizmet alanı dahil kendileriyle ilgili tüm karar alma süreçlerinin aktif bir parçası olması gerektiğine dikkat çekmektedir (Kosher vd., 2016). Aktif vatandaşlık, sadece yetişkinlerin dünyasına ait olmanın ötesinde çocuk ve gençleri de içine alan bir kavram olarak gündeme gelmiştir. Çocuk katılımı en genel anlamıyla çocukların kendilerini ilgilendiren konularda görüş beyan edebilme hakkı anlamına gelmekte olup mevzuatlarda düzenlenerek hüküm altına alınmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesinin yanı sıra Türkiye, 2005 yılında yürürlüğe giren Çocuk Koruma Kanununun dördüncü maddesinde çocuk koruma alanında çocuğun karar sürecine aktif katılımının sağlanmasının esas alınması gerektiğini vurgulamıştır. Ulusal ve uluslararası mevzuatta çocuk haklarına ve özelde katılıma yönelik geliştirilen tanımlamalar ve atılan adımlar, çocukların toplumsal hayata aktif bir vatandaş olarak katılımlarına yönelik tartışmaları derinleştirmiştir.

Müracaatçı katılımı üzerine yapılan çalışmalar bu noktada özellikle sosyal hizmet mesleği açısından katılımın önemini ortaya koymaktadır. Sosyal hizmet mesleği, birey, grup ve toplulukların iyilik hallerinin artırılması, onların güçlendirilmesi amacı ile ilgilenir (Karataş, 2008). Bu açıdan sosyal hizmet uygulamasının temelini sosyal politikaların oluşturulması, güçlendirilmesi ve geliştirilmesinde bireylerin katılımının sağlanması

oluşturmaktadır. Bu bakış açısı, sosyal hizmet mesleğinin uygulanmasında katılımı olmazsa olmaz bir konuma getirmektedir. Sosyal hizmet meslek uzmanlarının sosyal adaleti sağlamaya çalışırken danışanın kendi kendine karar vermesi ilkesine bağlı kalarak katılımcı müdahale planını, sorunların müracaatçının bakış açısından tanımlayarak ve sorunun çözümünde birlikte çalışarak oluşturması son derece önemlidir (Karataş, 2008). Her ne kadar uzman ve müracaatçı arasında eşitler ilişkisi olduğu vurgulansa da sürecin yönetimi birlikte hareket etmeye ve meslek uzmanının katılımcı yaklaşımına bağlı kalmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, çocukların bağımsız müracaatçı olmasına yardımcı olmakla birlikte yetişkinlerle ve mekanizmalar ile ilişki kurarak bu sürece destek olmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, küçük veya büyük ölçekli müdahaleler ile özelde bireylerin ancak genelde toplulukların ihtiyaçların karşılanması için hizmetlerin yaratılması ve sürdürülmesine yardımcı bir rol üstlenerek de çocuklara destek sunmaktadır (Webb, 2017). Bu noktada meslek uzmanı her ne kadar mikro uygulamalara odaklansa da soruna konu olan ekonomik, sosyal, politik düzeyi dikkate alan engelleri aşma noktasında ekolojik bir yaklaşımı benimseyerek rehberlik ve savunuculuk hizmeti sağlamak durumundadır. Özellikle çocukların karşılaştıkları zorlukları onları etkileyen çoklu sistemsel faktörlerin etkileşimi gibi çevresel etkenlerle doğrudan ilgili olduğu düşünüldüğünde ekolojik perspektifle birlikte müdahale planlarını oluşturarak süreci yürütmektedirler (Webb, 2017).

Çocuklar ve onların çevrelerinde etkileşim halinde oldukları sistemin diğer bileşenlerinin çocuklar üzerindeki etkilerinin iyileştirilmesi için politik düzeyde savunuculuk gerekmektedir. Sözleşmede vurgulandığı üzere çocukların kendilerini ilgilendiren kararlarda özellikle süreçlere katılımlarının değiştirici ve dönüştürücü bir etkiye sahip olabilmesi, karşılaştıkları güçlüklerin ve yaşadıkları sorunların çözümü noktasında çevresel faktörler gibi sistemin diğer bileşenlerinin de önemini anlaşılmasıyla ve bu noktalarda çocuğu sürecin bir parçası yapabilmek ile mümkün olabilmektedir. Çocukların karşılaştıkları güçlüklerin başlıca sebepleri daha önce aktarıldığı üzere eğitim, aile, toplum gibi sistemlerde meydana gelen sorunlar olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu noktada çocukların sistemlere aktif katılımı, sorunların olduğu kadar çözüm süreçlerinin de bir parçaları olmaları ancak onların değiştirici ve dönüştürücü potansiyellerinin ortaya çıkmasıyla mümkün olmaktadır. Sosyal hizmet mesleğinin bireyin bulunduğu yerden hareketle onunla birlikte savunuculuk politikaları geliştirmesi, sistemi dönüştürmeye yönelik çocukla birlikte hareket etmesi, çocuğun sesinin duyurulması noktasında öncü olması ve katılımcı modeli kendi görüşmelerinde esas alarak bunu hayata geçirmesi çocuk

katılımın anlamlı hale getirilmesi için önemlidir. Çocukların sadece belirli konularda görüş belirtmesinden öte toplumsal değişim sürecine etki edebilecek potansiyele sahip olması çocuk koruma alanındaki mesleki çalışmalarda çocuk merkezli yaklaşımların varlığının sorgulanması araştırmalara da konu olmuştur. Nitekim uzmanlarla yapılan 2019 yılındaki bir araştırma uzmanların mesleki çalışmalarında çocukların katılımını tam anlamıyla hayata geçiremediklerini de ortaya koymaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamalarında çocuk katılımını hayata geçirememelerine iş yoğunluğu, zamanın yetersiz olması, kurumlardaki bürokratik işleyiş, çocuklarla iletişim kurmadaki becerilerin zayıflığı, çocukların güçsüz ve korunması gereken bir grup olarak tanımlanması gibi sebepler öne sürülebilir (Erbay, 2019). Bu açıdan müdahale süreçlerinde çocuk ve meslek uzmanı arasındaki ilişkinin her zaman eşit ve tam katılımcı olduğu söylenememektedir.

Çocuklarla sosyal hizmet uygulamasında çocuk katılımının uygulanabilirliği kendi içinde zorlukları beraberinde getirmektedir. Özellikle ciddi travmalara maruz kalmış çocuklarla çalışmak durumunda kalan sosyal hizmet uzmanları için çocuk katılımı neredeyse imkansız gibi görünmektedir. Cinsel istismara maruz kalmış bir çocuk açısından adaletin tahsis edilmesinden önce anlaşılacak, doğru bir şekilde dinlenmek ve kendisine destek olunduğunu görmek büyük önem taşımaktadır (Koçtürk, 2016). Olayların ayrıntılandırılmasında yargılanmadan, çocuğun kendisinin suçlandığını düşünmeden etkin bir şekilde uzman tarafından dinlenilmesi katılımın temel unsuru olmaktadır. Bu gibi hassas vakaların yanı sıra bütün vakaların tüm müdahale süreçlerinde çocukların katılımlarının nasıl sağlanabileceğine ilişkin çalışmalar yapmak oldukça kritik öneme sahiptir.

Sosyal hizmet uzmanlarının çocuk hakları odaklı bir yaklaşıma sahip olması, özellikle çocuklarla yaptıkları tüm çalışmalar için geçerli olmalıdır. Bu doğrultuda, çocukların özel ihtiyaçlarını ve kırılganlıklarını göz önünde bulundurarak çocuk haklarının hayata geçebilmesi için aileleri ve toplumla çalışmalar yürütmektedir. Çocuk hakları odaklı yaklaşım çocukların haklarından tam olarak yararlanabilmeleri için toplum içindeki konumlarını iyileştirmeyi ve çocuk haklarını kabul eden ve saygı duyan toplumlarda yaşamalarını sağlamak için savunuculuk faaliyetleri yapmayı gerekli kılmaktadır (Save the Children, 2005). Bu yaklaşım aynı zamanda bireylerin haklarını bilmeleri ve bu hakları talep edebilmeleri için gerekli beceriler ile güçlendirilmesini sağlayarak hayatlarını etkileyen kararlara katılımlarını da desteklemektedir. Katılım hakkı sadece takip edilmesi gereken teknik bir prosedür olmadığını karar verme süreçlerinde düşüncede değişiklik gerektirdiğini vurgulamak gerekmektedir. Katılım günlük yaşamda çocuğun çevresini şekillendirmesi

gereken bir ilke olmakla birlikte aile, okul ve toplumda bütüncül olarak ele alındığında anlamlı olmaktadır. Çocukların seslerini duyurabilmesi sadece çocuk için değil yetişkinler içinde sonuçların, bakış açılarının değişmesine yol açmaktadır. Bu noktada daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere katılım hakkının sınırsız olmadığını belirtmek gerekmektedir. 12. madde, çocuğa karar verme veya görüşlerinin tüm konuları belirleyeceğini anlatmamaktadır. 12. madde, çocukları kararlardan sorumlu tutmamakta ancak çocukların karar alım süreçlerine katılımlarının dikkate ve ciddiye alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu noktada çocuğun istemediği ancak üstün yararı gözetilerek alınması gereken kararlarda kendisine bilgi aktarımının yapılmasının da katılım sürecinin bir parçası olduğu bilinmektedir. Yine maddede çocukların gelişim seviyelerine ve anlama kapasitelerine göre katılımın uygulanması gerektiğinin belirtilmesi katılımın tek bir modellemeyle gerçekleşmeyeceğini de anlatmaktadır.

Çocuklar hem devlet hem de sivil toplum tarafından en çok yönetilen ve devletin sunduğu eğitim, sağlık gibi hizmetleri en çok kullanan grubu oluşturmaktadır. Devletin geliştirdiği pek çok sosyal politika çocuklara yönelik olmasına karşın çocukların bu süreçlerde sesi nadiren duyulmaktadır. Bu noktada politikalara etki edebilmeleri için onlara fırsat vermek ve onları güçlendirmek gerekmektedir (Kosher vd., 2016). Çocukların neye ihtiyaç duydukları konusunda kendi bakış açıları ve görüşleri bulunmaktadır ve bunlar çoğunlukla yetişkinlerin algılarından farklılık içermektedir. Ancak yine de çocuklara yönelik geliştirilen sosyal politikalar yetişkinler tarafından tasarlanmakta, sunulmakta ve değerlendirilmektedir. Çocuklar için neyin önemli olduğunu sorunun ve çözümün öznesi olan çocuklar en çok bilmektedir. Çocukların politika tasarım sürecine dahil edilmesi yaşamlarının daha iyi anlaşılması açısından da önemli bir noktada durmaktadır. Bu noktada sosyal hizmet uzmanının politika tasarım süreçlerinde çocukları dahil etmedeki rolü veya öneminin vurgulanması önem kazanmaktadır. Çocuk haklarının savunucuları olarak kamusal ve sivil bağlamda katılımcı uygulamalar geliştirilmesi noktasında hizmet etmektedir. Bu savunuculuk, çocukların ulusal ve yerel düzeyde sosyal politikaların tasarım süreçlerine dahil edilmesi ve katılımcı mekanizmaların oluşturulmasını içermektedir. Ancak, çocuk katılımını uygulayabilmek için sosyal hizmet uzmanına kurumsal ve politik düzeyde destek sunulması gerekmektedir. Toplumun genelinde çocuk katılımının gerçek anlamının anlaşılması noktasında çalışmaların savunucusu olmak mesleki deneyimlerinde de bu süreci kolaylaştırıcı bir rol oynayabilmektedir. Sosyal hizmet açısından son derece önemli olan çocuk katılımını sağlama noktasında Türkiye’de anlamlı katılımı sağlamaya yönelik

mekanizmaların politika düzeyinde analizini yapmak bu açıdan son derece önem kazanmaktadır.

Son olarak, sosyal hizmetin önemli çalışma alanlarından biri olan çocuk korumanın çocuk katılımı ile ilişkisinin bu noktada yeniden ele alınması gerektiğine inanılmaktadır. Çocuk koruma; şiddeti önlemek, şiddetten, ihmal/istismardan çocukları korumak, çocuk işçiliğini, erken yaşta evlilikleri önlemek gibi noktalardan ele alındığında eksik bir bakış açısını yansıtmaktadır(Bilson, 2007). Çünkü çocukları sadece bu sorunların “mağduru” gibi tanımlamak hak temelli bir bakış açısıyla örtüşmemektedir. Çocuklar ve gençler sorunlara karşı çözüm üreten noktada aktif katılımcı ve hayatta kalan/kalması gereken bireyler olarak görülmeleri gerekmektedir.

3. YÖNTEM

Bu araştırma nitel araştırma desenine dayanmaktadır. Hedeflenen amaç ve ortaya konulması planlanan politika düzeyinde analiz ile uyumlu olarak “nitel araştırma” yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Nitel araştırma, araştırmada ortaya konulan problemin doğasını derinlemesine analiz etmek, sorgulamak ve yorumlamak için kullanılan bir yöntemdir (Baltacı, 2019). Bu açıdan, nitel araştırma deseni araştırmanın derinlikli olarak ve ortaya konulan problemin gerçekçi bir şekilde ele alınmasına katkı sağlayacağı düşünülerek seçilmiştir.

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma modellerinden “uzman mülakatları modeli” kullanılmıştır. Uzman mülakatları, genellikle belirli bir tema hakkında bilgi edinmeyi veya araştırmayı amaçlayan, yaygın olarak kullanılan bir nitel görüşme yöntemidir (Döringer, 2020). Bu model, belirli bir ilgi alanı hakkında araştırma yapmayı ve veri toplamayı amaçlar. Belirlenen alandaki uzmanın bilgisine odaklanan nitel bir görüşme olarak tanımlanabilir. Bu araştırma çerçevesinde mülakat yapılacak uzmanlar da çocuk hakları ve çocuk katılımı alanında görev ve/veya araştırma yapmış kişiler arasından belirlenmiştir.

3.2. Katılımcıların Belirlenmesi

“Türkiye’de Anlamlı Çocuk Katılımını Destekleyici Mekanizmalara İlişkin Nitel Bir Araştırma: Politika Analizi ve Çözüm Önerileri” başlıklı araştırmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayandırılmıştır. Katılımcıları, çocuk katılımına yönelik mekanizmaları bünyesinde barındıran kurum ve kuruluş temsilcilerinin yanı sıra bu konuda çalışmalar ve savunuculuk yapan sivil toplum örgütü çalışanları oluşturmaktadır. Bu doğrultuda,

- a) Yerel yönetimler ayağında, Ankara ilinde;
 - Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi
 - Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi

- b) Milli Eğitim Bakanlığı ayağında,
 - Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Rehberlik Hizmetleri Daire Başkanlığı

- c) Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ayağında,
-Çocuk Hakları Daire Başkanlığı
-Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü Çocuk Hizmetleri Birimi
-Çocuk Hakları Komitesi
- d) Gençlik ve Spor Bakanlığını temsilen,
-Gençlik Hizmetleri Daire Başkanlığı Gençliğin Güçlendirilmesi ve Katılımı Programı
- e) STK ayağını temsilen çocuk hakları ve katılımı alanında faaliyet gösteren
-UNICEF Ergen Gelişimi ve Katılımı Birimi
-UNICEF Çocuk Koruma Birimi
-Türk Kızılay Çocuk Programları Koordinatörlüğü
-Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi
-Çocuk Alanında Çalışan Avukatlar Ağı
- Çatısı altında görev yapan uzmanlara ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında, çocuk hakları ve çocuk katılımı alanında çalışan/çalışmış bulunan toplamda 15 katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda değinildiği üzere üç ayrı alanda katılımcı görüşü alınmıştır. MEB ayağında 1 uzman, Gençlik ve Spor Bakanlığı ayağında 1 gençlik lideri, yerel yönetimler ayağında 2 uzman, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığını temsilen 3 uzman ve 1 Türkiye Çocuk Hakları Eski Koordinatörü olmak üzere 4 temsilci, politika yapıcı ve uygulayıcı ayağında 7 kişi ile görüşülmüştür.

Görüşme yapılan katılımcıların listesi aşağıda yer almaktadır:

GÖRÜŞME YAPILAN KATILIMCILARIN LİSTESİ				
YEREL YÖNETİMLER	MEB'E MENSUP UYGULAYICILAR	AİLE VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI	GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI	SİVİL TOPLUM KURULUŞU /HÜKÜMET DIŞI ÖRGÜT TEMSİLCİLERİ
<p>1. Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi (K1) (online)</p> <p>2. Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi (K2) (online)</p>	<p>1. Rehberlik Hizmetleri Daire Başkanlığı (K3) (online)</p>	<p>1. Çocuk Hakları Daire Başkanlığı (K4) (yüz yüze)</p> <p>2. Ankara İl Müdürlüğü Çocuk Hizmetleri Birimi (K5) (yüz yüze)</p> <p>3. Çocuk Hakları Komitesi (K6) (yüz yüze)</p> <p>4. Çocuk Hakları Komitesi (K7) (online)</p>	<p>1. Gençliğin Güçlendirilmesi ve Katılımı Programı (K8) (online)</p>	<p>1. Ergen Gelişimi ve Katılımı Programı (UNICEF) (K9) (yüz yüze)</p> <p>2. Genç ve Ergen Katılımı Programı (GAP İdaresi Başkanlığı) (K10) (online)</p> <p>3. Çocuk Çalışmaları Uzmanı (Çocuk Hakları Aktivisti) (K11) (online)</p> <p>4. Çocuk Programları Koordinatörlüğü (Türk Kızılay) (K12) (yüz yüze)</p> <p>5. Çocuk Çalışmaları Birimi (Bilgi Üniversitesi) (K13) (online)</p> <p>6. Çocuk Hakları Aktivisti (Çocuk Alanında Çalışan Avukatlar Ağı) (K14) (online)</p> <p>7. Çocuk Koruma Birimi (UNICEF) (K15) (yüz yüze)</p>

3.3. Verilerin Toplanma Süreci ve Veri Ölçme Aracı

Araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Bu doğrultuda bulguları elde etmek için EK-1'de yer alan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmış ve verilerin toplanması sürecinde belirlenen katılımcılar ile yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine mülakat, araştırılan konunun bütün yönleriyle ele alınmasını sağlayacak açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı yanıtların alınmasına olanak sağlayan birebir görüşme gerçekleştirilen bir veri toplama tekniğidir (Tekin, 2006). Bu açıdan teknik, görüşülen uzmanlara kendilerini doğrudan ifade etme imkanı sağlamakla birlikte uzmanların bakış açılarını ve tecrübelerini derinlemesine analiz etme imkanı da sunmuştur.

Yapılan görüşmelerden altısı yüz yüze (dokuz tanesi) dokuzu (ise çevrimiçi bilgilendirilmiş onam formu çerçevesinde uzmanlara bilgi aktarımının yazılı olarak yapılmasının ardından gerçekleştirilmiş ve yaklaşık 60 dakika sürmüştür. Görüşmeler,

katılımcıların bulunduğu ortamda gerçekleştirilmiş olup ses kayıt cihazı kullanılmış ve gereken yerde notlar tutulmuştur. K1 ve K9 ile yapılan görüşmeler, -ilk yapılan görüşmelerdeki bölünmeler nedeniyle- iki kez gerçekleştirilerek ulaşılan bilgileri uzmanla birlikte tekrar ele alma imkanı elde edilmiştir. Görüşmelerde gizliliğe ve etik ilkelere önem verilmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların kişisel bilgileri gizli tutularak yalnızca meslek ve kuruluş bilgilerine yer verilmiştir.

3.4. Etik Konular

Araştırmanın etik açıdan uygunluğu için Başkent Üniversitesi Senatosu Etik Komisyonu tarafından E-62310886-604.99-110312 sayılı yazı ile gerekli izinler alınmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Nitel araştırma sosyal yapı ve sistemlerin derinlemesine analiz edilmesine fırsat yaratan bilgi üretme biçimi olarak farklı disiplinleri birleştirerek bütüncül bir bakış açısı kazandırmaktadır (Baltacı, 2019) Nitel veri analizi ise gözlem ve yoğun mülakatları gibi yöntem ve teknikleri ile ulaşılan verilerin düzenlenerek kategorilere ayrıldığı, temaların belirlenerek raporlandığı detaylı çalışma gerektiren süreçleri içermektedir (Özdemir, 2010) Bu süreçte kullanılan bilgisayar programları, toplanan verileri analiz ederek kategorilere ayırma hususunda oldukça kolaylık sağlayabilmektedir (Çayır, 2017). Bu sebeple bu çalışmada verilerin analizi bu programlardan biri olan Nvivo 10 ile yapılmıştır. Bu program aracılığıyla araştırmada tema ve alt temalar belirlenerek ulaşılan bulgular yorumlanmıştır.

3.6. Güvenilirlik

Nitel araştırmalarda sıklıkla geçerlilik kavramı yerine ‘güvenilirlik’ kavramı tercih edilmektedir (Aktan, 2016). Araştırmaya katılan katılımcıların araştırma konusuyla ilgili olarak seçilmesi çalışmanın güvenilirliğini ortaya koymasından önem arz etmekle birlikte araştırma süresince kaynaklar tekrar tekrar okunarak genel bir bilgi edinmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın güvenilirliğini artırmak için körleme tekniği de kullanılmıştır. Bu teknik ile verilerin analizi tamamlandıktan sonra bağımsız bir başka araştırmacının çözümlemeleri okuyarak içeriği gözden geçirmesi istenmiştir.

Araştırmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla üçleme tekniğine de başvurulmuştur. Bu teknik bir araştırmada iki ya da daha fazla kaynağın, yaklaşımın veya yöntemin bir arada kullanılmasını ifade eder (Chako, 2017). Bu araştırma kapsamında da birden fazla kaynağa başvurulmuş, derinlemesine görüşme ve gözlem gibi farklı teknikler kullanılarak araştırmanın geçerliliğini artırılmaya çalışılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Çocukluk, Çocuk Kavramı ve Günümüzde Çocuk

Çocuğun ele alınış biçiminin 20. yüzyıl itibariyle değişmeye başlaması ve çocukların gelişim psikolojisinin tanımladığı sınırların dışında biyopsikososyal boyut ile ele alınmasının hak temelli bir bakış açısını ve beraberinde hukuki düzenlemeleri getirdiği daha önceki bölümlerde aktarılmıştır. Çocuk hakları ve beraberinde getirdiği katılım hakkı, yüzyıllar içerisinde çocuğun değişen konumunun, toplumdaki algılanış biçiminin en somut göstergesi olarak ele alınabilir. Ancak çocuk hakları ve özelde katılım hakkının kullanımının yetişkinlerin çocuklara yüklediği anlamla doğrudan ilişkili olduğu çalışmanın kuramsal çerçeve bölümünde ayrıca tartışılmıştır. Bu başlık altında ise katılımcılardan elde edilen geri bildirimler doğrultusunda çocuğa bakış açısı ve çocuğun günümüzdeki konumu tartışılmaya çalışılacaktır.

4.1.1. Çocukluğa ilişkin farklı kavrayışlar

Çocuklar hemen hemen her toplumda geleceğin mimarları olarak görülmesine karşın çocukluk dönemlerini potansiyelleri bakımından yetersiz, “çocuk da ne bilir” gibi bir noktadan tanımlayan yetişkinlerin sorunlu bakış açısı sebebiyle çocuklar toplumun dışına itilmektedir. Çocuk, yetişkinlerden farklı ihtiyaçlara ve farklı kavrayış biçimine sahip olmakla birlikte içinde bulunduğu toplumu değiştirip dönüştürebilecek potansiyele de sahip olan bireyler olarak değerlendirildiğinde çocuğun etrafında şekillenen ve çocuğu etkileyen konuların ele alınış biçimi de değişime uğramaya başlayacaktır. Ancak Türkiye’de çocuğun ele alınış biçimi toplumun değişen paradigmalarına göre farklılıklar içermektedir. Bu durum mevzuatta çocuğun tanımlanış şekline etki etmekte ve çelişki yaratmaktadır. Mevzuatta 18 yaşın altı her bireyi çocuk olarak kabul etmekle birlikte erken yaşta evlilik, çocuk işçiliği gibi tanımlamaların yapılması bu durumun en somut örneklerini oluşturmaktadır.

“Özellikle bu 18 yaşın altındaki her birey çocuktur tanımlamasının ardından gerçekten kendimi Medeni Kanunumuzdaki 16 yaşında zorunlu hallerde hakim kararıyla evlenebilir dediğimiz yerin çok belirsiz bir tanımlama içerdiğini düşünürken buluyorum. Zorunlu haller dediğimiz şey nedir, bu bilinmiyor (K5)

“Çocuklara işimize geldiği gibi yaklaşıyoruz. İşimize gelen yerde sen çocuksun, gelmeyen yerde sen büyüdüün artık. Kendi ihtiyacını karşılamayı bilmesi gereken konumlarda onları yetiştirmezken, ki onlar daha çocuk diyoruz, ama evlenme olayına geldiği zaman, ya da cinsel istismar vakalarına baktığımız zaman da çocuk çocuk olmaktan çıkıyor. Nasıl olabiliyor bu. Maalesef çok zıt çalışan bir sistem bu.” (K8)

Çocuklar için bu zihniyetin bir sonucu olarak geliştirilen politikalar ele alındığında çocukların aynı zamanda nesneleştirildiğine ve yetişkinlerin algısına uygun şekilde toplumda var oluş biçimlerinin belirlendiğine tanıklık edilmektedir. Yasaların yetişkinler eliyle oluşturulması ve yine onların kurguladığı biçimde uygulanması çocukların edilgen olarak konumlanışının devamına ve araçsallaştırılmalarına sebep olmaktadır. Bunun en somut örneği çocuk işçiliğinde ve erken yaşta evliliklerin hukuki açıdan tanımlanması ile görülmektedir. Bu noktada yasa yapıcı konumunda olan yetişkinlerin çocuğa bakış açısının ve çocuk algısının değişiyor olması önemli olmaktadır.

“Ucuz işgücüne ihtiyacı var ve bir an da çocuk işçiliğini tanımlayabiliyor. Mevcut düzendeki ataerkilliği devam ettirmek, erkekliği, erkek şiddetini devam ettirmek için çocukların evlilik yoluyla istismarını da legal bir hale sokmaya çalışıyor. (K11)

Her ne kadar Çocuk Hakları Sözleşmesinde evrensel bir tanımlama yapılarak 18 yaş altı her bireyin çocuk olduğu ifade edilse de çocuk bulunduğu ülkenin toplumsal dinamiklerinden bağımsız ele alınamadığından ve kültürel paradigmalara göre değerlendirildiğinden ülkelerdeki konumlarının farklılaştığına daha önceki bölümlerde yer verilmişti. Bu durum Türkiye özelinde az önce değinildiği üzere kanunlarda, erken yaşta evlilik gibi tanımlamaların yapılması ile en açık bir biçimde görülmektedir. Bu noktada çocukluğun toplumsal inşa oluşu sebebiyle Çocuk Hakları Sözleşmesinin genel geçer tek bir tanım yapmasından ötürü eleştirildiği daha önceki bölümlerde aktarılmıştı. Ancak taraf olan ülkelerin kendi içerisinde farklı bölgesel, semtsel farklılıklara dahi sahip olduğu düşünüldüğünde farklı tanımların her ülke için yapılmasının mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta toplumsal ve kültürel farklılıkların çocuğun haklarına zarar veren bir duruma dönüşüp dönüşmemesiyle ilgilidir. Sözleşmeye taraf olan ülkelerin bu durumu aşmak için politika sistemini güçlendirmesi ve mevzuatsal açıdan farklı yorumlanış biçimlerinin önüne geçmesi gerekmektedir. Ancak katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulandığı üzere çocuklar, kültürel ve toplumsal paradigmalarda hukuki düzlemde ele alınmamaktadır. Her ne kadar sözleşmeyle uyumlu olarak Çocuk Koruma Kanununda da 18 yaş çocukluğun üst sınırı olarak sözleşmede belirtilse de Türkiye’deki hakim bakış açısı çocukları daha küçük yaşta yetişkin kılabilmektedir.

“Türkiye’deki toplumsal bakış açısı, aile yapısı, kültürel yapı bunlar çocuklara yönelik yaklaşımlarda farklılık arz ediyor. Geleneksel olarak çocukların çalıştırılması, belli bir yaşa geldiğinde artık ‘kocaman oldun, bunu yapabilirsin, çalışabilirsin’ şeklinde yaklaşımlar olabiliyor. Dolayısıyla böyle 18 değil de sanki bizim gözlemlediğimiz 15 yaşına kadar hatta 12 yaşına kadar olan kişiler çocuktur bakış açısı var.” (K1)

Bu sebeple çocuk haklarını koruyucu bir politika geliştirilmesi ve çocuğun haklarına zarar verebilecek her türlü tutarsız ifadelerin mevzuattan arındırılması önem taşımaktadır. Yasa koyucuların buldukları konum itibarıyla bölgesel dinamikleri göz önünde bulundurmanın ötesinde çocuğun haklarını gözetecek, farklı uygulamaların hayata geçirilmesinin önüne geçecek ve çocuğa bakış açısını değiştirecek çalışmaları yürütmek gibi ciddi bir sorumluluğu bulunmaktadır.

Türkiye’de toplumda çocukların 15 yaşına geldiği zaman artık bir sorumluluk alabilecek, çalışabilecek hatta evlenebileceklerine dair bir inanç hakimdir. Yasa yapıcılar olarak bu toplumda bu kültürel paradigma ile yetişen kamu personeli, bakanlık çalışanları, polis, jandarma gibi çocuk haklarının uygulayıcısı olan yetişkinler de bu inancı terk edemedikleri için çocuk hakları ihlallerinde pek çok hususu normalleştirmektedirler.

“18 yaşına kadar herkes çocuktur. Ama dönüp aslında realiteye baktığımızda çocukların üzerine yüklenen sorumluluklar ve/veya çocuklardan beklentiler aslında çoğunun çok erken yaşta ergenlik, gençlik ve/veya yetişkinliklerle ilgili rollere sahip olmaları gerektiğini gösteriyor. Yani, çocuk diyoruz ama dönüp baktığımızda çalışan çocukları ayrı bir şekilde tanımlıyoruz, evlendirdiğimiz, evlendirilme durumunda bırakılan, zorla erken yaşta evlilikler diye adlandırdığımız o kapsamdaki çocukları da farklı bir şekilde tanımlıyoruz.” (K12)

Bu durum aile içerisinde de çok net bir şekilde görülmektedir. Günümüzde bebeklikten itibaren uygulanan çağdaş bakım pratiklerinin değişmesine ve güncellenmesine rağmen çocuk yetiştirmenin toplumsal boyutunda direnç hala sürmekte ve hızlı değişim mümkün olmamaktadır. Çocukların kendi buldukları sosyal çevrede, ekonomik çevrede kendilerinden beklenen rolleri icra etmeleri gerektiği çocuk tanımını ve çocuk algısına ilişkin bakış açısındaki pek çok dinamiğin sorgulanmasını gerekli kılmaktadır.

Genel olarak, toplumda bireylerde var olan çocukluk algısının farklılık göstermesi anlaşılabilir bir durum olmakla birlikte uygulamalarda çocuğu koruyan bir noktada durmak her bireyin üzerine düşen önemli bir sorumluluk olarak görülmelidir. Bunun için de yasa koyucuların çocuğun toplumdaki kavranış biçimini değiştirecek çalışmalar yapması ve bunu mevzuatlarda yaptığı tanımlamalarla güçlendirmesi gerekmektedir.

4.1.2. Bireysellik meselesi: “Özne Değil, Nesne gibi Ele Alınan Çocuk”

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin imzaya sunulmasından günümüze kadar geçen sürede çocuk hakları alanında önemli adımların atılmasına karşın günümüzde çocuğa yönelik hak ihlallerinin yaşanmaya devam etmesi çocukların özne olarak mücadele etmeleri gerekliliğinin en önemli göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Akbaş ve Atasüoğlu (2009) modern çocukluk paradigmasının Çocuk Hakları Sözleşmesi ile devam eden süreçte ortaya konulduğu gibi çocuk odaklı ve çocuk katılımını hedefleyen bir süreçten uzak olduğunu, çocukları tektipleştirici bir işlev gördüğünü belirtmiştir. Çocuk çalışmalarının çocukları korumak hedefiyle gerçekleştirilse bile yine yetişkinler tarafından yürütülüyor olması çocuğun hala özne konumuna gelememesinin açık göstergesi olarak ele alınmıştır. Bu durum katılımcılara göre çocukların birey olarak ele alınmaması ile sonuçlanmakta ve çocuk söz konusu olduğunda “şirinlik” üzerinden bir tanımlama ile birlikte hak temelli yaklaşımdan uzaklaşılmasına neden olmaktadır.

“Çocuklar şirin şeyler olarak algılansa da öncelikle aile içerisindeki kurumsal iki yüzlülük, yetişkin olana dek çocukları adam yerine koymamak ya da tam tersi şişirilmiş özgüvenle yetiştiriyor gibi yapmak, çocukluk döneminin anlaşılmasından tesadüflere bırakılmış bir hali olduğunu düşündürüyor. Özne değil, nesne gibi ele alınan çocuk hala yeterince görünür değil.” (K1)

Katılımcılar, özellikle karar yapıcılarının çocukları aile üzerinden tanımladığı, ayrı bir birey olarak değerlendirmedeği ve hak sahibi özneler olarak görmediğini aktarmıştır. Katılımın ailede başlaması ve çocuğun hane içerisinde bir birey olarak tanımlanmaya başlamasının çocukların gelişimine ve birey olma yolculuklarında onları destekleyen bir etken olduğu katılımcılar tarafından vurgulanmakla birlikte ailenin her koşulda kutsanıyor oluşu ve çocukluğun hiyerarşik yapılar çerçevesinde değerlendirilmesi ailenin “biz böyle gördük” ve “ben bilirim” kolaycılığı üzerinden çocuklara söz hakkı vermemesine neden olmaktadır. Bu durumun aile yapısının kutsanması ve hayırlı evlat figürü üzerinden çocukların büyüklerine saygı duymasının beklenmesi ile alakalı olduğu düşünülmektedir. Canbulut (2014) aile içerisinde yetişkinlerin söz sahibi olması ve çocukların görüşüne başvurulmamasını toplumsal ve kültürel yapının yanı sıra devletin aileyi kutsayan sosyal politikalarıyla açıklamaktadır. Kesayak ve Karatekin (2020) de bu durumun bir yansıması olarak yaptıkları ebeveyn çocuk hakları davranış ölçeği çalışmasında ebeveynlerin hane

içerisinde çocuk haklarını yeterince uygulamadığı sonucuna ulaşmıştır. Campbell ve Covell (2001) ise bu durumu ailelerin çocuklarını kendi “mülkleri” olarak görmesiyle açıklamaktadır. Franklin (1993) bunun bir sonucu olarak ailelerin çocuklarını deneyimsiz, bilgisiz bireyler olarak gördüğünü ve çocukların hakları konusunda müdahaleci davrandıklarını belirtmektedir. Katılımcılar ise ailenin çocuklara ilişkin yaklaşımlarını tutarsız olarak değerlendirmiş ve aşağıdaki sözlerle görüşlerini ifade etmiştir:

“Çocuk bir şey yapmak istediğinde sen çocuksun diyoruz, yapamazsın diyoruz ama başka bir şey yapmak istediğinde sen büyüdüün artık, kendin yapabilirsin diyoruz. İlkinde çocuk diyorduk ikincisinde kendi yapabileceğini söylüyoruz. Tutarsızlıkla yaklaşıyoruz çocuklara.” (K6)

“Çocuk belli bir yaşa geldikten sonra kendi yaşamını kendisi idame ettirecek ve belli bir sorumluluk alması gerekiyor ama biz 15-16 yaşındakilere bile küçük, sevimli gibi yaklaşıyoruz ve sorumluluklar yüklemiyoruz. Bu tabi bazı toplumlarda böyle. Bazılarında bu yaştaki çocuklar büyüdü artık, evlenmesi gerek gibi algılanıyor.” (K8)

Ailenin her koşulda yüceltilmesi ve çocuğun sadece ailenin bir parçası olarak görülmesi ancak 18 yaşlarına geldiğinde “yetişkin” bir birey olarak hayataatılmalarının beklenmesi yetişkinlerin bir önceki bölümde aktarılan sorunlu kavrayış biçimlerinin bir sonucu olarak düşünülmektedir. Katılımcılardan bazıları da yetişkinlerin günümüzde ve geçmişten gelen deneyimleri ile çocukları algılayış biçimlerini şekillendirdiklerini ve bunun bir sonucu olarak çocukların karar alabilecekleri ve/veya görüş belirtebileceklerine dair inanç eksikliklerine sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Bu durumun yetişkinlerin katılım hakkının gereksiz olduğu yönünde düşünmelerine ve dolayısıyla herhangi bir karar alım sürecinde onlara söz hakkı vermemeleri ile sonuçlandığını ayrıca eklemiştir. Karataş ve Acar da (2008) katılımın önündeki en büyük sorunu yetişkinlerin kendi deneyimleri sonucu ortaya koydukları bakış açıları sonucu çocukların ve gençlerin yaşları ve tecrübeleri gereği etkin birer vatandaş olarak değerlendirilmemeleri olarak açıklamaktadır. Bu doğrultuda yetişkinlerin çocukları kendilerine karşı bir grup gibi konumlandırmak yerine onlarla birlikte hareket etmeyi öğrenebilecekleri alanları inşa etmesinin gerekli olduğu ileri sürülmüştür. Çocukluk, yetişkinlerin korumasına muhtaç gibi düşünüldüğünde onların istedikleri şekilde yönlendirilmek durumunda kalmaktadır. Aile içerisinde çocuk; pasif ve onuöne çıkaran mizaç özellikleri göz ardı edildiğinde birey olarak öz saygı geliştirememekte ve bu durum hayatının her katmanında onun var oluşunu etkilemektedir. Çocukların ilk etkileşime geçtiği

ortam olan ailede haklarına saygı duyulduğunu görmesi, haklarının farkında olması ve bu haklarını sosyal ortamlarında kullanabilmeleri ile sonuçlanmaktadır.

4.1.3. Yarının değil bugünün çocukları

Çocuklar üzerinden yapılan yorumlarda genellikle çocukların geleceğin yetişkinleri olarak ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Ancak bu tür bir tanımlama, çocukların günümüzde çocuk olma halleri ve çocukluk bakış açıları ile etkilendikleri sorunların muhatabı olma durumunun unutulmasına ve kendilerine söz hakkı verilmemesine yol açmaktadır. Bugünün sorunlarına çözümler üretirken çocuk ve gençleri sürecin bir parçası haline getirmemek gelecekte yine bugünün yetişkin zihniyetinin yarattığı sorunlarla ve dayattıkları çözümlerle onları mücadele etmek durumunda bırakmak anlamına gelmektedir. Bu durum çocukluğa bakış açısının hiçbir zaman değişmemesi ve çocuk hakları alanının gelişmemesi ile sonuçlanmaktadır.

Büyüdüklerinde o sorunun özneleri olmaları beklenen çocuklar, çocuk oldukları dönemde de dolaylı veya doğrudan etkilendikleri konularda fikir beyan etme hakkına sahip olduğu bir katılımcı tarafından aşağıdaki sözlerle dile getirilmiştir:

“Çocuk gelecektir diyorlar. Buna katılmıyorum. Çocuk bugündür. Çocuk çocukluğunu bugün yaşayacak. Bu mümkün olursa zaten gelecekleri olur. Çocuğa çocukluk değerini o dönemde vermezsen cüce bir toplum olarak geride kalmaya devam edersin. “(K4)

Çocuğun şuan ki ihtiyaçları ve şu anki koşulları üzerinden planlama ve durum analizi yapmak çocuk haklarının hayata geçirilmesinde son derece önemli bir rol oynamaktadır. Ancak çocukların haklarının bile büyüdükleri zaman kullanabileceklerine dair son derece sorunlu bir bakış açısının ürünü olduğu bir katılımcı tarafından aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

“Sen bir yetişkin ol, yetişkin olduğunda gelecekte sana iyi bir dünya... Çocuklar zaten geleceğimiz ve dolayısıyla yatırım amaçlı kullanmalıyız. Ve onlara haklarını büyüdükleri zaman, sanki büyümek hak edilecek bir şeymiş gibi, ya da ulaşılması gereken bir hedef gibi konularak o hedefe ulaştıkları zaman ancak alıp kendileri için kullanabilecekleri şeylermiş gibi bir koşulla sunuyoruz aslında. “(K11)

Daha iyi bir gelecekte yaşayabilmeleri için çocukların bugün birey olarak görülmeleri ve dönüştüren bir noktada bulunmaları önemli olmakla birlikte bu doğrultuda kendilerine alanlar yaratılması gerekmektedir. Ancak devletler genellikle hedef kitle olarak siyasi ajandalarına çocukları dışarıda bırakarak sadece çocukların ailelerini koymaktadır. Devletler

çocukları geleceğin yetişkinleri olarak görerak aslında çocukların şu anki ihtiyaçlarını yok saymakta ve oy potansiyeli taşıyan ebeveynlerine yönelik politikalar geliştirmeyi önceliklendirmektedir:

“...Çocukların ihtiyacı üzerinden değil de kendi beklentin ve kendi çerçevede çocukları şekillendirmeye çalışıyorsun. Boş levha tanımları bunların her birinin şeyi aslında ya da oy kullanamadıkları için siyasiler açısından aslında biz genelde ebeveynleri memnun edebilecek şekilde çocuklara bir şey söylüyoruz. Onun anne babasına hitap ediyoruz. Çünkü aslında siyasilere kurulan ilişkide çocuğun doğrudan kurduğu bir ilişki yok, bir ebeveyn ilişkisi var.” (K13)

Canbulut (2014) Türkiye özelinde çocukların kendi kaderlerini tayin edebilmesinin önündeki en büyük engeli toplumsal yapı ve kültürel değerler birlikte ele alındığında çocukların birey olarak görülmemesi olarak açıklamaktadır. Buna dayanarak birey, aile ve toplumsal alanlarda algıyı değiştirmeye dönük çalışmaların yürütülmesinin önemi görüşmeler sırasında katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanmıştır.

4.2. Çocuk Hakları ve Bir Alt Bileşen Olarak Çocuğun Katılım Hakkı

Geçtiğimiz yüzyıl çocuk hakları kapsamında uluslararası alanda çok fazla yol alındığına ve kazanımlar elde edildiğine şahitlik edilmiştir. Dünyanın değişmeye başlayan çocuk algısı Birleşmiş Milletlerin çocukların korunması adına farkındalık oluşturmaya dönük çalışmalar yapmasına ve uluslararası belgelerin imzaya konulmasına yol açmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi özelinde durum değerlendirildiğinde Türkiye'nin çocuk konusuna diğer ülkeler ile birlikte eğilerek önem vermesi ve sözleşmenin ilk imzacı ülkelerinden biri olması oldukça önemli bir noktada durmaktadır. Ancak, sözleşmeler her ne kadar imzacı ülkelere yükümlülükler getirirse de iç hukukun bir parçası olarak ulusal mevzuatlarla desteklenmesi ve uygulamaya konulması ülkelerin çocuğa ve dolayısıyla çocuk haklarına bakış açısına bağlı kalmaktadır. Türkiye özelinde bu durum ele alındığında 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu gibi düzenlemelerin sözleşmenin yerel uygulamalara aktarılmasının önemli olduğunu belirtmek gerekmektedir.

4.2.1. Çocuk haklarının Türkiye'deki görünümü: “Çocuğun Hakları Yetişkinlerin Verdiği Kadar”

Daha önceki bölümlerde aktarıldığı üzere Türkiye, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan ilk ülkelerden olması bakımından oldukça önemli bir noktada durmaktadır. Ancak günümüzde hala çocuk hakları ve özelde katılım hakkının hayata geçirilmemesi tartışılmaya devam etmesi, çocuklara yönelik pek çok hak ihlallerinin çözülmemesi Türkiye'nin çocuk hakları alanında çok da iyi bir karneye sahip olmadığını göstermektedir. Katılımcılarla yapılan görüşmede temel sorunun yetişkinlerin çocuğa bakış açısında olduğu ortaya konulmuştur. Bu durum yetişkinlerin çocuk haklarının önemini kavrayamamalarına ve uygulamaların istenen düzeyde olmamasına neden olmaktadır. Nitekim katılımcılar bunu açıkça ifade etmiştir:

“Her çocuk rengi, inancı, sosyo-ekonomik düzeyi, ülkesi ne olursa olsun eşittir dense de çocuğun hakları “yetişkinlerin verdiği” kadar.” (K1)

“Çocuk Hakları sözleşmesinin bütün kanunumuza yansıtıldığı söyleniyor, bütün dünyada söyleniyor ama uygulamada biz duvara çarpıyoruz. Yani uygulamaya geldiğimizde toplumun her grubu her sosyal çevresi için aynı şey geçerli olmuyor.” (K9)

Sözleşmenin 42. maddesi her ne kadar çocuk haklarının çocuklar ve yetişkinler tarafından öğrenilmesinin gerekliliğini vurgulasa da hakların yeterince bilinmemesi, otoritelerin bu noktada farkındalık oluşturmaya dönük bir çabasının olmaması bütün sorunların odağında bulunmaktadır. Hakların öznesi olan çocuklar, gelişimsel açıdan yetişkinlerin desteğine ve haklarının onlar tarafından kendilerine aktarılmasına ihtiyaç duymaktadır. Ancak Türkiye özelinde hakların uygulayıcısı ve koruyucusu olan olarak devletin hakların bilinirliğini sağlamaya yönelik çabasının yeterli olmadığını belirtmek gerekmektedir. Günümüzde hala çocuk işçiliği, erken yaşta evlilik, çocuk istismarı gibi konuların tartışılıyor olması bu durumun en somut örneklerini oluşturmaktadır.

“Birincisi Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 1989 yılından bugüne neredeyse hiç tanıtılmamış, öğretilmemiş, yaygınlaştırılmamış ve özdeşmenin gereği olarak da içerik olarak da kendi iç hukukumuzda adapte edilmemiş. Dolayısıyla biz bunu dış kapının dış mandalı olarak görmüşüz ve hala öyle. Bunca yıl geçmesine rağmen biz hala Çocuk Hakları Sözleşmesini anlatmaya çalışıyoruz.” (K14)

Çocuk hakları sözleşmesinin içerik olarak yeterince tanıtılmaması, çocukla doğrudan veya dolaylı çalışacak polis, jandarma, hakim gibi çeşitli meslek dallarına bu kapsamda iş

hayatına atılmadan eğitim verilmemesi son derece sorunlu bir durumu yansıtmaktadır. Bu işi icra eden kişilerin çocuğa bakış açısı, gelenekleri, öğrendiği adetleri, dini değerleri gibi pek çok unsur çocuğa yaklaşımlarını belirlemektedir. Sözleşmeyi bilse bile bunu uygulamaktan kaçınmalarına sebep olabilmektedir. Bu durum bir katılımcı tarafından kanunların uygulanması için kanun uygulayıcıların toplumsal normlardan sıyrılması gerektiği ile açıkça ifade edilmiştir.

“Tanıdığım bir il müdürü vardı, kuruluş müdürüydü. Küçük yaşta bir kızla beraber olmuş ve hanımı vardı. Böyle bir toplumla karşı karşıyayız. Ve toplumda bunu yadırgamıyor. Toplumun normlarından, örf ve adetlerinden sıyrılmak gerekiyor. Farkındalığın üst düzey yöneticiler de başlaması gerekiyor. Onlar gerekli kanunları uygulamış olsa, toplumdaki olumsuzluklara karşı cezai yaptırım uygulamadıkları müddetçe suçlar işlenmeye devam edilir.” (K4)

Devletin üst düzey yetkililerin çocuğa bakış açısı çocuk haklarının uygulanmasına yönelik çok fazla fikir vermektedir. Çocuğun bir önceki bölümde aktarıldığı üzere birey olarak görülmemesi ve siyasiler için oy potansiyeli taşımaması yetişkinlerin çocuğa yönelik pek çok hak ihlalini normalleştirmesine de sebebiyet vermektedir.

“Devlet, devletin tepesi meclis, bakanlar çocuğa yönelik temel eğitim alması gerekiyor. Çünkü, ilden gelen daire başkanı, müdür ya da başka birisi bir şey söylediğinde ‘boş ver, onu böyle yapma böyle yap ’ niye denildiğinde ben böyle istiyorum. Ya da onun gördüğü örf adetler, gelenekler böyle.” (K14)

4.2.1.1. Hakların bütünselliği

Türkiye’deki çocuk hakları konusu ele alındığında hakların sıraya konulduğu, öncelikle yaşam hakkı, sağlık hakkı gibi hakların hayata geçirilmesi gerektiği ardından diğer hakların hayata geçebileceğine dair görüşün hakim olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye’de bazı çocuklar için temel yaşam haklarının bile hayata geçmediği düşünüldüğünde sözleşmede yer alan diğer hakların tamamen yok sayılmasına sebebiyet verebilmektedir. Ancak katılımcılarla yapılan görüşmelerde de hakların ayrı ele alınamayacağı özellikle vurgulanmıştır.

“Haklardan birini tamamlarsak diğerine geçelim bakış açısını sağlıklı bulmuyorum. Orayı kazanalım, sonra ötekine geçelim, sonra orası hallolsun diğerine geçelim. Bence hakların her birisi kendi içerisinde yapılabildiği, sınırına ulaşılabilirdi kadar mücadeleyi

gerektiriyor. Spesifik olarak haklar olarak tanımladığımız şey her neyse her biri bence kendi içerisinde ulaşabildiği maksimum şeye ulaşabilmesi için çaba sarf edilmesi gerekiyor.” (K5)

Türkiye’de demokrasiyi, katılımı, hukukun üstünlüğünü benimseyen bir yapının olması beraberinde hakların bir bütün olarak ele alınmasını da sağlayacaktır. Genel olarak insan haklarını, hukukun üstünlüğünü savunmayan bir yapıda bütün haklar savrulmakta, haklar sıraya konulmaktadır.

“Çocuk hakları bir bütün. Ayırt etmeksizin hukukun işletilmesi lazım, hukuk işletilirse bu işler olacak. Hukuk işletilmiyorsa mekanizmada sıkıntı varsa gerek bu konu gerek tüm konular. Diğer konular çözülmeyince de olmuyor. Ekonomik durumun da çözülmesi lazım çocuk katılımı açısından. Sağlık, sağlık sorunları hizmetlerinin de çözülmesi lazım, eğitim sorunlarının da çözülmesi lazım. Hepsinde çocuklar yararlanıyor” (K14)

Dahası Türkiye’de çocuk haklarının insan hakları ile yarıştırdığı, önce insan haklarının hayata geçirilmesi ardından sıranın çocuklara gelmesi gerektiğine dair de sorunlu bir bakış açısının bulunduğu anlaşılmaktadır. Çocuk haklarını bütün olarak ele almamak, çocuk haklarından bazılarının lüks olarak görülmesine, önce yaşam hakkının tam anlamıyla sağlanması gerektiği devamında diğer hakların uygulanabileceği gibi sorunlu bir yere gitmektedir. Hakların bütün olduğu ve sırayla değil bütüncül olarak sözleşmelerle hüküm altına alındığı unutulmamalıdır. Yetişkinlerin bu yaklaşımının nedeni olarak kendi çocukluk ve yetişkinlik deneyimlerinde çok fazla söz hakkına sahip olmamaları düşünülmektedir. İnsan haklarının tam anlamıyla hayata geçmemesi ve önce insan hakları problemlerinin çözülmesi gerektiği gibi çocuk hakları ve insan haklarının birbirinden ayrı ele alınması yönündeki algı son derece tehlikeli bir konumda durmaktadır.

“Sıralıyoruz o kötü. Dur bakalım benim söz hakkım var mı ki senin söz hakkın olsun gibi bir yerden yaklaşıyoruz ama öyle bir şey değil ki. Çocuk da bir insansa orada bir sıralama olamaz. Haksızlıklar arasında da bazen bir hiyerarşi koymaya çalışıyoruz. Öteki daha büyük haksızlık, önce onu halledelim gibi... Öyle bir şey değil. Şiddet türleri arasında da hiyerarşi koyamayacağımız gibi ayrımcılık türleri arasında da bahsettiğimiz bu konular arasında da bir hiyerarşi koyamayız. “ (K11)

Türkiye özelinde insan hakları kavramı daha tehlikeli ve temkinli yaklaşılan bir konu iken çocuk hakları daha ılımlı yaklaşılan bir konu gibi ele alınmaktadır. Bu durum çocuk haklarının daha az ciddiye alındığının bir diğer göstergesi olarak yorumlanabilmektedir. Ancak altı çizilmesi gereken nokta Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin yasal

bağlayıcılığa sahip olduğu, insan haklarından ayrı ele alınamayacağı ve çocukların çocuk hakları ile birlikte insan haklarına da birey olarak sahip olduklarıdır. İnsan haklarının tam uygulanmadığı bir ülkede çocuk haklarının kusursuz uygulanması tartışmaya açık olmakla birlikte çocukların birey ve temelde insan olmalarından kaynaklı bu iki hakkın ayrı ele alınamayacağı unutulmamalıdır. Bu iki hakkın birlikte ilerletilmesi ve hayata geçirilmesi gerekmektedir.

“Önce insan haklarını halledeceğiz diye de bir şey olamaz. Burada şöyle sıkıntılarımız da var. İnsan hakları mücadelesine belki kadın hakları savunucuları da dahil olabiliyor ama insan hakları mücadelesine çocukların kendisinin dahil olabilmesi de çok zor. O yüzden insan hakları işini hallediyorum diye çocuk hakları hallolur mu bilmiyorum. Ben bunu birbirinden ayırmıyorum. Ben zaten çocuk hakları insan haklarının bir parçasıdır diye düşünüyorum.”(K13)

4.2.1.2. Çocuk haklarında “Mücadelenin Öznesi Çocuklar Değil”

Türkiye’de haklar bağlamında hak mücadelesini yürütenler bir şekilde hep yetişkinler olmaktadır. Kadın hakları konusu ele alındığında bu konuda hakları ihlal edilen kadınların mücadelede en önde yer aldığı ancak söz konusu çocuk hakları olduğunda yine yetişkinlerin çocuklar adına mücadele ederek neyin hak ihlali olduğuna ve neyin çocuklar için en iyisi olduğuna karar verdikleri görülmektedir. Mücadelenin öznesi olarak çocukların ön saflarda yer almamalarına sebep olarak çocukların zaten toplum içerisinde hakları olan bireyler olarak görülmemeleri düşünülmektedir. Katılımcılardan biri bu durumu aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir:

“Çocuk hakları ile ilgili şöyle bir farklılık da var. Öznesi olamıyorlar savunuculuğun. İnsan hakları, çocuk hakları ya da bir sözleşmenin yürürlüğe girmesi mücadeleyi savunuculuğu gerektirir. Hangi hak kümesini alırsak alalım. Çocuk hakları mücadelesinde özne çocuk değil.” (K13)

Hangi hak kümesi olursa olsun hakkın muhatabı olan bireyin kendi için mücadele edecek güce sahip olması gerekmektedir. Türkiye’de bir hakkın sözleşme ile güvence altına alınması kurumların tamamında hakların kusursuzca uygulanacağı anlamına gelmediği için haklar kendi içinde savunuculuğu gerektirmektedir. Bu noktada yetişkinlerin ve politika yapıcılarının çocuk algısının kritik bir noktada durduğu düşünülmektedir. Düşünce yapıları değişip dönüştükçe ortaya konan politikalarla çocuk haklarının hayata geçmesi

kolaylaşabilecekken yetişkinliğe atfedilen gücün kötüye kullanımı, çocuklar için en iyisini “ben bilirim” kolaycılığı, yetişkinleri çocuklar adına her türlü kararı verilebileceği sonucuna götürmektedir. Öyle ki çocuklar bir haksızlığa uğradıklarında yetişkinin desteği olmadan bu hak ihlalini gündeme bile getirememektedir. Bu duruma çocuğun üstün yararı adına çocuğa sormadan alınan kararlar en somut örnekleri oluşturmaktadır.

Özetle, yetişkinler tarafından çocuklara kendilerini etkileyen konularda görüş beyan edebilme hakkını veren 12. maddeye göre çocukları özne olarak değerlendirmek gerektiği katılımcıların üzerinde sıkça durduğu bir husus olmuştur. Ancak sözleşme, çocuklara yetişkin korumasını sağlasa ve uluslararası alanda hakların öznesi konumuna getirirse de çocuk hakları alanında hala daha fazla mücadelenin gerekli olduğu ve bunun için çocukların, yetişkinlerin iş birliğine ihtiyaç duyduğu gerçeği de katılımcılar tarafından özellikle vurgulanmıştır.

4.2.2. Katılım hakkı: “Bir Ödül ya da Lütuf Değil, İnsan Haklarının Gereği”

Türkiye’de katılım denildiğinde akla ilk olarak “siyasi katılım” gelmektedir. Ancak Türkiye’de seçmen yaşının 18 yaş üzeri olduğu ve 0-18 yaş aralığındaki tüm bireylerin çocuk olarak değerlendirildiği düşünüldüğünde bu bakış açısı çocukların katılım hakkını son derece eksik bir biçimde yansıtmaktadır. Oysaki çocuğun katılım hakkı politik olmanın ötesinde çocuğa dolaylı veya doğrudan etki edebilecek tüm konulara ilişkin görüş beyan etme, karar alma süreçlerine aktif katılım sağlama gibi daha büyük bir pencereden ele alınması gereken bir konudur. Bu durum çocuk hakları gibi çocuk katılımının da yetişkinlerin algısı doğrultusunda tanımlandığının ve algının getirdiği sınırlılıkla uygulandığının en açık göstergesidir. Katılım, temel bir insan hakkı olmakla birlikte çocukların da en temel haklarından biridir.

“Çocuğun söylediklerini ciddiyetle dinlemek, görüşlerine saygı göstermek, onları tanımaya ve anlamaya çalışmak, çocuk haklarının en temel ilkelerinden katılım hakkının kollarılması bakımından bir zorunluluktur aslında. Katılım hakkı, bir ödül ya da lütuf değil, insan haklarının bir gereğidir.” (K1)

Çocuklar, buldukların toplumun bir parçası olarak söz sahibi olmak istemektedir. Yetişkinlerin, aile, toplum ve iş hayatında söz hakkı sahibi olmasını istemesi, ve görüşlerini özgürce ifade edemediği noktada hakkını araması son derece normal bir hak arayışı olarak

görülürken yetişkinler; çocuklar için katılım hakkının olmazsa olmaz olduğunu düşünmemektedir.

“Çocuklar dinlenmek ve duyulmak istiyor herkes gibi aslında saygı görmek istiyor. En temel şeyler bunlar olamamış oluyor aslında. Bir grup insan onların adına karar vererek yürütüyor bazı şeyleri. Bu hiç birimizin hoşuna giden bir şey değil ve neredeyse buna diktatörlük diyoruz çoğu zaman zaten. Ama konu çocuklar olunca bunun diktatörce bir yaklaşım olduğu aklımıza gelmiyor.” (K11)

Sözleşmenin temel ilkelerinden biri olan ve sözleşmede yer alan tüm hakların uygulanması için araçsal önem taşıyan katılım hakkı, yetişkinlerin bakış açısına hapsedildiğinde tam olarak hayata geçememektedir. Katılım hakkı son yıllarda en çok tartışılan bir konu olmasına rağmen tam olarak uygulanamadığı için hayata geçirilmesi de gerekli olmayan hak gibi bir köşeye atılmaktadır. Burada unutulmaması gereken nokta çocuklar için öğrenme alanı oluşturulduğunda daha iyi bir katılım pratiği için daha talepkar hale gelebilecekleridir. Ancak Türkiye’de herhangi bir şey iyi yapılmıyorsa olumsuz deneyimlere dayanarak daha iyisini inşa etmek yerine üzeri çizilmesi gereken bir konu gibi tutum sergilenmektedir. Katılımcılardan biri bu durumu şu şekilde özetlemiştir:

“Sanki çocukların tüm haklarını kusursuzca hayata geçiriyormuşuz gibi katılım hakkını kusursuzca hayata geçirmeyeceksek hiç yapmayalım. Eğitim hakkını da biz çok iyi yapmıyoruz, vazgeçebiliyor muyuz, hayır. O yüzden katılım bir öğrenme ve yetişkinin de öğrenmesiyle çok ilişkili.” (K13)

Çocuk katılımında gözden kaçırılan bir diğer husus ilgililik meselesidir. Çocukların her konuda görüş beyan etmesi gerektiği gibi yanlış bir anlayış yine yetişkinlerin çocukları doğru konumlandıramamasıyla doğrudan ilişkilidir. Ailede başlayan katılım sürecinde çocukların kendi mesleklerini seçememesi, küçük yaştan itibaren ne olmak istediğine dair istenmeyen bir şey duyulduğunda dahi müdahaleye maruz kalması çocukların ilgili olmadıkları konularla ilişkilendirilme zorlaması ile karşılaşmalarına neden olmaktadır. Çocuklar, istedikleri konuda görüş beyan edebilir, istedikleri bir eylemin parçası olabilir ve istedikleri ölçüde katılım sağlama hakkına sahiptir.

“Siz X mahallesinde X kararıyla ilgili o mahalledeki çocuklara sormalısınız. Ankara’da daha dezavantajlı bir bölgedeki sorunu konuşurken Çankaya’daki çocukla bunu konuşmamalısınız. O çocukta bir şey söyleme gereği hissediyor. İlgililik, hangi çocuklar,

konu ne gibi. Bu gerçekten biraz da samimiyetle ilgili. Gerçekten çocuklardan gelen görüşün çok önemli olduğunu düşünseniz bunun için çaba harcarsınız.” (K13)

Diğer taraftan Türkiye’de katılım hakkını tartışırken çalışmanın en başından itibaren vurgulandığı üzere bölgesel farklılıklar, bütün çocukları sürece katıp sorun analizi yapmaya ve iyi bir model geliştirmeye engel olabilmektedir. Katılıma dönük çocuğun ihtiyaçlarını tespit ederken ve buna yönelik politika geliştirirken çocuğu tek başına güçlendirmek yerine bağlı bulunduğu sosyal çevreyi de daha sürdürülebilir bir sistem yaratmak için güçlendirmek gerekmektedir. Çocukları bağlı bulunduğu aile, eğitim, toplum gibi yapıların dışında ele almak katılımı da sığ bir çerçeveye oturtmaktadır. Bu noktada yetişkinlerin eğitim almasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır:

“Biz çocuk katılımını çocuğun kendisini ilgilendiren bütün konularda çocuğunda görüşünü alınması şeklinde tanımlıyoruz. Bunun gerçekleştirilmesi için daha önceden konuştuğumuz bütün sorunların giderilmesi önemli. Ama çocuk katılımının sağlanması adına yetişkinlerinde bu anlamda bir eğitim alması gerekiyor. Nasıl katılım hakkı sağlanır? Şimdi katılım hakkını sağla dediği zaman gene şiddet içerikli olabiliyor. ‘Aha kattık seni, buyur konuş, ne diyeceksin bakalım’” (K14)

Bu noktada göstermelik katılımı en büyük örneği her sene 23 Nisan’da çocukların devlet büyüklerinin koltuğuna oturtulması oluşturmaktadır. Bu katılımın herhangi bir örneği olmamakla birlikte çocukların beklenti içerisine girmesi, kendilerine istekleri sorulmasına karşın sonrasında bu isteklerin hayata geçip geçmemesine dair geri bildirim verilmemesi bakımından katılımı zarar vermektedir. Bir katılımcı bu durumun çok net bir şekilde çocukların sisteme güvensizliğiyle sonuçlanacağını vurgulamıştır:

“Aslında çocuğa yetişkinlere ve sisteme inanmamayı, güvenmemeyi , katılım denen şeyin aslında onunla dalga geçmek, onu oyalamak gibi bir yere getiriyoruz. Çocuk istismarına dönüştürdüğümüz bir şeye gidiyor.” (K11)

Katılım meselesini çocuklarla birlikte ele almamak aslında yine yetişkinlerin çocuklara yüklediği anlamla doğrudan ilişkilidir. Öyle ki çocuklara sorulduğunda çocukların her isteğini yerine getirmek gibi bir noktadan ele alınan katılımın sınırsız olmadığı gözden kaçırılmaktadır. Bu düşünce, yetişkinlerin çocuklara fikir sormasından kaçınmasına sebep olmaktadır. Yetişkinlerin burada dikkat etmesi gereken nokta, çocuğa fikrini sormakla birlikte neden o fikrin hayata geçmediğini aktarmanın da kendi sorumluluğunda olduğudur.

“Çocuk katılımı hiç böyle bir şey demek değil, çocuğun her istediğini yapmak falan hiç değil. O yüzden bazen okullar endişe ediyor. Çocuklara sorsak ne istiyorsunuz diye, havuz isterler... Ama sen neden o havuzu yapamayacağını söylersen daha makul bir görüşle gelirler. Geri bildirim vermen gerekir ki görüş bildirme konusunda becerileri artsın.” (K13)

“18 yaş altını çocuk olarak tanımladığımız yerde o zaman evet çocuğun belli hakları var ve biz her dediğini yapacak mıyız oluyor. Aslında bu sınırsız değil. Bedensel, zihinsel gelişimini henüz tamamlamadığı için biz aslında ona çocuk diyoruz. Dolayısıyla ben çocuğun her dediğini yapmayabilirim ama bence yetişkin olarak şöyle bir sorumluluğum var, temas ettiğim o çocukla ilgili o şeyi yaparken muhakkak neden onun da onayı olmadan yapmak zorunda olduğumu anlatmakla ilgili bir şey.” (K5)

Katılım da gözden kaçırılan bir diğer husus, her çocuğun potansiyeli doğrultusunda sürece katılabileceğine ilişkindir. Burada önemli nokta, çocukların gelişimsel özellikleri gözetilerek yaşlarına ve anlama kapasitelerine uygun modellerin geliştirilmesi ve tekniklerin kullanılmasıdır.

“Sözleşme yaş ve gelişimsel kapasitelerine uygun bir şekilde diyor. O da aslında şu demek değil; 3 yaşındaki çocuk da katılımcı olman gerekmez. Yani biz bunu ortaokuldan başlatalım, küçüklerle bunu beceremeyiz. Aslında sözleşme diyor ki sen bunu öğren ve o alanı çocuklara aç. Tabi ki 12 yaşındaki ile yaptığın araç ya da onun ifade etme biçimi 3 yaşındakinden farklı. Bunu bil sen yetişkin olarak ve ona uygun araçlar geliştir ve o ifadeyi öyle al.” (K13)

Özetle, katılım hakkının Türkiye’de yetişkinler tarafından dahi her alanda kullanılabilen bir hak olmaması, yetişkinlerin çocuklar için bu hakkı lüks gibi görmesine ve yetiştiği toplumsal yapı gereği üstenci bir bakış açısıyla gereksiz olduğunu düşünmelerine yol açmaktadır. Bebeklik itibarıyla günlük pratiklerde ailede başlaması gereken katılım hakkının günümüzde hala tam olarak kavranmadığı görülmektedir.

4.3. Türkiye’de Anlamlı Çocuk Katılımını Destekleyici Mekanizmaların Varlığı ve İşlevi

Türkiye’de sözleşmenin yürürlüğe girmesini takip eden yıllarda katılım hakkının çok fazla önceliklendirilmediği ancak değişen ve gelişen dünyanın çocuğa bakış açısında meydana getirdiği farklılıklarla birlikte katılım hakkının hayata geçirilmesi için mekanizmaların oluşturulmasını gündeme getirmiştir. Çocukların ve gençlerin katılım

hakkını kullanarak hak ihlallerini dile getirmeleri sağlandığı takdirde uluslararası sözleşmeler ve ulusal mevzuat tam anlamıyla hayata geçebilecektir. Ancak, Topçu (2016)'nın belirttiği üzere çocuk ve gençlerin karar alma süreçlerinin dışında bırakılması, yetişkinlerin alışık olduğu düzene ve öğrendiği yerleşik kültüre uymadığından neredeyse tüm dünyada hala bir şekilde yaşanmaya devam etmektedir. Katılımı sağlamaya dönük oluşturulan mekanizmalar son derece önemli olmakla birlikte oluşum mantığını tekrar değerlendirmek gerekmektedir. Erbay (2012) da konuya ilişkin çocuk hakları alanında her ne kadar olumlu gelişmeler olsa da Türkiye'deki çocuk ve genç nüfus oranı ile yaşanan hak ihlalleri göz önünde bulundurulduğunda çocuk haklarını hayata geçirme noktasında iyi işleyen bir sistem kurulamadığını ifade etmiştir. Katılıma ilişkin bir diğer husus ise yetişkinlerin katılıma dair inançlarının olmamasıdır. Daha önce belirtildiği üzere bu, yetişkinlerin toplumsal hayata katılımları ile doğrudan ilişkilidir. Kendilerinin yetişkin olarak deneyimleri üzerinden çocuk katılımının gerekliliği veya gereksizliğine ilişkin yorum getirmektedirler. Katılım pratik edilen bir şey olmadığına çok da gerekli bir hak değil gibi algılanmaktadır.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde katılımın Türkiye'de nasıl yorumlandığına ilişkin bahsi geçen bu bilgiler elde edilmiş olmakla birlikte katılımı sağlama çabasının bir sonucu olarak oluşturulan mekanizmaların işlevselliğine ilişkin eleştiriler ve daha sürdürülebilir olmasına yönelik geliştirilen öneriler alt başlıklarda aktarılacaktır.

4.3.1. Kapsayıcılık ve eşit temsiliyet

Türkiye'nin çocuk katılımı kültürüne sahip bir ülke olmadığı göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'de yetişen çocukların farklı görüşlere saygı veya özgürce görüşünü ifade edebilme gibi deneyimleri kendi yaşadığı ailenin veya içinde bulunduğu bölgenin yaklaşımı ile sınırlanmaktadır. Yetişkin rehberliğinde hayata geçmek durumunda olan çocuk katılımı için oluşturulan mekanizmalarda değişime, dönüşüme açık noktaları çocuklarla birlikte belirlemek ve geliştirmek son derece önemlidir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına ve/veya belediyelere bağlı oluşturulan mekanizmalara bakıldığında çocukların deneyimleri oldukça kıymetli olmakla birlikte bu mekanizmaların göstermelik ve temsili katılım olduğu düşünülmektedir. İl Çocuk Hakları Komiteleri veya çocuk meclislerinde yer alan çocukların çeşitliliğine bakıldığında farklı sosyo-kültürel yapılardan geldikleri ve bölgeleri temsil ettikleri görülmektedir. Ancak il düzeyindeki bir komite veya çocuk meclisinde tüm çocukların sorunlarının gerçek anlamda tartışılmasını beklemek gerçekçi

bulunmamaktadır. Türkiye'nin coğrafi açıdan büyüklüğü ve çeşitliliği, bölgesel dinamiklerin farklılıkları göz önünde bulundurulduğunda bütün çocukların bu mekanizmalardan haberdar ve mekanizmalara dahil olması mümkün görünmemektedir. Daha kapsayıcı ve eşit temsiliyet için farklı modellerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

“İl Çocuk Hakları Komiteleri yıllardır var ama bazı il ve ilçelerde sadece Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı sosyal hizmet uzmanının tanıdığı çocuklar. Bunu da sorunlu bulmuyorum ama zaten kocaman bir ilde bir komiteye kaç çocuk katılabilir? Kalabalık bir ülkeyiz. Biraz farklı yöntemlere ihtiyaç var. Daha yaygın çocuklardan görüş alabileceğimiz daha kapsayıcı olabileceğimiz. Yaş grubu açısından da bunu düşünmek lazım. Kalıplarımızı değiştirmek önemli ama ben gene de bir takım denemeleri kritik buluyorum. Bir kere tarif sunuyor bize çocuk forumu, il çocuk hakları komitesinin, meclislerin deneyimleri. Biz onlar üzerinden öğrenip nasıl daha iyi olabileceğini kuruyoruz.” (K13)

Her çocuğun deneyimi kıymetli ve anlamlı olmakla birlikte burada belirtilmesi gereken kritik nokta, mekanizmalarda yer alan çocuklarla tüm Türkiye'nin sorunlarına değiniliyor ve bütün çocuklar temsil ediliyor gibi bir algının yaratılmasıdır. Bu açıdan eşit derecede tüm çocukların temsil edildiğini vurgulamak doğru bulunmamaktadır. O bölgede yaşayan çocukların alınan kararlardan haberin olup olmaması ise ayrıca veri toplanması gereken bir konudur.

Mekanizmaların kurulduğu yerlere bakıldığında engelli çocukların temsiliyetinin de sınırlı kaldığı veya neredeyse hiç olmadığı düşünülmektedir. Yapılan alan ziyaretlerinde bu durum açıkça görülmüştür. Engelli çocukların haklarına dair konuları engelli çocuğun kendisine sormadan konuşulamayacağı öncelikle bu mekanizmaların kolaylaştırıcılığını üstlenen yetişkinlerin fark etmesi son derece kritik bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda çocukların bir araya geldiği fiziki ortamları değiştirmek ve dönüştürmek de önemli bir noktada durmaktadır. Yine bu tür mekanizmalarda genellikle ortaokul ve lise öğrencilerinin ağırlıklı olarak yer alması çok küçük yaş gruplarının temsil edilmemesi veya büyük yaş grubu içerisinde çekinik kalmaları da bir başka temsiliyet sorununu göstermektedir. Bütün bu sebeplerle bu noktada oluşturulan yapıların eşit temsiliyete fırsat vermediği düşünülmektedir.

“Hangi çocuklar meselesi kritik bir nokta. Burada önemli nedir? Gönüllü olması, o konuda ilgili olması gibi ilklerimiz var. Bu mekanizmalardan haberi olan ve haberi olmayan

çocuk grubu var. Haberi olmayan çocuk gruplarına isteseler de gönüllü olsalar da ulaşamıyor. Haberi olsa gelse ve istekli olsa da bu çocukların hepsi de mekanizma içerisinde eşit şekilde yararlanamıyor. Orda da erişilebilirlik başka bir sıkıntı. Mesela uyduruyorum siz toplantılarınızı yerelde hep bir yerde yapıyorsanız, ulaşımı sağlamıyorsanız dezavantajlı pek çok çocuğun oraya gitmesini sağlamıyor olabilirsiniz. Ya da engelli bir çocuğun gelmesini... Dil problemi gene bir sıkıntı olabilir. Her çocuğu dahil edemiyorsunuz. Tüm çocukları toplayamayabiliriz. Belki de çocukların ve komitenin amacı diğer akranlara erişebilecek hale getirmek.”(K13)

4.3.2. Yerelleşme üzerine

Türkiye’de anlamlı çocuk katılımının varlığı hala tartışmalı ve geliştirilmeye açık bir noktada durmakla birlikte mekanizmaların oluşumu ve çocuklara katkısı yadsınamaz bir önem taşımaktadır. Katılım düzeyinin ilk basamaklarda kalması bu mekanizmaların gerçek anlamda etkisini ölçmek bakımından yetersiz kalmaktadır. Türkiye’deki mülteciler dahil olmak üzere çocuk nüfusunun sayıca fazlalığı, nüfusun farklı bölgesel dinamiklerden beslenmesi ve bunun bir sonucu olarak farklı kültürel bağlamlardan etkilenmeleri bir önceki bölümde aktarıldığı üzere oluşturulan mekanizmaların eşit temsiliyet ve kapsayıcılık açısından eksik yönünü ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan daha yerleşmiş ve çocuk dostu modellere ihtiyaç duyulduğu katılımcılar tarafından da ifade edilmiştir:

“Koskoca İstanbul için bile il komitesi çok manalı değil. Mahalle düzeyinde semt düzeyinde olması gerekiyor. İstanbul Belediyesinin Bağcılar Komitesi çok komik geliyor. Bağcılar kocaman bir yer. Hangi semtte oturduğunuza göre sorunlar değişiyor. O yüzden çok daha yerellik önemli diye düşünüyorum.”(K13)

İl düzeyinde faaliyet gösteren bir mekanizmanın daha yerel odaklı çalışmalar yapan mekanizmalara dönüşmesi gerektiği katılımcılar tarafından dile getirilen bir diğer konu olmuştur:

“Hadi çok iyi işlediğini varsayarsam ama o kadar az ki diğer çocuklara, yani Türkiye’de çocuk katılımı var diyemezsin ki sadece orada 100 çocukla. 100 kişi orada çok iyi ve ideal bir çalışma yapıyorsa bile katılım sağlanıyor diyemeyiz ki! Sadece bir model o. Bunu tüm Türkiye’ye, tüm illere, tüm ilçelere ulaştırmak gerekiyor.” (K14)

“Politika anlamında da her çocuğa ulaşabilmek motto olmalı. Bunun şuan gerçekten amacımız olduğunu düşünmüyorum. Her çocuğa ulaşamıyoruz. Bugün elimizde sosyal

medya gibi bir güç var. Teknoloji var. Devletin en üst düzeyde televizyonun var, bakanlığın il müdürlüklerin var. Ama gerçekten de Van'a Hakkari'ye gerek yok Ankara'nın Kazan ilçesinde bilmem ne köyüne ulaşmaya çalışıyor musun?" (K6)

Bu noktada yetişkinlerin algısını değiştirmesi ve politika düzeyinde çocuklar için en iyisini kendisinin bilemeyeceğini kabul etmesi gerekmektedir. Yetişkinler için bunu kabul etmek kendini güçsüz hissetmek, göstermek üzerinden yorumlandığında zor olabilmekle birlikte bunu terk edememeleri her şeyi bilme gerekliliği ile hareket etmelerine sebep olmaktadır. Oluşturulan tek bir yapının tüm çocuklara hizmet ettiği yanılsaması aynı zamanda katılımın tam anlamıyla gerçekleştiği kanısına kapılmalarına da sebep olmaktadır. Bu noktada yetişkinlerin algısını değiştirmesi, tüm çocukları kapsayıcı daha yerel odaklı modeller üzerinde çalışması son derece önem kazanmaktadır:

"Var olan mevcut mekanizmaların işlemesi en azından çocuk hakları komitelerinin yapısının dönüştürülüp değiştirilebileceği konusunda ne yapılabileceği konusunda daha yaratıcı düşünmek... Hayal edelim, ne yapabiliriz? Çocuklarla birlikte en uzaktaki çocuğa ulaşmak için düşünmek... Bir deneyim var mesela; il çocuk hakları komitelerinden bu düşünülebilir. Okullardaki sistem hiç kurulmadan MEB çocuklarla konuşup bunu düşünebilir. Yerel çalışmak gerektiğini düşünüyorum. Kocaman sayılarla değil, mahalle düzeyinde." (K13)

Daha yerel odaklı yeni ve sürdürülebilir modeller geliştirmek için öncelikle var olan mekanizmaların çocuklarla birlikte değerlendirilmesi ve yeniden kurgulanması bu noktada önemlidir. Var olan mekanizmalar yıllardır uygulanmakla birlikte önemli bir deneyim fırsatı da sunmaktadır. Bu noktada sorumlu kuruluşların bunu değerlendirerek yol haritasını gözden geçirmesi gerekmektedir.

4.3.3. Kapasite yetersizliği

Gerçekleştirilen uzman mülakatlarında genel olarak çocuklarla çalışan birimlerin tam anlamıyla desteklenmediği kanısına varılmıştır. Çalışanların bu alanda daha önce çalışmış uzmanlara ulaşarak rehberlik desteği aradığı ancak kurumsal düzeyde destekten mahrum bırakıldıkları öğrenilmiştir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı komitelerde bu çok net bir biçimde görülmüştür:

"Tamamen kendi tecrübelerimizle kör topal ilerliyoruz. Herhangi bir katılım stratejisi yok. Çocukların dahiliyeti nasıl sağlanır, neler yapılmalı şeklinde bir şey yok. Tamamen

kendi cabamızla katılımcı sayısı ne olmalı, nasıl bir eğitim olmalı diye öğreniyoruz. Diğer illere soruyoruz. “ (K7)

Bilgi akışının daha çok komitelerin illerdeki kolaylaştırıcısı yetişkin temsilcilerin bireysel çabalarıyla mümkün olduğu görülmektedir.

“Kurumsal bir destek yok. Yazılı, tebliğli bir şey yok. Bakanlıkta bilgi akışı da yok. Bilgilendirme yok en başta. Ben buradan gitsem yerime gelen kişi sürekli beni arayacak sen ne yapıyordun, kimi arıyordun diye soracak sürekli. Bunun kişilere bağlı olmasını istemiyorum. Birime bağlı olmak daha iyi olur. Bütçe talebi için bir yere bağlı olmak da gerekiyor. Mesela aralık ayında bütçe istenmiyormuş bilmiyordum. Oryantasyon süreci de yok. Bakanlığın katılım stratejisi yok diyebiliriz.”(K7)

Personelin kapasite olarak geliştirilmediği, çocuklara yönelik yürüttükleri çalışmalarda çalışma şartlarının, ortamlarının iyileştirilmediği bir noktada çocuklara yönelik yaptıkları çalışmaların çocuk haklarının gözetilmesi adına çok olumlu katkı sağlamadığı da düşünülmektedir:

“Personelin tükendiği, tazelenmediği noktada çocuğa karşı da öfke çıkabiliyor. Çünkü bazen personeli hiç soluklandırmadan bir aralık vermeden ya da onun çalışma koşullarını iyileştirmeden ondan çalışmasını bekliyoruz ve bazen hani bir çocuk onun işini zorlaştıran bir yerde durduğunda çocuğu suçlayan ifadelere dönüştüğünü de görebiliyoruz.”(K5)

Bu tür mekanizmalardaki en büyük sorun personellerin kapasite açısından desteklenmemesiyle birlikte personelin çabasına bağlı kılındığı için personel değişikçe mekanizmanın sürekliliğinin riske girmesi olmaktadır. Kişilere bağlı olarak ilerleyen bir sistemin sürdürülebilir olması da beklenememektedir. Yapılan görüşmelerde bu tür mekanizmalardan sorumlu temsilcilerin çocuk haklarına ve katılıma verdikleri önemle doğru orantılı bir şekilde çocuk hakları odağında çocuklarla nitelikli çalışmalar yapıldığı anlaşılmıştır. Personel, çocuklarla doğrudan temas eden kişi olduğundan çocuk haklarının gelişimi ve yaygınlaştırılması açısından son derece kilit bir öneme sahiptir. Ancak var olan halinde personellerin bireysel çabalarıyla ve gönüllü olarak bu işi üstlenmeleriyle bazı komitelerin öne çıkan çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır.

“Bir gönüllü çıkıp sadece onun iyi çalıştığı bir yerde bu katılım iyi gidiyor sonrasında duruyor olmaması lazım. Bizim mekanizmaları yapılandırmamız lazım. O mekanizma kişiler

değiştikçe değişmemeli. O mekanizma kurulduysa orada kalmalı ve gençler tarafından yürütülmeli.”(K9)

Benzer bir durumun yerel yönetimler bünyesinde yer alan çocuk meclislerinde yaşandığı söylenebilmektedir. Önemli bir çocuk katılım örneğini oluşturan Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi'nin 26 yıllık geçmişinin olmasına rağmen Çocuk Hizmetleri biriminin son dönemde kurulması, ancak kadın ve aile birimine bağlı olarak çalışmalarını sürdürmesi, bu zamana kadar meclise kurumsal bir destek kurulmadığının da açık bir göstergesidir. Belediyelerin toplum içerisinde çocuk yoksulluğu, sosyal yardımlar gibi çalışması gereken pek çok alan olduğu düşünüldüğünde mevcut yapı içerisinde çocuk katılımını önceliklendirmesi yine bu alanda çalışan uzmanların kendilerini geliştirmeleriyle sınırlı kalmaktadır. Belediyelerin çalışma alanına giren tüm konular aslında doğrudan veya dolaylı olarak çocukları etkilemektedir. Bakış açısı değişmeye başladıkça üretilen politikaların, oluşturulan yapıların çocuk odaklı olması beklenmektedir.

4.3.4. Koordinasyon eksikliği

Katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanan bir diğer konu çocuk alanında çalışan kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği olmuştur. Bu durum mevcut otoritenin kendisine yakın kurumları bir araya getirdiği ve daha çok bazı çocuklara yaptıkları yardımları konuştukları toplantılar şeklinde gerçekleşmektedir. Ulaşılamayan, toplumda varlığı ve kimliği kabul edilmeyen çocuklara dair herhangi bir bilgi akışının yer almadığı, merkezi otoriteye yakın görüşleri temsil eden kurumların bu toplantılara davet edildiği ve kendi gündemlerini ele aldıkları vurgulanmıştır:

“Kendi sahip oldukları sorunları orada dile getirmiyorlar, genellikle müdürlerinden, daire başkanlarından, müsteşar anlatıyorsa bakandan ve başkasından korktuğu için asıl sorunları konuşmuyorlar. Birkaç STK katılıyor, ama onlarda benim anlattığım gibi anlatmıyor -onu gördüm, fark ettim, toplantı tutanakları okudum- ben katıldım birkaç tanesine böyle hararetle hararetle sorunları anlattık, sonra herhalde hoşlanmadılar, sonraki toplantılara davet etmediler. “(K14)

Kamu kurumlarının yürütücüsü olduğu mekanizmalara bağlı çalışan personellerin hükümetin siyasi görüşü çizgisindeki kurumlarla temasa geçme yönündeki baskısı yazılı olmasa da personel üzerinde hissedilmektedir. Bu durum da diğer kurumlarla koordinasyon

kurulamamasına, çocuğun üstün yararı adına ortak çalışma yapılamamasına ve hatta gündem dışında kalan çocukların yok sayılmasına neden olmaktadır.

4.3.5. Anlamli katılıma dair öneriler

Katılımcılarla yapılan görüşmelerden edinilen bilgilere göre Türkiye’de çocuk katılımını sağlamaya yönelik mekanizmalar var olsa da anlamlı bir katılıma hizmet eden mekanizma bulunmamaktadır. Yetişkinlerin kendi günlük pratiklerinde katılım hakkını elde edememesi, kendilerine görüşlerinin sorulmaması, karar alma süreçlerine dahil olamamaları gibi pek çok sebep sisteme inançlarını zayıflatmakta ve çocuk katılımının da bu doğrultuda gereksiz olduğunu düşünmelerine sebep olmaktadır.

“Bizler katılım kültürüyle büyüeyebilen olmadığımız için çocuk katılımını sağlama noktasında nasıl yapacağımıza dair kafa çok karışık. Birileri karar alırken bizi dahil etmiyor. İş yerimizde, okulda olabilir bu.” (K5)

“Devlet yöneticilerinin, belediye yönetiminde bizler vatandaş olarak ne kadar katılımcı olabiliyoruz ki. Bütçenin yönetiminde kim ne kadar söz sahibi olabiliyor ki. İşlerin sabah 8:30’da başlayıp 18:00’da bitmesine kim nasıl karar veriyor ki gibi gibi.” (K11)

Bu bakış açısıyla gerçekten çocukların potansiyeline inanmadan, mış gibi yaparak oluşturulan mekanizmaların belirli bir yaş grubu ve belirli bir bölgeyi temsil etmesi gerçekten katılıma cevap vermemektedir. Tersine yetişkinlerin yine kendi deneyimleri üzerinden katılımı uygulamak durumunda kaldıkları bu durumlarda mekanizmalar yetişkinler için oluşturulan meclislerin küçük bir kopyası gibi durmaktadır:

“Meclistir, komitedir, konseydir gibi şeyleri yetişkin deneyimlerimiz üzerinden kurgulamış durumdayız. Hiç okul meclisleri yönergesine baktınız mı bilmiyorum. TBMM’nin yönergesini almışsınız onu okul meclis yönergesi gibi yapmışsınız. Bu çok çocukların hayatından bir yerde değil. Bizim için bile zaten çok eski bir temsiliyet meselesi üzerinden temsilciler seçiliyor, ilçe de il de bir araya geliyorlar... “(K13)

Çocukların gerçek ihtiyaçları sorulmadan ve çocuklarla birlikte oluşturulmayan yapıların eşit, kapsayıcı ve sürdürülebilir olmadığı daha önceki bölümlerde ortaya konmuştur. Bu doğrultuda katılımcılarla Türkiye’de anlamlı bir katılımı sağlamaya yönelik neler yapılması gerektiğine dair görüşleri sorulmuştur.

4.3.5.1. Yeni bir model gereksinimi

Türkiye’de anlamlı katılımı sağlamaya yönelik mekanizmaların bireysel çabalarla ilerletildiği ve aslında gerçek anlamda katılıma hizmet etmediği gerçeğinden hareketle yeni katılımcı bir modele ihtiyaç olduğu görüşü katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanmıştır.

“Katılım modeli olmalı, çocuğun nasıl katılacağı, bir de orada sıkıntı yaşanırsa krizi nasıl çözeceği. Süpervizyon olacağı bir yapı, kurulda olması gerekiyor. Mesela, diyelim ki Artvin’de kurdun, sorunla karşılaştığında kişinin o sorunu nasıl çözeceği hakkında bir kurul olmalı. Ben bunu ilerletemiyorum, çocuklarda bu sıkıntı çıktı. Ya da bizde böyle bir sıkıntı çıktı biz bunu benimsetemedik. Bunu çözecek bir mekanizmanın olması gerekiyor.” (K14)

“Modeller gelişmeli ve bunun için akademinin de biraz çalışması gerekir. Çocuk katılım modellerinin de işleyen, uygulanabilir... Ben meclis yönetmeliği çıkaracağım ama hayata nasıl geçecek, onun rehberi nasıl olacak? Bu da tam bir takım modellerle ilgili. Orda da yurt dışındaki modellerle bizim kendi modellerimiz arasında bir bağ kurup bunu akademisyenlerle sahadaki uzmanlarla çalışmak gerekiyor diye düşünüyorum. Yol gösterici olmak gerekiyor. Bir rehber vermeden mevzuatta çok işe yaramıyor sanki.” (K13)

Türkiye’de çocuk adına yapılan çalışmalar adına Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın ana sorumlu kuruluş olması önemli olmakla birlikte “çocuğun” bakanlığın çalışma alanlarından sadece birini oluşturması aslında kurumun inisiyatifi ve bakanın çocuk algısı doğrultusunda çocuğu önceliklendirilmesi ve çocuğa yönelik faaliyetler yürütmesine de sebep olmaktadır. Bakanlığı temsil eden kişilerin çocuğa bakış açısı ne yazık ki bu faaliyetlerin çerçevesini belirlemektedir:

“Bir genel müdür, çocuk hakları daire başkanlığının ne iş yaptığını sorgulamıştı ve bizzat kapatsak bu daireyi ne olur ki demişti bana.” (K4)

Bu bakış açısına sahip yetkililer, çocuk hakları ve katılımı konusu özelinde yapılan çalışmaları da engellemektedir. Tam da bu sebeple çocuk odaklı çalışan, araştırmalar yapan, akademik anlamda yapılan çalışmaları destekleyen bir kurumun gerekliliği bir katılımcı tarafından özellikle vurgulanmıştır:

“Çocuk alanında çalışan dernekler de tıpkı kadınlarda olduğu gibi ayrı bir çocuk bakanlığı olması lazım. Bir bakanlığın için de daire değil. Ayrı bir bakanlığın olması lazım.”

Hizmet ayağı değil, politika ayağının geliştirilmesi lazım. Hizmet veren ayak olduğu zaman hizmet sorun olan bir alan olduğu için sürekli müdahale gerektiren bir alan olduğu için bütün politikalarda ona odaklanır” (K15)

Politika, program geliştirme açısından sadece çocuk özelinde çalışan bir kurumun varlığı genelden de bakılması açısından farklı bir bakış açısı kazanılmasının önünü açacaktır. Bölgede ve dünyada neler olduğuna ilişkin araştırmalar, iyi uygulama örneklerinin takip edilmesi ve ülkeye adapte edilmesi gibi çabalar hayata geçirilebilir. Bu aynı zamanda personel kapasitesinin güçlendirilmesi anlamına da gelebilecektir. Günümüzdeki işleyiş içerisinde çocuğa dönük yapılan çalışmaların günlük çalışmalar içerisinde kaybolduğu görülmektedir. Çocuk danışma kurullarının bir yıl içerisinde iki kez bir araya gelip forumu gerçekleştirdiklerinden sonra takip süreci dahi bu çatı altında işletilebilir. Günümüz bakanlığında forumlarda çocukların sundukları bildirelere ilişkin geri bildirim verilip verilmediği bilinmemekle birlikte uygulandığına ilişkin medyadan da bilgi paylaşımı yapılmamaktadır. Bu şekilde çalışan bir çocuk bakanlığında bu iş bir yıl boyunca takip edilip yapılandırılmış bir modele dönüşebilir.

4.3.5.2. Mevzuatın güncellenmesi

Daha önceki bölümlerde aktarıldığı üzere Çocuk Hakları Sözleşmesi, Türk hukuk sistemine tam entegre edilmediği için kanunlar arasında çelişkiler bulunmaktadır. Türkiye her ne kadar sözleşmeye taraf olup Çocuk Koruma Kanunu ile 18 yaş altı bireyleri çocuk olarak tanımlasa da Türkiye aynı zamanda çocuk yaşta evlilik, çocuk işçiliği gibi kavramlara da mevzuat içerisinde yer vererek zıtlık yaşattığı daha önceki bölümlerde aktarılmıştı. Bu noktada katılımcılarla yapılan görüşmelerde de özellikle Çocuk Koruma Kanunu'nun yetersiz olduğu ve daha çocuk katılımı odağında güncellenmesi gerektiği paylaşılmıştır:

“5395 sayılı çocuk koruma kanununu yetersiz buluyorum. O dönemde komisyonlarda da bulunmuş biri olarak çok acele hazırlandığını söyleyebilirim. Avrupa birliğine girmek için çıkarılmış bir yasa. Çok alt yapısı oluşturulmadı.”(K4)

“Çocuk Koruma Kanununun değiştirilmesi lazım. Anayasa çocuk katılımı belirtilebilir. Neredeyse yok gibi ve çok çok sınırlı kalıyor. Maskot gibi, kurduk oldu, vitrinimizde var gibi. Yasa yapılırken danışıyor musunuz ? Hayır. Bakanlık yönetmelik çıkarırken danışıyor mu ? Hayır. Bunun yapılacağına dair bir mevzuat değişikliği yapılabilir. Çocuk hakları sözleşmesinin iç hukuka uyarlanması gerekebilir. Bunlar olmadan geri kalanı maalesef

olmuyor. Bizim öncelikle mevzuatta değişiklik yapmamız lazım. Çocuk hakları sözleşmesi de iç hukuk belgesi olarak kabul edilmiyor, zihniyetler böyle. Anayasaya göre iç hukuk haline geldi ama birçok kurum açısından sadece bir süs bitkisi.”(K14)

“Çocuğun mevzuattaki yeri de çok tartışmalı. Çocuk Koruma Kanunda ele alınışı anayasadaki geçişi... Yani katılım yok gibi. Çocuk korumanın içerisinde de çok kısıtlı geçiyor. Bir kere belki buralardaki dili, algıyı orda da çocuğun daha özneliği üzerinden katılımı daha çok vurgulayacak hem kanunlara hem de genelge ve yönetmeliklere ihtiyacımız var.”(K13)

4.3.5.3. Denetimin artırılması

Çocuk katılımı özelinde Türkiye’de yapılan çalışmaların sıklıkla anlamlı olmadığı vurgulanmıştır. Ancak bu vurgulayış bu alana ilgi duyan uzmanların araştırmaları, gözlemleri sonucu ortaya konmaktadır. Her ne kadar sözleşmeye taraf olursa da herhangi bir denetleme mekanizmasının olmaması yetişkinlerin yine sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirmemelerine yol açmaktadır. Tam bu noktada çocuk hakları ve özelde çocuk katılımına yönelik sivil toplum, belediye, eğitim gibi kurumların denetlenmesinin önemi ve geri bildirimlerle birlikte gelişerek daha iyi bir sisteme dönüşmeleri oldukça önemli olmaktadır. Türkiye’de denetlenmeyen veya cezası olmayan eylemlerin önemsenmediğine dair inancın hakim olduğuna dair de katılımcılar açıkça şunları dile getirmiştir:

“Katılıma yönelik zaten pek çok mekanizma var. Komiteler gibi, KDK gibi. Biraz daha kanuni alt yapısı güçlendirilebilir diye düşünüyorum. Hesap verebilirlik noktasında çalışmalar yapılabilir. Yetişkin temsilciler gibi çocuk haklarından sorumlu olan kişilerin çocuklara yönelik çalışmalar yapması noktasında özellikle hesap verebilirlik olması lazım. Şuanda yapmadıkları takdirde bir yaptırım yok. Ama hesap vereceklerini bilseler yaparlar. Cezası olmayan işlerde biz maalesef bir şey yapmıyoruz. Çünkü yapmadığında kimse sorgulamayacak, ceza vermeyecek.” (K6)

“Denetleme mekanizmalarında da katılımın yerini alması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü mesela okuldaki bir müdür ya da ildeki bir sorumlu neden bir şeyi daha iyi yapmaya çalışıyor, denetçi gelirse ben mahvolurum diye düşünüyor. Müfettiş geldiğinde kantini düzgün tutuyor, merdivenleri sildiriyor vs. Bence katılım da kesinlikle denetlemeye girmeli. Çocukla çalışan bütün kurumlarda bu çocukla nasıl çalıştın sorusu çocuğa sorulmalı.

Oradaki yetkiliye değil. Sen buradan yararlandın mı, şikayetini aldı mı senin, dinledi mi sana cevap Verdi mi diye sorması gerekir. Bütün denetçilerin katılımı ile ilgili maddelerin olması gerekiyor.”(K9)

4.3.5.4. Algının değişmesine yönelik çalışmaların artırılması

Bütün bölümlerde aktarıldığı üzere anlamlı katılıma ilişkin bütün sınırlılıklar yetişkinlerin algısı ile şekillenmektedir. Bu sebeple çocuk hakları ve çocuk katılımının toplumun bütün katmanlarında uygulanabilir hale gelebilmesi için öncelikle yetişkinlerin çocuklara dönük bakış açılarını geliştirmeleri, çocukların karar alabilecek ve görüş beyan edebilecek potansiyellerine güvenmeleri gerekmektedir. Özellikle devletin yetkili kişilerin geçmiş deneyimlerine dayanarak, toplumun kültürel dinamiklerinden beslenerek “biz böyle gördük” kolaycılığına dayanmaması, bu alanda farkındalığı artırıcı çalışmalar yapması oldukça önem kazanmaktadır. Devletin yetkili organlarının sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirme ve denetleme sorumluluğu böyle bir zihniyetin arkasına gizlenmemelidir.

“Anlamlı katılım için politik düzeyde öncelikle politikacılar düzeyinde bu konunun ciddi anlamda farkındalığının sağlanması gerekiyor. Çocuk nedir, çocukluk nedir gibi konularda farkındalıklarının olması gerekiyor. Buna ilişkin farkındalığı olmayan insanların buna ilişkin politika üretmelerini beklemek de çok anlamsız geliyor.”(K5)

“Anlamlı bir katılımın sağlanabilmesi için öncelikle baştakilerin buna inanması gerekiyor. Çok sayıda kanunumuz var. Ama uygulama noktasında, uygulayıcılarda ve idarecilerde sorun var. Bu da çocuk katılımına inanmamalarından kaynaklanıyor. “Çocuğun söz hakkı vardır” a inanmaları gerekiyor. Çocuğu birey olarak kabul etmeleri gerekiyor. “(K4)

4.3.5.5. Katılım stratejisinin oluşturulması

Çocuk meclisi, çocuk hakları komitesi gibi mekanizmaların kolaylaştırıcısı olan yetişkinlerle yapılan görüşmelerde katılımın bu mekanizmaları uygulayan kurumların temel stratejisi olmadığı, buna dönük çalışmalarda yalnız bırakıldıkları ve kendi bireysel çabalarıyla bunu hayata geçirmeye çalıştıkları sıklıkla vurgulanmıştır. Daha önceki bölümlerde aktarılan eşit temsiliyet, kapsayıcılık, farklı grupların dahililiyeti gibi konular

aslında katılımı sağlamaya yönelik farklı metotların bilinmesini gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda yetişkinlerin ilgili becerileri kazanması ve bu doğrultuda desteklenmesi son derece önemli olmaktadır.

“Farklı yönelimi olan ya da engelli bir bireyin dahiliyetine ilişkin kendi edindiğimiz bilgiler doğrultusunda bir şeyler yapabiliyoruz. Bu kapsamda kurumun sağladığı herhangi bir eğitim yok.” (K8)

“Tamamen kendi tecrübelerimizle kör topal ilerliyoruz. Herhangi bir katılım stratejisi yok. Çocukların dahiliyeti nasıl sağlanır, neler yapılmalı şeklinde bir şey yok. (K7)

Katılımın ülke stratejisi olmaması çocuk katılımının kurumlar tarafından önceliklendirilerek uygulanmamasına sebep olmaktadır. Oysaki çocuğa temas eden, çocuğu ilgilendiren herhangi bir konuda çalışan bütün kurumların çocuk danışma kurullarının olması çocuk hakları alanının gelişmesine ve daha sürdürülebilir projeler geliştirilmesine yol açacaktır. Katılımcılar tarafından da bu durum açıkça vurgulanmıştır:

“Katılım ülke stratejisi olmalı. Çocuk, gençlik katılımı stratejisi diye bir şey geliştiremedik. Bu Türkiye'nin genel stratejisi olmalı. Öyle bir çerçeve oturtulmalı ki çalışmalara hiçbir bakanlık çocuk ve gençlere sormadan eylem planını hazırlayamamalı. Bunu bir kuramsal bir şey haline getirmeliyiz.” (K9)

“Belediyelerdeki çocuk meclislerinin de daha stratejik hale getirilmesi gerek. Daha standardize çalışması lazım. Çocukları oraya sembolik olarak koymak, sempatik çocuk meclisi demekle olmuyor bu iş. Çocuk katılımını sağlayacaksam orada çocuğun da o tür yerlerde kapasitesinin olması lazım. Daha küçük yaş ihlali anlayıp bunu aktarma konusunda tercih ettiğimiz bir yaş değil. Daha çok 12 yaş üstünü tercih ediyoruz. Ama tabii çocuk katılımı yaşına göre dinlenmesini de gerektiriyor. Hangi belediyede çocukların diyeceklerini alma bunları belediyeye aktarma gibi bir uzmanı var.” (K15)

4.4. Çocuklarla Sosyal Hizmet ve Çocuk Katılımı

Katılımcı demokrasi anlayışının neredeyse her alana yerleşme düşüncesi hak arayış mücadelesinin bir sonucu olarak düşünülmektedir. Bireylerin özellikle uygulamadan önce planlama aşamasında karar alım süreçlerine katılım isteği çağdaş yurttaşlığın da bir gereği olmaktadır. Bu açıdan çocuk ve gençlere hizmet veren sosyal hizmet uzmanlarının da katılımcı bir müdahale planı oluşturması, geri bildirim mekanizmasını kurması, bireylerin

bulunduğu sosyal yapıyı göz önünde bulundurması oldukça önem kazanmaktadır. Ancak, daha önceki bölümlerde aktarıldığı üzere bireylere bağlı olarak uygulanan katılım odaklı görüşmeler katılımcılarla birlikte sorgulanmış ve elde edilen bulgulara, yorumlara bu bölümde yer verilmiştir.

4.4.1. Meslek elemanlarının bilgi düzeyi: “Çocukları ve Gençleri Örgütlemek SİR Yazmak Aynı Şey Değil”

Herhangi bir ülkede haklar tanımı muallaksa, insanların zihninde hak tanımı aynı yere oturmuyorsa ve çok belirsiz bırakılıyorsa o ülke içerisinde hakların ihlali de kolay gerçekleşebilmektedir. Tam bu noktada işi insanla birebir çalışmak olan uzmanların hak mücadelesinde en ön safhada yer alması ve çok emek sarf etmesi önem kazanmaktadır. Bu sebeple özellikle sosyal hizmet uzmanlarının mezun olmadan bu bilinci kazanması ve iş hayatında bu doğrultuda kazanımlar elde etme adına uğraşlar vermesi son derece kritik bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda mezun olmadan bu bilinci kazanması gerektiği katılımcılar tarafından da açıkça ifade edilmiştir:

“O mesleğin eğitimini alırken hani çocukla, çocuklukla, çocuk katılımıyla ilgili o meslek elemanının kendini ne kadar kendini geliştirdiği, ne kadar bilgisinin olduğu, farkındalığının olduğu kısmının da önemli olduğunu düşünüyorum. Nihayetinde o çocukla hali hazırda bir görüşme yapmış oluyorsun, o görüşmenin içerisinde en azından planladığın şeyin ne olduğundan bahsedebilirsin çocuğa.”(K5)

Ancak eğitimleri sırasında bu farkındalığa sahip olarak mezun olmayan uzmanların bunu öğrenmeleri ancak o mesleğin içerisindeki diğer karşılaştığı meslek elemanlarıyla kurduğu ilişki ve oradaki öğrendikleri üzerinden gerçekleşmektedir. Öğrenim gördükleri sırasında mevzuatın ne olduğuna dair bilgi edinmenin yanı sıra uygulamada karşılaştıkları güçlükleri nasıl aşacakları, nasıl hayata geçireceklerine dair de beceriler kazanmaları gerekmektedir.

“SHU ya da bir öğretmen, eğitim fakülteleri, üniversitelerde falan bunun nasıl hayata geçirilebileceği bir şeyle mezun olmalı. Biz mevzuata koyduk ama uygulayıcısının güçlenmediği bir sistemde çok hayata geçirilebilir bir durum değil.” (K13)

Çocuğa temas eden kamu güçlerinin de özellikle bu alanda farkındalıkla mezun olması ve çocuk katılımını asli sorumluluk olarak görmeleri gerekmektedir. Bu özellikle bir ilin, ilçenin, mahallenin idareciliğini üstlenen meslekler için son derece kritik bir önem taşımaktadır.

“Özellikle kamu yönetimi bölümünde çocuk ve gençlik katılımının hizmetlerdeki önemi anlatılmak zorunda. Buradan çıkacak kaymakam, vali bunu bilmek durumunda. Bu onun zor geçeceği bir dersi olmalı ki göreve geldiğinde bir dakika bu ildeki çocuk ve genç nüfusunu istiyorum, profili istiyorum, bu çocukları sürece katacağız arkadaşlar hemen bir model geliştirelim demeli. İlk iş bu olmalı.” (K9)

4.4.2. Çocuklarla sosyal hizmette katılımın önemi: çocuğun üstün yararı üzerine yeniden düşünmek

Sosyal hizmet disiplini kendi kaderini tayin etme, müracaatçının bulunduğu yerden süreci yönetmek gibi etik ilkelerin birey olarak çocukla yapılan görüşmelerde de uygulanması gerekmektedir. Çocuk adına çocuğa sormadan yapılan müdahaleler çocuğun üstün yararına tam anlamıyla hizmet etmemektedir.

“Çocukların ihtiyacını sormadan yaptığınız her uygulama pratikte hayata geçmediği sürece o harcadığınız her şey gidiyor. O yüzden uygun, ihtiyacı karşılayan mekanizma için bizim çocuklara danışmamız gerekiyor. Belki başta zorlanacaksınız ama sonrasında bu tür konulardan da tasarruf edeceksiniz ve tek başınıza karar vermek zorunda değilsiniz yetişkin olarak. Çocuklarla birlikte o sorumluluğu alıyorsunuz.” (K13)

Ancak uzmanlarla yapılan görüşmelerde pratikte çocuk katılımının tam anlamıyla uygulanmadığı ve/veya uygulanmadığı vurgulanmıştır. Çocuk hakları ve çocuk katılımı alanında farkındalığı olanlar bunu hayata geçirmek noktasında bireysel çaba sarf ederken çoğu uzman için bu geçerli olmamaktadır.

“Sosyal hizmet uzmanları görüşmelerinde çocuk katılımını esas almıyor. Mevzuat gereği yapması gerekenleri yapıp geçmeye çalışıyorlar. Bir standart yok bunun için. SED deki arkadaşlar soruyor sorunun kaynağını çocuklara... Mesela kurum bakımında biz karar veriyoruz çocuk adına. Kontenjan nerede var ona göre çocuk yerleştiriliyor. Aileye de soruluyor ama çocuğa sorulmuyor nerede yaşamak istiyorsun. Hala alınmıyor bu konuda görüş.” (K7)

Uzmanların çocuğun görüşüne başvurmadaki temel sebeplerden biri bilgi yetersizliği olmakla bir diğeri iş yoğunluğu ve bunun kurum politikası olmaması olarak düşünülmektedir.

“...Ancak vaka görüşmelerinde çocuğun görüşünü dikkate alıp almamanın iş yüküyle alakalı olduğunu düşünüyorum.” (K13)

Yine uzmanlarla yapılan görüşmelerden bu noktada atılan bir adım olduğuna dair bilgi edinilmiştir. Yaklaşık bir yıl önce Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğüne yapılan bir teftiş sonucunda çocuğa yönelik alınacak karar ve uygulanacak işlemlerde çocuğun görüşünün alınması ve bunun rapora yansıtılması gerektiği kayıt altına alınmış ve artık uzmanlar bunun gerekliliğine inansa da inanmasa da görüşme sırasında çocuğa görüşünü sormak durumunda bırakılmıştır.

“Çocuk hizmetlerine ilişkin gelen bir teftiş raporunda çocuğun hakkında alınacak tedbir kararlarında ya da yapılacak işlemlerde muhakkak çocuğun görüşünün sorularak raporlara yazılması, yansıtılması ile ilgili uyarı geldi. Bütün çocukla çalışan kuruluşlardaki meslek elemanlarına da bu iletildi. Ondan sonra hemen hemen gelen bütün raporlarda çocuğun görüşü, çocuğun onaylayıp onaylamadığı, onaylamadıysa nasıl bir anlatımda bulunduğuyla ilişkin gözlemler de yer alıyordu. Yukarıdan aşağıya gelen bir şey. Sahiden meslek elemanının buna inanarak yapıp yapmadığından emin değilim. Belki sadece yapmış olmak için yapıyordur. Ama bazısını da olumlu anlamda tetiklediğini düşünüyorum.” (K5)

“Artık doldurulması gereken bir form var. Çocuğun görüşünün yazılması gerektiği. 81 ilde uygulanacak bu. Sosyal inceleme raporunda ve denetim raporunda çocuğun görüş ve önerileri diye bir bölüm var. Ama çok yeni bir uygulama, 1 yıl olmadı henüz.” (K7)

Her ne kadar tepeden inen bir uygulama gibi görünse de günlük pratiklere çocuk katılımının yansıtıyor oluşu önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Çocuklardan alınan görüşlerle birlikte yetişkinlerin kendi algıları yıkmak zaman içerisinde mümkün gözükmektedir.

4.4.3. Sosyal hizmet uygulayıcısı kurumların sürekliliği

Yapılan görüşmelerde bazı katılımcılar, Türkiye’de genel olarak hizmet sisteminin yürütücüsü olan kurumların kişilere bağlı kalması, kişilerin sık görev değiştirmeleri durumunda tüm ekibin yenilenmesi gibi durumlarla karşı karşıya kaldıklarını ve bu durumun kurumlarda sürekliliği olumsuz yönde etkilediğine sıklıkla değinmiştir. Yeni yöneticilerin belirli bir birikimle göreve gelmemesi, geldiğinde kendi bakış açısını yansıtarak süreci yürütmesi ve tamamen değiştirmesi özellikle sosyal hizmet uygulayıcısı kurumlar açısından kurumsallıkla örtüşmemektedir. Hizmetlerin ve politikaların kesintiye uğramadan süreklilik arz etmesi müracaatçıların yaşadıkları hak kayıplarının da önüne geçecek bir bakış açısını kurumlara kazandırmaktadır.

Çocuk odağında bu durum tekrar değerlendirildiğinde kurumların çocuk katılımı politikasına sahip olmamasından veya olsa bile bunu uygulama noktasında hayata geçirecek iradenin çocuk haklarına gerekli önemi vermemesinden dolayı sosyal hizmet uzmanları da zorluk yaşamaktadır. Kurumsal politikanın olmaması beraberinde çocuk katılımını uygulama noktasında uzmanların mevzuata bağlı kalmamasına sebep olmaktadır. Bu durumu bir katılımcı şu şekilde ifade etmiştir:

“Her şey mevzuatı uygulayan kişiye bağlı. O meslek elemanı, kamu personelinin inisiyatifinde. Yaparsa yapıyorlar, yapılmazsa bir yaptırımı da yok. Denetim olmayınca kişiler de mevzuata bağlı kalmıyor.” (K6)

Anlamli katılım için politik düzeyde öncelikle politikacılar düzeyinde bu konunun ciddi anlamda farkındalığının sağlanması gerekmektedir. Çocuk nedir, çocukluk nedir gibi konularda farkındalıklarının olmadığı bir noktada politika üretmelerini beklemenin anlamsız olabileceğine bir katılımcı şu sözlerle değinmiştir:

“Özellikle kamu ayağındaki yapılanmaları sahiden bu konuları bilen bu konularla ilgili fikri olan ve buraya dair yapıcı çözümleri getirebilecek kişilerden oluşması gerekiyor. Liyakat denen konunun aslında bu tür yerlerde ciddi işletilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bir bakan değişikliği olduğunda genel müdürler, daire başkanları dahil bütün idari kadro değişiyor. Bu kadar değişimin olduğu bir yerde sistematik bir çalışmanın olabilmesi çok mümkün değil gibi geliyor.” (K5)

Üretilen politikaların devamlılığının kişilere bağlı kalması ve kişilerin bakış açısıyla önem derecesinin belirlenmesi sürekliliğe ve sistematikliğe zarar vermektedir. Çocuk temelli çalışmalar yapan sosyal hizmet kurumlarında bu durum özellikle çocuklara zarar vermektedir. Çocuk katılımının çocuk haklarının hayata geçmesi noktasında stratejik olarak kurumların politikası haline getirilmesi son derece önem kazanmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada anlamlı çocuk katılımını sağlamaya dönük Türkiye’de oluşturulan ve oluşturulması gereken mekanizmaların varlığı ele alınmıştır. Bu alanda daha önce yapılan araştırmaların aksine bu çalışma kapsamında çocuk katılımı, sosyal hizmet perspektifinden daha hak temelli bir çizgide değerlendirilerek aile, eğitim, topluluk gibi sistemler çerçevesinde derinlemesine analiz edilmiştir.

Bu çalışmayla birlikte Türkiye’de anlamlı çocuk katılımını sağlamaya yönelik oluşturulan mekanizmaların yeterli olup olmadığı, hak temelli bir açıdan çocukları birey olarak ele alıp almadığı, kapsayıcılığa ve eşit temsiliyete yer verip vermediği tartışmaya açılmış ve çalışma sonucunda anlamlı ve özgün olduğu düşünülen aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, önerilerle iç içe geçirilerek a) birey, aile ve toplumsal boyutta b) çocuk katılımını sağlamaya yönelik mekanizmalar c) çocukla sosyal hizmet başlıkları altında ele alınarak politika yapıcılar, sivil toplum çalışanları ve çocuk hakları savunucularının dikkatine sunulmuştur.

5.1. Birey, Aile ve Toplumsal Boyutta Ulaşılan Sonuçlar

Çocuk hakları alanında her ne kadar olumlu gelişmeler olsa da Türkiye’deki çocuk ve genç nüfus oranı ile yaşanan hak ihlalleri göz önünde bulundurulduğunda çocuk haklarını hayata geçirme noktasında iyi işleyen bir sistemin kurulamadığı, anlamlı çocuk katılımının ve hatta çocuk haklarının bütünsel olarak uygulanmasının önünde en temel engel olarak yetişkinlerin çocuklara yüklediği anlamlardaki farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların hak sahipleri olarak ulusal ve uluslararası hukukta yer alan haklarını bilmemesi, yetişkinlerin bu hakları gerekli görmeyip sınırlı düzeyde uygun gördükleri ölçüde çocuklara bilgi aktarması, onlara seslerini duyurabilmeleri için alan yaratmamları bu çalışma kapsamında ulaşılan en temel sonuçlar arasında yer almıştır.

Katılımın ailede başlaması ve çocuğun hane içerisinde bir birey olarak tanımlanmaya başlamasının çocukların gelişimine ve birey olma yolculuklarında onları destekleyen bir etken olduğu katılımcılar tarafından vurgulanmakla birlikte ailelerin ben bilirim kolaycılığı üzerinden çocukların yaptıkları çalışmalara ve onların potansiyellerine güvenmedikleri yine bu çalışma ile ulaşılan sonuçlar arasında yer almıştır. Bu durumun aile yapısının yasa yapıcılar tarafından kutsanarak salt ailedeki yetişkinlerin hedeflenmesi ve hayırlı evlat figürü

üzerinden çocukların büyüklerine saygı duymasının beklenmesi ile alakalı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan bakıldığında birey, aile ve toplumsal alanlarda algıyı değiştirmeye dönük çalışmaların yürütülmesinin gerekli olduğu tespit edilmiştir.

5.1.1. Birey, aile ve toplumsal boyut kapsamında öneriler

Uluslararası sözleşmelerle çocuk hakları alanında yapılacaklar hüküm altına alınsa ve ulusal mevzuatta kısmi olarak yer bulsa da haklar tanımının tam anlaşılmadığı bir toplumda çocukların hak sahibi bireyler olarak görülmesi zorlaşmaktadır. Aile içerisinde çocuklar hak sahibi özneler olarak değerlendirilmediği için aile ortamı dışında çocukların haklarını aramaları mümkün görünmemektedir. Bunun başlıca sebebi olarak çocukların haklarını bilmemeleri düşünülmektedir. Bu doğrultuda birey, aile ve toplumsal alanlarda yetişkinlerin sahip olduğu ve Türkiye’de çocuklara yönelik geliştirilen politikalara etki eden algıyı değiştirmeye dönük çalışmaların yürütülmesi başlıca öneriler arasında yer almaktadır. Bu kapsamda hak sahiplerinin farkındalıklarının artırılması, yetişkinlerin kendi haklarının hayata geçmesi noktasında hangi rollere ve yükümlülüklerle sahip olduğunu bilmesi yapılması gerekenlerin başında gelmektedir.

Kurumsal ve mevzuat açısından çocuk katılımının önceliklendirilmediği bir sistem içerisinde toplumun önde gelen meslek gruplarından olan öğretmenler, polisler gibi bireylerin kendi deneyimleri ve algıları üzerinden çocuğa yaklaşımı ile çocuk katılımı anlayışı arasında doğrudan ilişki olduğu görülmüştür. Her ne kadar ulusal ve uluslararası mevzuatlarla 18 yaş altı her birey çocuk olarak tanımlansa da daha önceki bölümlerde aktarıldığı üzere ulusal mevzuatta çocuk işçi, erken yaşta evlilik gibi tanımlamaların yer alması toplumsal boyutta çocuk haklarının uygulanmamasına yol açmaktadır. Bu açıdan mevzuatın güçlendirilmesi, uluslararası sözleşmelerle ulusal mevzuatın uyumlu hale getirilmesinin yasalardan meydana gelen tutarsız yaklaşımların son bulması adına önemli bir adım olacağı düşünülmektedir. Türkiye’de katılımcıların da sıklıkla vurguladığı üzere yapılması gerekenlerin mevzuat ile kayıt altına alınmadığı durumlarda yapılmadığı, bu sebeple her ne kadar tabandan yukarı doğru hak arayışının olması gerekse de tepeden inme uygulamalara hala gereksinim olduğu görülmektedir. Bu açıdan çocuk odaklı çalışmalar yürüten kamu ve sivil toplum kuruluşlarının çocuk katılımı bağlamında özel olarak denetlenmesi ve denetimlerin raporlaştırılması gerekmektedir. Bu denetimlerde yer almak, görüş beyan etmek, aktif rol almak üzere çocuk danışma kurulunun oluşturulması, kriterlerin çocuklarla birlikte belirlenmesi atılacak adımların başında gelmektedir.

5.2. Çocuk Katılımını Sağlamaya Yönelik Mekanizmalara Dair Ulaşılan Sonuçlar

Türkiye’de çocuk katılımını sağlamaya yönelik anlamlı mekanizmaların olmadığı, çocuk çalışmalarının çocuklarla birlikte değil yine yetişkinler tarafından çocuklar için yürütüldüğü ve bu durumun çocuklar için oluşturulan bazı mekanizmaların gerçek anlamda katılıma hizmet etmediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Okulda çocuk katılımını görüşme yapılan katılımcılar, anlamlı katılım olarak değerlendirmemiştir. Kapsayıcılık, eşit temsiliyet açısından ele alındığında okul meclisleri her ne kadar göstermelik bir katılıma örnek oluştursa da çocukların ve gençlerin etki etmesine fırsat yaratmak açısından son derece önemli bir adım olarak görülmektedir. Ancak eğitim sisteminde çocukların yönetim sürecine ve kararları etkileyecek güce sahip olmadıkları düşünülmektedir. Pandemi ile birlikte bir şekilde işletilen okul meclislerinin artık aktif olmadığı, yerine yeni bir mekanizmanın ise kurulmadığı bilgisine ulaşılmıştır.

Toplumda çocuk katılımına bakıldığında çocuk haklarının merkezde yer aldığı, çocuk dostu şehirlerin yaratılması ve çocuklara birey olarak bakılmasını sağlayan toplumsal algının yaratılması için kamu yönetiminin politikalarında çocuk katılımına özel bir önem vermesi gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Ancak çocukların yaşadıkları bölgenin oluşturulması ve şekillendirilmesi noktasında çocuklar adına yetişkinler çocukların ihtiyaçlarını belirlemeye ve onlar adına karar vermeye devam etmektedir. Çocukların, kendi yaşam çevrelerinin geliştirilmesi noktasında söz sahibi olabilmeleri aktif bir yurttaş olma hakkının devamı olarak görülmektedir. Ankara özelinde Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi ele alındığında almış oldukları kararların şehir yaşamına yansıtılmasına kısmen özen gösterildiği, kararların tavsiye niteliği taşımasının demokratik açıdan olumsuz bir durum yarattığı, çocukların görüşlerinin yetişkinlerin çıkarlarıyla çatıştığı durumlarda kararlarının göz ardı edilebildiği gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Sivil toplumda çocuk katılımına bakıldığında, sivil toplum kuruluşlarının çocuk danışma kurulları adı altında çocuk katılımını sağlamaya dönük adımlar attıkları tespit edilmiş ancak belirli yaş grubunu içermesi, temsiliyet, yerellik gibi konuların net olmaması anlamlı katılım olduğuna dair soru işaretleri oluşturmuştur.

Çocuklara yönelik çalışmalar yürüten ve anlamlı çocuk katılımını odağa alan kurum politikalarının geliştirildiği bir hizmet sunum sisteminin Türkiye’de olmadığı bu çalışma kapsamında ulaşılan bir diğer önemli sonuç olmuştur. Türkiye’de çocuk haklarının uygulanması noktasında hizmet sunum sistemi değerlendirildiğinde bu hizmetin Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı çatısı altında Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Çocuk Hakları Daire Başkanlığına verilmiş olması çok farklı sosyo-kültürel dinamikleri içinde

barındıran bir ülke için kapsayıcı politikalar geliştirilmesi noktasında yetersiz kalınmasına yol açtığı anlaşılmıştır.

Kamu Denetçiliği Kurumu'nun anlamlı katılıma yönelik kısmi çalışmalar yürüttüğü, politik düzeyde hizmet veren ve kısıtlı bir alanı olan kurum olduğu bu çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlar arasında yer almıştır. Türkiye'de ayrı bir çocuk ombudsmanlık kurumunun olmaması sebebiyle çocukların yaptıkları başvurular ombudsmanlık kurumu çatısı altında incelenmesinin diğer ülkelerdeki çocuk ombudsmanlığı yapıları ile kıyaslandığında çocuk alanında bir uzmanlaşmanın olmamasına, kurumun resen hareket edememesine ve yalnızca şikayet temelli inceleme yapabilmesine yol açtığı yine bu çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlar arasındadır.

5.2.1. Çocuk katılımını sağlamaya yönelik mekanizmalar kapsamında öneriler

Yetişkinlerin çocukları kendilerine karşı bir grup gibi konumlandırmak yerine onlarla birlikte hareket etmeyi öğrenebilecekleri alanları inşa etmesinin gerekli olduğu bu konuya dair ulaşılan en kritik sonuç olmuştur. Bu açıdan birlikte çalışma ortamını yaratmanın en etkin yolunun ise mekanizmaların çocuklar için değil çocuklarla birlikte oluşturulması, çeşitli uygulamaların birlikte deneyimlenmesi başlıca öneriler arasında yer almaktadır

Öğretmenlerin çocuk katılımını sınıf ortamında uygulamasını ve büyük ölçüde okulda savunuculuğunu yapması beklenmektedir. Bu açıdan öğretmenlerin eğitim süreçlerinde çocuk dostu, kapsayıcı, ayırımı uzak katılım stratejilerini öğrenmesi ve bunu sınıf ve okul ortamında uygulayabilecek beceriler ile donatılması gerekmektedir.

Çocuk dostu şehirlerin oluşturulması için çocuk katılımının çocukların kendilerini ilgilendiren şehre dair karar alım süreçlerine aktif katılmaları ve bu doğrultuda anlamlı katılım mekanizmalarının oluşturulması toplumsal bir sorumluluk gereği olarak görülmelidir. Bu açıdan kamu yönetiminde görev alacak bireylerin, öğrenimleri sürecinde çocuk hakları ve çocuk katılımına dair bilgi düzeylerinin artırılması, göreve başladıklarında çocuklar için yapılacak çalışmalarda çocuklarla birlikte hareket etmesi, çocukların ihtiyacını çocuklarla birlikte tanımlayarak çalışmalar yürütmesi önerilmektedir.

Çocukların çok boyutlu hizmet alabilmesi ve uzmanların çocuk katılımını odağa alabilmesi, bu doğrultuda izleme değerlendirme sistemlerinin geliştirilmesi, kapasite geliştirici çalışmaların yapılması için tek odağı "çocuk" olan kurumların açılması gerektiği katılımcılar tarafından da sıklıkla vurgulanmıştır. Bu doğrultuda çocukların ihtiyaçlarının

çok yönlü ve bütüncül olarak değerlendirileceği tek kapı sistemi ile çalışacak kurumlara ihtiyaç olduğu ortadadır. Diğer işleri arasında çocuk hakları çalışmaları yapan kurumlardan ziyade gerçek anlamıyla çocuk hakları adına çalışmalar yapan kurumların desteklenmesi gerekmektedir. Çocuk hakları ve katılımın gelişimine yönelik izleme, değerlendirme ve raporlamanın yapılması da ancak bu şekilde mümkün olabilecektir. Çocuk alanına odaklanmış kurumlar bu doğrultuda personel istihdam edebilecek, personelin kapasitesini artıracak çalışmalar yapabilecektir. Bu durum çocuk katılımını sağlamaya yönelik oluşturulan mekanizmaların işlevselliğine de katkı sağlayacaktır. Oluşturulacak izleme, değerlendirme mekanizmaları ile mekanizmaların değerlendirilmesi, yeniden yapılandırılması mümkün hale gelebilecek, çocukların görüşlerine başvurulması sağlanacaktır. Sürdürülebilir ve belirli bir stratejiye dayalı olarak oluşturulan mekanizmalarda kişiye bağlılık ortadan kalkacak ve herhangi bir personelin yer değişikliği durumunda çalışmalar da aksama yaşanmayacaktır.

Çocuk hakları, insan hakları olarak ele alınmadığı takdirde hakların kullanımı ve kullanımlarına yönelik alanların açılmasının mümkün olmadığı ve bu noktada çocuk hakları alanında çalışan kurumların varlığına daha çok ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

Çocuk ombudsmanlığı gibi bağımsız bir yapının oluşturulması ve çocuk haklarının hayata geçmesi noktasında daha kapsayıcı çalışmalar yapması günümüzde son derece önem kazanmıştır. Çocuk ombudsmanlığının kurulması neticesinde ombudsmanlık sadece şikayet üzerine değil, kendiliğinden hak ihlalleri ile ilgili adımlar atabilecektir. Çocuk odaklı araştırmalara, karşılaştırmalı uygulamalara daha çok önem vererek politik sistemin gelişmesine katkı sağlayabilecektir.

Katılımın ülke genelinde stratejik olarak bütün kurumlar tarafından uygulanması için katılımın politika haline getirilmesinin önemi bu çalışma kapsamında ulaşılan bir diğer sonuç olmuştur. Katılımın ülke politikası haline getirilmemesi, kurumların ve çalışanların inisiyatifine bırakılması nihayetinde çocuk haklarının ihlaline sebebiyet vermektedir. Çocuk katılımının pratik haline gelebilmesi için özel bir yasanın olması gerekmektedir. Aynı zamanda mevzuatın, çocuklarla katılımcı uygulamaların hayata geçirilmesi açısından bir başlangıç olabileceği düşünülmektedir. Bu açıdan sektörel düzeyde katılımın ele alınması çocukların doğrudan veya dolaylı olarak etkilendiği sistemlere anlamlı katılımı için önemli bir noktada durmaktadır. Çocukların sağlık, adalet, eğitim, yerel yönetimler, sivil toplum gibi kendilerini çevreleyen sistemlere anlamlı katılımı için sektör özelinde katılım stratejisinin oluşturulması gerekmektedir. Bu noktada çocuk alanında çalışan uzmanlar ve

doğrudan bu işin muhatabı farklı yaş gruplarından çocuklar ile politika belgesinin hazırlanması ve katılımın bütün kurumlarda uygulanmasının zorunlu hale getirilmesi önemlidir. Çocuk haklarına gerçek anlamda önem vermeyen yetişkinlerin zorunluluk gereği katılım hakkını uygulayacağı düşünülse de pratikte katılımı deneyimlemek, farklı yaş grubundan çocuk ve gençlerle bir araya gelmek yetişkinlerin bakış açısını değiştirmek için de fırsatlar sunacaktır.

Her ne kadar sözleşmeye taraf olan ülkeler, toplumsal dinamiklerden sıyrılarak üzerinde ortaklaşmış bir çocuk tanımı yapamasa da dijitalleşen, zaman ve yer tanımayan yeni düzende evrensel çocuk hakları tanımı yapmak oldukça önem kazanmaktadır. Çocukları, sağlık, medya, adalet gibi pek çok alanda koruyabilmek ve onlara seslerini duyurabilmek için dijital ortamda alan açmak da çocuk haklarının uygulanması açısından kritiktir. Bu açıdan çocuk katılımı alanının hala gelişmeye açık olduğu, şuana kadar oluşturulan mekanizmalardan edinilen deneyimlerle daha katılımcı, demokratik modellere geçiş yapılabileceğine inanılmaktadır. Bu çalışmanın da öznesi olan çocuk ve gençlerin doğrudan onlar tarafından tanımlandığı daha fazla araştırmaya ve hak arayışlarını kendilerinin yapabileceği kapasiteye erişmelerini sağlayacak yolların birlikte aranması gerektiğini de atlamamak gerekmektedir. Çocuk ve gençlerle birlikte oluşturulacak mekanizmalar, Türkiye’de anlamlı katılımı sağlamanın önemli bir adımı olarak görülmektedir.

5.3. Çocukla Sosyal Hizmet Odağında Ulaşılan Sonuçlar

Yetişkinlerin çocukluk algısının bir yansıması profesyonel olarak çocukla çalışmalar yapan uzmanlarda ve çocuklara hizmet sunan kurumlarda görülmüştür. Yapılan görüşmeler sonucunda, çocukla çalışan uzmanların çocuk haklarıyla ilişkisi, çocuk haklarına bakış açısının çocuklara yaklaşımını ve katılımcı uygulamalar geliştirmesini doğrudan etkilediği anlaşılmıştır. Kurumların çocuk katılımına dair herhangi bir politikasının olmaması, çocuk dostu alanlarının mevcut olmaması, kişilere bağlı olarak çocuk haklarının gelişim alanı bulabilmesi ve özellikle uzmanların artan iş yükü göz önünde bulundurulduğunda çalışmalarında katılımcı uygulamalara yer vermelerine vakitlerinin kalmadığı görülmüştür.

Çocuk katılımı, her ne kadar karmaşık bir konsepte sahip olsa da çocuk korumayla birlikte ele alınması gereken temel bir insan hakkı olduğu görüşme yapılan bazı katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Ancak çocuk katılımını uygulama noktasında zorluklar

yaşadıkları, çocukların yaş farklılıkları, çocuğun üstün yararının çocuğun talebiyle örtüşmemesi gibi noktalarda uzmanların çelişkiye düştüğü anlaşılmıştır. Bu noktada çocuk katılımını çocuk korumada uygulamaya dönük pratiklerin eksikliği, uzmanların kurumsal açıdan desteklenmemesi ulaşılan diğer sonuçlar arasında yer almıştır

Sosyal hizmet uzmanları ile yapılan görüşmeler neticesinde çocuk katılımının müracaatçı çocuklar ile yapılan görüşmelerde tam anlamıyla uygulanmadığı, Ankara özelinde yapılan teftiş sonucu yaklaşık bir yıldır görüşme formlarında çocukların görüşlerinin belirtilmesi gereken bir bölüm açıldığı ve zorunlu olarak artık çocukların fikirlerini aldıkları bilgisine ulaşılmıştır. Ancak çocukların görüşlerinin uzmanın yaptığı değerlendirme sonucu çocuğun üstün yararına göre belirlediği müdahale planına uygun olmadığı takdirde çocukla bilgi edinme hakkı kapsamında sürece dair bilgi paylaşımı yapıp yapılmadığına dair net bir bilgiye, veriye ulaşılamamıştır. Çocuk katılımı, her ne kadar karmaşık bir konsepte sahip olsa da çocuk korumayla birlikte ele alınması gereken temel bir insan hakkı olduğu, uzmanların çocuk katılımını uygulama noktasında zorluklar yaşadıkları, çocukların yaş farklılıkları, çocuğun üstün yararının çocuğun talebiyle örtüşmemesi gibi noktalarda uzmanların çelişkiye düştüğü yine bu çalışma kapsamında ulaşılan diğer sonuçlar olmuştur.

5.3.1. Çocukla sosyal hizmet kapsamında öneriler

Çocuk refahı adına çalışmalar yürüten başlıca kurumlardan biri olan sosyal hizmet kurumlarında çocuklara yönelik geliştirilen tüm programların katılımcı bir model ile geliştirilmesi gerekmektedir. Çocukların koruma politikaları, yasal düzenlemeler ve müdahale süreçlerine dair bilgilendirilmesi katılım temelli bir sürecin olmazsa olmazları arasındadır. Daha önceki bölümlerde de aktarıldığı üzere katılım birlikte öğrenilen ve pratik haline getirilmesi gereken bir eylem olduğu için sosyal hizmet kurumlarında çocuklar ve meslek uzmanlarının birlikte öğrenme sürecine hazır olmaları gerekmektedir. Kurumlarda meslek elemanlarının iş yükü, prosedürlerin ağırlığı gibi unsurlar sebebiyle katılım odaklı çalışmaların yapılmadığına daha önceki bölümlerde değinilmişti. Bu sebeple katılım anlayışının geliştirilebilmesi için mevcut durum analizinin yapılmasının da gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu tür bir analiz, kurumların sahip olduğu kapasite ve sınırlılıklar hakkında yeni bir bilgi ortaya koymakla birlikte idealde nasıl bir katılımcı model geliştirilebileceğine dair çocuklarla birlikte çalışma fırsatı yaratacaktır. Sosyal hizmet

kurumlarında çocuk dostu bir dilin kullanılması ve yaklaşımın olması için meslek elemanlarının ve kurumun çocuk katılımı hakkında bilgilendirilmeleri önem arz etmektedir. Çocuk katılımına inanmayan veya gerekli görmeyen bir uzmanın çocuğu hak sahibi bir birey olarak bilgilendirme yapmasını beklemek mümkün olmamaktadır. Bu açıdan sosyal hizmet uzmanlarının ihtiyaçlarını, yaklaşımlarını, çocukluk algılarını öğrenebilmek için de ihtiyaç analizi yapmak ve birlikte yapılabilecekleri ele almak gerekmektedir. Sosyal hizmet kurumlarının katılım stratejisi geliştirmesi bunun bir sonraki adımı olarak görülmektedir. Üzerinde ortaklaşılması bir model ancak ihtiyaçlar öğrenildikten sonra ortaya konabilecektir.

KAYNAKLAR

- Akdağ, Ç. T. (2016) Yeni Medyada Çocuk Haberciliği: “Milliyet Çocuk”, “Hürriyet Çocuk” ve “Cicicee Çocuk Deyince” Sayfalarının İncelenmesi, Erciyes Üniversitesi İletişim Dergisi 25, 155-180
- Akkuş, P. Ve Aktükün, Ö. (2007), Sosyal Hizmet Mevzuatı Çerçevesinde Çocuk Hakları ve Uygulama Sorunları, İstanbul
- Aktan, M. (2016). Türkiye’de Okul Sosyal Hizmetinin Yapılandırılmasına İlişkin Nitel Bir Araştırma: Sorunlar, Gereksinimler Ve Çözüm Önerileri (Yayınlanmış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- Akyüz, E. (2019). Çocuk Hukuku, Pegem Akademi Yayıncılık
- Andersen, C. S., Dolva, A. (2014) Children’s perspective on their right to participate in decision-making according to the United Nations Convention on the Rights of the Child Article 12, Physical&Occupational Therapy in Pediatrics (218-230)
- Arın, S. Özsoy, A. (2015) Kentsel Mekan Tasarımında Çocuk Katılımı, İdealkent, 17, 182-201
- Aries, P. (1962), Centuries of Childhood: A Social History of Family Life, Vintage Books
- Arnstein, S.R. (1969). A Ladder of Citizen Participation, Journal of the American Institute Planners, 35(4), 216-224, United States
- Atasü, R. ve Akbaş, E. (2009), Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu-Eleştirel Bir Değerlendirme, Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 20(1), 95-103
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 368-388

- Bektaş, M. (2018), Sınıf Öğretmeni Adaylarının “Çocuk Katılımı” Kavramına Yönelik Metaforik Algılar, *Turkish Studies Educational Sciences*, 13/19, 253- 284
- Beyazova, A., Durmuş, G., Tüzün, I. (2015). Eğitimde Çocuk Katılımı: Dünyadan ve Türkiye’den Örnekler, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Bilson, A. (2007) International Issues in Children’s Participation and Protection, *Child Abuse Review*, Vol.16, 349-352
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (2009), Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usul Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları, UNICEF
- Buğday, G. Ve Küçükoğlu, A. (2017). 4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Ders Kitabının Çocuk Katılım Hakkı İlkelerine Göre İncelenmesi, *Türkiye Eğitim Dergisi*, 2(2), 61-81
- Camphell, K. Cowell, R (2001). Children’s rights education at the university level: An effective means of promoting rights knowledge and rights based attitudes. *The International Journal of Children’s Rights*, 9, 15-22.
- Canbulut, T. (2014). Türkiye’de Çocukların Katılım Hakkı Üzerine Bir Derleme. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 1(2), s.85-94.
- Chako, T. (2017). Triangulation in qualitative research!, Why the use of triangulation necessary in social research?, University of Zimbabwe
- Classen, A. (2017). *Childhood in the Middle Ages and the Renaissance*, Walter de Gruyter, Berlin, New York
- Cornwall, A. (2008). Unpacking 'Participation' Models, Meanings and Practices. *Community Development Journal*, 43(3). s.269-283

- Çayır, M. ve Sarıtaş, M. (2017). Computer Assisted Qualitative Data Analysis: A Descriptive Content Analysis (2011 – 2016), 11(2), s.518-544
- Dilaveroğlu, A. (2021). Çocuk Haklarının Korunmasında Kamu Denetçiliği Kurumu'nun Rolü. Ombudsman Akademik, 8(15), 103-133
- Dirican, R. (2018). Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları, Çocuk ve Gelişim Dergisi, 2(2), 51-62
- Döringer, S. (2020). 'The problem-centred expert interview'. Combining qualitative interviewing approaches for investigating implicit expert knowledge, published online [Full article: 'The problem-centred expert interview'. Combining qualitative interviewing approaches for investigating implicit expert knowledge \(tandfonline.com\)](#) Erişim Tarihi: 5.11.2021
- Driskell, D. (2002). Creating Better Cities with Children & Youth: UK: Unesco Publishing & Earthscan Publishing
- Durmuş, G. (2019). Çocuğa Karşı Şiddeti Önlemek İçin Ortaklık Ağı Çocuk Katılımı Politika Belgesi, Uluslararası Çocuk Merkezi
- Dündar, H. ve Hareket, E. (2016). Türkiye'de İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Çocuk Hakları Açısından İncelenmesi, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(2), 85-103
- Eğribel, E. (2019). Batı Modernliğinin Sınırı ve Çocuk Hakları Sözleşmesi: Kaotik Dünyada Küresel Çocuk Hakları Simulasyonu, Çocuk ve Medeniyet, 41-66
- Elmacı, D. (2014). Koruma Altındaki Çocuklara Yönelik Hizmetlerde Etik Sorunlar, KaraelmasJournal of Educational Sciences, 49-59
- Erbay, E. (2014), Çocukların Katılım Hakkı Üzerine Bir Türkiye Değerlendirmesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 2(1), 38-54

Erbay, E. (2016), Çocuk Katılımı, Ankara: Nobel

Erbay, E. Hatipoğlu E. (2019), Sosyal Hizmet Uzmanlarının Gerçekleştirdikleri Mesleki Uygulamalarda ve Aldıkları Kararlarda Çocukların Katılım Hakkını Dikkate Alma Durumları, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 11(18), 258-285

Erbil, F. (2016). Çocuk Algısı ve Çocuk Katılımı, A. Kaya G. Vural ve A. Aydın (Ed.). Değerler Eğitimi içinde (s.107-120), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

Ercan, R. (2011). Modern Çocukluk Paradigması, ZfWT Vol. 3, No. 2, 85-98

Eser, G. Ö. (2019). Çocuk Hakları Perspektifinden Hızlı ve Çarpık Kentleşmenin Sonuçlarının Çocuk Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi, Çocuk ve Medeniyet

Foucault, M. (2001) Power. The Essential Works of Foucault, 1954-1984, Vol.3, New York: New Press

Franklin, B. (1993). Çocuk hakları. İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Gal, T. Duramy, B. F. 2015. International Perspectives and Empirical Findings on Child Participation: From Social Exclusion to Child-Inclusive Policies, Oxford University Press, New York

Güçlü, S. (2016). Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları, Sosyoloji Dergisi, 1(22), 1-22

Hart, R. (1992). Children's Participation From Tokenism to Citizenship, UNICEF Innocenti Essays No.4

Hart, R. (1997). Çocukların Katılımı Kuram ve Uygulamada Toplum Gelişimi ve Çevre Korumasında Genç Yurttaşları İçermek (1.Baskı) (T. Kılınç, Çev.), Ankara: Nobel

Işık, E. (2019). Batı'da Çocukluk Sosyolojisi Çalışmaları Tarihi, Çocuk ve Medeniyet Dergisi, 179-194

- Işıkçı, Y. (2016). Türkiye’de Çocuk Refahı İçin Çocuk Ombudsmanlığı Önerisi, *Journal of Emerging Economies and Policy*, 1, 125-135
- Işıkçı, Y. (2019). Çocuk Haklarının Geliştirilmesinde Çocuk Katılım Mekanizmalarının Etkinliği Üzerine Bir Örnek Olay İncelemesi: Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi Çalışmaları, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No.17, 457-481
- Işıkçı, Y. (2019) Kamu Yönetimi ve Çocuk Hakları İlişkisi Üzerine Yapılmış Akademik Çalışmaların Değerlendirilmesi, *Çocuk ve Medeniyet*
- İpek, A. (2012). Çocuk haklarının Gelişimi ve Karşılaştırmalı Olarak Anayasal Açıdan Değerlendirilmesi, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(1), 151-173
- James, A. (2000). Yeni Çocuk Sosyolojisinde Sorunlar, Bakış Açıları ve Uygulamalar, *Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları*, 9, 27-36
- Jančić, O. (2016). *The Rights of the Child in a Changing World: 25 Years After the UN Convention on the Rights of the Child*, London: Springer
- Karadoğan, U. (2019), Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreç İçerisinde Değerlendirilmesi, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 195-226
- Kahraman, N.(2020) Çocuk Haklarının Korunmasında Çocuk Ombudsmanlığının Önemi: Norveç ve Türkiye Çocuk Ombudsmanlığı Karşılaştırması, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 11(2), 186-204
- Kamu Denetçiliği Kurumu (2022). 2021 Yıllık Raporu, Ankara.
- Karaman-Kepeneci, Y. (2006) A study of university students’ attitudes towards children’s rights in Turkey, *The International Journal of Children’s Rights*, 14(3), 307-319
- Karataş, K. ve Acar, H. (2008), Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Çocuk ve Gençlerin Katılımı, *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 19(1), 29-44

- Kaya, S. Ö. (2011), *Öğretmen adaylarının çocuk hakları ile ilgili görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar
- Kesayak Y. Karatekin K. (2020) Ebeveynlerin Ailede Çocuk Haklarını Uygulama Düzeylerinin İncelenmesi, *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 312-335
- Koçtürk, N. (2016). Cinsel İstismar Mağdurlarıyla Yapılan Adli Görüşmede Çocukların Katılım Hakkı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık
- Kosher, H., Ben-Arieh, A. (2019) Social Workers' Perceptions of Children's Right to Participation, *Child&Family Social Work*, 1-10
- Kosher, H., Ben-Arieh, A. ve Hendelsman, Y (2016), *Children's Rights and Social Work*, Springer
- Köken, C. (2019). Sürdürülebilir Kentler İçin Yerel Yönetimlerin Çocuklara Yönelik Projelerinde Çocuk Katılımına Yer Verme Durumlarının İncelenmesi: İstanbul İli Örneği, *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 295-306
- Kurt, S. (2016). Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 16(36), 99-127
- Liebel, M. (2012). *Children's rights from below: Cross-cultural perspectives*. New York, NY: Palgrave MacMillan
- Lundy, L. (2019). "İfade Hakkı" Yeterli Değil: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 12. Maddenin Kavramsallaştırılması, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 87-106
- Memiş, L. (2020). Yerel Yönetimlerin Çocuğa Yönelik Örgütlenmesi ve Politikaları: Seçilmiş Ülkeler Üzerinden Bir Değerlendirme, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(22), 39-56

- Ozduman, K. (2017). Okul Öncesi Sınıflarında Çocuğun Katılım Hakkının Çocukların ve Öğretmenlerin Görüşlerine Göre İncelenmesi, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(1), 29-47
- Öktem, K. ve Akpınar, E. (2020). Yerel Yönetimlerde Çocuk Katılımı: Kağıthane Çocuk Meclisi Örneği, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 8(1), 218-248
- Özarslan, A. (2021). Yeni Medya Yoluyla Çocuk Katılımı Olanakları Üzerine Bir Değerlendirme, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 24 (2), 133-165
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), 323-343
- Öztan, G. (2009), Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası, Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi
- Öztürk, A. (2017). Türkiye’de hayat bilgisi dersi öğretim programlarında çocukların katılım hakkı: Tarihsel bir analiz. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(27), 864-890.
- Parkes, A. (2017), Children and International Human Rights Law: The Right of the Child to be Heard, New York: Routledge
- Participation Models, (2012). Participation Models: Citizen, Youth, Online. A chase through the maze. Models of Participation & Empowerment. 2. Baskı; <https://www.nonformality.org/wp-content/uploads/2011/07/Participation-Models-20110703.pdf>.
- Postman, N. (1995), Çocukluğun Yok Oluşu, İmge Kitabevi Yayınları:115
- Prout A., James, A. (2005). A New Paradigm For The Sociology Of Childhood? Provenance, Promise And Problems, Constructing And Reconstructing Childhood: Contemporary

Issues In The Sociological Study Of Childhood (Alan Prout, Allison James,Ed.).
London: Falmer Press.

Reichert, E. (2011). Social Work and Human Rights: A Foundation for Policy and Practice,
Columbia University Press

Rudduck, J. Flutter, J. (2000). Pupil participation and pupil perspective: Carving a new order
of experience. Cambridge Journal of Education, 30(1), 75-90

Sarıışık, Y. (2015). Türkiye’de Okullarda Çocuk Katılımı: Politika ve Uygulama Örnekleri,
İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 505

Save The Children (2005). Practice Standards in Children’s Participation;
[https://resourcecentre.savethechildren.net/library/practice-standards-childrens-
participation](https://resourcecentre.savethechildren.net/library/practice-standards-childrens-participation).

Schuster, K. Pritzker, S. (2015). Strengthening youth participation in civic engagement:
Applying the Convention on the Rights of the Child to social work practice, Children
and Youth Services Review, 90-97

Sheridan, S. Samuelsson, P. (2001). Children’s conceptions of participation and influence in
preschool: A perspective on pedagogical quality. Contemporary Issues in Early
childhood, 2, 162-194

Smith, B. ve Thomas, N. (2010), A Handbook of Children and Young People’s Participation,
New York: Routledge

Stearns, P. (2004), Childhood in World History, New York: Routledge

Stern, R. (2006). The Child’s Right to Participation-Reality or Rhetoric?, Unpublished Phd
thesis, Uppsala University

- Şentürk, G. (2018). Açık Kamusal Mekân Tasarımında Çocuk Katılım Yöntemlerinin Etkinlik Düzeyi Değerlendirmesi (Yayınlanmış yüksek lisans tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul
- Şimşek, A. (2012). Araştırma Modelleri. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri içinde (s.80-100). Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını
- Tekin, H. (2006). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği olarak Derinlemesine Görüşme, İstanbul University Journal of Sociology, s.101-116
- Topçu, G. (2016). Çocukların Katılım Hakkı ve Türkiye’deki Durum, E.Erbay (Ed.). Çocuk Katılımı içinde (s.15-27), Ankara: Nobel
- Treseder, P. (1997). Empowering children and young people: promoting involvement in decision-making: Save The Children.
- Tüzün, I. Saruışık, Y. (2015). Türkiye’de Okullarda Çocuk Katılımı: Durum Analizi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 497
- Uğur, S. (2018). Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı ve Çocuk Yetiştirme Pratikleri, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 45, 227-247
- UNICEF (2001). The participation rights of adolescents: a strategic approach. New York: UNICEF
- UNICEF (2004a). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, erişim tarihi 04 Ekim 2021 <https://www.unicef.org/turkey/pdf/cr23.pdf>.
- UNICEF (2004b). Building Child Friendly Cities a Framework for Action. Florence: UNICEF Innocenti, International Secretariat for Child Friendly Cities, erişim tarihi 05Aralık2021, <http://www.unicef.de/blob/23352/ad5bb58279edc5326ee6df29d5357933/-building-child-friendly-cities---a-framework-for-action--data.pdf>.

Washington, F. (2010). *5-6 yaş grubu çocuklarına uygulanan aile katılımcı çocuk Hakları eğitimi programının etkinliğinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Webb, H. (2019), *Çocuklarla Sosyal Hizmet Uygulaması*, Nika Yayınevi

Wightman, V. S. (2002), *Charters for Children: Rights, Responsibilites and Education*, Unpublished Phd thesis, University of Glasgow.

EKLER

EK 1: Görüşme Formu

“Türkiye’de Anlamli Çocuk Katilimini Destekleyici Mekanizmalara İlişkin Nitel Bir Araştırma: Politika Analizi ve Çözüm Önerileri” isimli bu araştırma, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı bünyesinde gerçekleştirilmektedir. Vereceğiniz bilgiler, araştırmanın amaçları çerçevesi dışında başka hiçbir amaçla kullanılmayacak ve gizli tutulacaktır. Görüşmemiz, söylediklerinizin unutulmaması ve görüşmenin akışının bozulmaması amacıyla kaydedilecektir. Görüşmeyi kabul ettiğiniz ve size yöneltilen soruları içtenlikle yanıtladığınız için şimdiden teşekkür ederim.

Dr. Emre Özcan

Çağla Toğan Çelik

1) Kişisel Bilgiler

- 1) Adı-Soyadı
- 2) Yaşı
- 3) Cinsiyeti
- 4) Eğitim Düzeyi
- 5) Mesleği
- 6) Çalıştığı Kurum ve Kurumdaki Unvanı
- 7) Hizmet Süresi

2) Cerceve Sorular

A. ÇOCUKLUK, ÇOCUK KAVRAMI, GÜNÜMÜZDE ÇOCUK

- 1) Çocukluk tanımını yapabilir misiniz?
- 2) Çocuk ve çocukluk olgusuna bakış açınıza etki eden normlar nelerdir? (kültürel, bilimsel, hukuki gibi)
- 3) Türkiye’de çocuk ve çocukluğun konumlanışını nasıl değerlendirirsiniz?
- 4) Türkiye’de çocuğun toplumdaki konumu çocuğa yönelik politikaları nasıl etkilemiştir?

B. ÇOCUK HAKLARI VE BİR ALT BİLEŞEN OLARAK ÇOCUĞUN KATILIM HAKKI

- 1) Çocukluğa bakış açısı çocuk haklarına Türkiye’de ve evrensel anlamda nasıl bir etkide bulunmaktadır?
- 2) Çocuk hakları sözleşmesi her ne kadar uluslararası alanda en çok kabul edilen anlaşma olsa da uygulamada farklılıklar olduğu bilinmektedir. Sizce bunun nedenleri nelerdir?
- 3) Türkiye’de çocuk haklarının gelişimini nasıl değerlendirirsiniz? Bu noktada Çocuk Koruma Kanunu hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 4) Çocuk katılım hakkı sizin için ne ifade ediyor?
- 5) Katılım, sözleşmenin temel ilkelerinden biri olmasına rağmen hala pek çok ülkede yeni bir kavram olarak yerini korumaktadır. Türkiye ve evrensel düzeyde çocuk katılımının durumunu nasıl değerlendirirsiniz?

C. TÜRKİYE’DE ANLAMLI ÇOCUK KATILIMINI DESTEKLEYİCİ MEKANİZMALARIN VARLIĞI ve İŞLEVİ

- 1) Çocuk katılımına yönelik Türkiye’de oluşturulan mekanizmalar hakkında bilginiz var mı?
- 2) Kurumunuzda çocuklar için karar alma süreçlerine dahil olabilecekleri bir mekanizma var mı? Varsa, bu mekanizma çocuklar tarafından erişilebilir mi?

- 3) Faaliyet planı yaparken ve faaliyetlerin izleme ve değerlendirme süreçlerinde hangi çocukların hangi kanallarla görüş iletebileceğine dair süreçler tanımlı mı?
- 4) Çocuklara bilgilendirmeyi hangi yöntemle yapıyorsunuz? Bu konuda çocukların gelişimsel özelliklerini dikkate alıyor musunuz?
- 5) Faaliyetlere katılımı çocukların seçimi nasıl yapılmakta ve bu noktada gönüllülük kriterini esas alıyor musunuz? Çocuklar katılım noktasında eşit olanağa sahip mi?
- 6) Çocukların geribildirimlerini, itiraz veya sorularını rahatlıkla ve güvenle iletebilecekleri mekanizmalar var mı?
- 7) Çocuk katılımına yönelik kapasite geliştirme için planlar mevcut mu? Buna ayrılmış bir kaynak var mı?
- 8) Türkiye’de anlamlı bir çocuk katılım için politik düzeyde neler yapılmalıdır?

D. ÇOCUKLA SOSYAL HİZMET VE ÇOCUK KATILIMI

- 1) Çocuklarla sosyal hizmet uygulaması gerçekleştirirken çocuk katılımını hangi noktalarda sağlıyorsunuz?
- 2) Çocuk katılımı konusunda kurumsal açıdan desteklendiğinizi düşünüyor musunuz?
- 3) Sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk rolünü çocuk katılımı açısından nasıl değerlendirirsiniz?

EK 2: Onam Formu

Türkiye’de Anlamli Çocuk Katilimini Destekleyici Mekanizmalara İlişkin Nitel Bir Araştırma: Politika Analizi ve Çözüm Önerileri başlıklı araştırma, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Emre Özcan ve Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi Çağla Toğan Çelik ile birlikte yürütölmektedir. Araştırma, bir yüksek lisans tezidir.

Araştırmanın amacı; Türkiye’de anlamli çocuk katılımına ilişkin oluşturulan mekanizmaların politik analizini yapmak ve karşılaşılan güçlüklerle çözüm önerileri ortaya koymaktır.

Araştırma doğrultusunda konuyla ilgili Türkiye’deki değerli uzmanlardan birisi olarak sizin görüşlerinizi almak istemekteyiz. Vereceğiniz bilgiler, Türkiye’de anlamli çocuk katılımını sağlamaya yönelik aşamasına önemli bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca, araştırmaya vereceğiniz katkılar, araştırmanın amacının gerçekleştirilmesi ve çözüm önerileri geliştirilebilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte araştırmaya katılım tamamen gönüllölük esasına dayalıdır. Dolayısıyla araştırmaya katılma konusunda özgürsünüz ve görüşmeden istediğiniz anda vazgeçebilecek olup bu size herhangi bir sorumluluk getirmeyecektir.

Çocuk katılımı ile ilgili bilgi ve deneyimlerinize başvuracağımız görüşmemiz yaklaşık 1 saat sürecektir. Konuşmalarınızın tamamını yazmak çok zor ve aktaracağınız her söz çok önemli olduğundan, ayrıca görüşmemiz söylediklerinizin unutulmaması, zamanın etkili kullanılabilmesi ve görüşmenin akıcılığının bozulmaması amacıyla kayıt cihazıyla kaydedilecektir.

Araştırmaya katılımınız, araştırmanın başarısı için önemlidir. Bu araştırmaya katılmanız için sizden herhangi bir ücret istenmeyecektir. Araştırmaya katıldığınız için size ek bir ödeme de yapılmayacaktır. Araştırma uygulaması sonucunda sizden alınan bilgiler bilimsel araştırma amaçları dışında kesinlikle kullanılmayacaktır. Bize verdiğiniz bilgilerin gizliliği kesinlikle korunacaktır.

Araştırma konusunda bize ulaşmak isterseniz, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi Çağla Toğan Çelik'e ulaşabilirsiniz.

Tarih:

Katılımcı

Adı-Soyadı:

Adres:

Tel:

İmza:

Bu araştırmaya kendi isteğimle katılıyor ve yukarıdaki koşulları kabul ediyorum.

Araştırmacı

Adı-Soyadı: Çağla Toğan Çelik

Adres:

Tel:

İmza:

EK 3: Etik Kurul İzni

Evrak Tarih ve Sayısı: 09.03.2022-110312

1993

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
Akademik Değerlendirme Koordinatörlüğü

Sayı : E-62310886-604.99-110312
Konu : Sh Etik Kurul İzni Hk.

09.03.2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 23.02.2022 tarih ve 105719 sayılı yazınız.

Enstitünüz Sosyal Hizmet Yüksek Lisans Program öğrencisi Çağla Toğan Çelik'in, Öğretim Görevlisi Dr. Emre Özcan danışmanlığında yürütmeyi planladığı "Türkiye'de Anlamlı Çocuk Katılımını Destekleyici Mekanizmalara İlişkin Nitel Bir Araştırma: Politika Analizi ve Çözüm Önerileri" adlı yüksek lisans tezi çalışması değerlendirilmiş ve bilgilerinize ekte sunulmuştur.

Prof. Dr. M. Abdülkadir VAROĞLU
Kurul Başkanı

Ek: Değerlendirme Formu

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSA4S954T4

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/baskent-universitesi-ebys>

Başkent Üniversitesi Bağlıca Kampüsü Fatih Sultan Mahallesi Eskişehir Yolu 18. Km 06790

Bilgi için: Gamze SONBAY

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Koordinatör

Telefon No:0 312 246 67 40 Faks No:0 312 246 66 05

Telefon No: 246 66 66 / 2078

e-Posta:adk@baskent.edu.tr İnternet Adresi:www.baskent.edu.tr

Kep Adresi:baskentuniversitesi@hs02.kep.tr

Sayı : 17162298.600-40
Konu : Tez Çalışması

1 MART 2022

İlgili Makama

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Yüksek Lisans Programı öğrencisi Çağla Toğan Çelik'in, Öğretim Görevlisi Dr. Emre Özcan danışmanlığında yürütmeyi planladığı; "Türkiye'de Anamlı Çocuk Katılımını Destekleyici Mekanizmalara İlişkin Nitel Bir Araştırma: Politika Analizi ve Çözüm Önerileri" adlı yüksek lisans tez çalışması değerlendirilmiş ve yapılmasında bir sakınca olmadığı tespit edilmiştir.
Bilgilerinize saygılarımızla sunarız.

Başkent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler ve Sanat Araştırma Kurulu

Ad, Soyad	Değerlendirme	İmza
Prof. Dr. M. Abdülkadir Varoğlu	Olumlu/Olumsuz-	
Prof. Dr. Kudret Güven	Olumlu/Olumsuz	
Prof. Ali Sevgi	Olumlu/Olumsuz	
Prof. Dr. Işıl Bulut	Olumlu/Olumsuz	
Prof. Dr. Sadegül Akbaba Altun	Olumlu/Olumsuz-	
Prof. Dr. Can Mehmet Hersek	Olumlu/Olumsuz-	
Prof. Dr. Özcan Yağcı	Olumlu/Olumsuz-	